

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**AFGANİSTAN DOĞAL KAYNAKLARI ÜZERİNDE
GÜÇ MÜCADELESİ**

Babur RAHMANI

Zonguldak 2024

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**AFGANİSTAN DOĞAL KAYNAKLARI ÜZERİNDE
GÜÇ MÜCADELESİ**

Hazırlayan

Babur RAHMANI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Rahman DAĞ

Zonguldak 2024

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda ve basımda enstitü tez yazım ve basım yönergesine uygun davranıldığını taahhüt ederim.

Babur RAHMANI

13.06.2024

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında 217282116001 numaralı Babur RAHMANI'nın hazırladığı “**Afganistan Doğal Kaynakları Üzerinde Güç Mücadelesi**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 013/06/2024 Perşembe günü saat 10:00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OY ÇOKLUĞUYLA / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Prof. Dr. Özcan SEZER
Başkan

Doç. Dr. Rahman DAĞ
(Tez Danışmanı)
Üye

Doç. Dr. Özgür TÜFEKÇİ
Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

13/06 / 2024

Doç. Dr. Yücel NAMAL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Afganistan Doğal Kaynakları Üzerinde Güç Mücadelesi
Tez Yazarı	: Babur RAHMANI
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Rahman DAĞ
Türü, Yılı	: Yüksek Lisans, 2024
Sayfa Adedi	: 170

Afganistan, stratejik konumu ve devasa doğal kaynakların varlığı nedeniyle tarih boyunca her zaman küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Afganistan, üç küresel hegemonun (İngiltere, Rusya ve ABD) nüfuzunu tecrübe eden ender ülkelerden biri olmuştur. İngiltere'nin hegemonyasının stratejik ve jeopolitik bir boyutu varken, Rusya ve ABD'nin hegemonyasının stratejik boyutu yanısıra Afganistan'ın bu iki süper güç tarafından işgal edilmesinin nedenlerinden biri de ülkenin yer altı zenginlikleri olduğu iddia ediliyor. Büyük güçlerin başta nadir toprak kaynakları olmak üzere dünyanın doğal kaynaklarını ele geçirme ve hakimiyet kurma mücadelesi 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Afganistan da bu güç mücadelesinden önemli ölçüde etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada "Büyük Güç Siyaseti" kavramı kullanılarak büyük güçler ile bölgesel yükselen güçler arasında Afganistan'ın doğal kaynakları üzerindeki mücadelenin kapsamı, genişliği ve ciddiyeti analiz edilmiştir. Bu bağlamda Afganistan'ın zengin yer altı kaynaklarının yanı sıra, 2001 yılından sonra Afganistan'ın doğal kaynaklarına ilişkin yabancı ve yerli-yabancı şirketlerle imzalanan önemli sözleşmelerin çoğu, veri içerik analizi yöntemi ve nitel araştırma kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Büyük Güç Politikası, Güç Mücadelesi, Doğal Kaynaklar, Hegemonya

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration

Thesis Title : Power Struggle Over Afghanistan Natural Resources

Thesis Author : Babur RAHMANI

Thesis Adviser : Assoc. Dr. Rahman DAĞ

Type, Year : MSc Thesis, 2024

Number of Pages : 179

Afghanistan has always been a turning point and the centre of attention of global powers throughout history due to its strategic location and the presence of huge natural resources. Afghanistan has been one of the rare countries where three global hegemons (Britain, Russia and the United States) have had an influence. While the hegemony of the UK has a strategic and geopolitical dimension, the hegemony of Russia and the US has a strategic dimension, and it is claimed that one of the reasons for the occupation of Afghanistan by these two superpowers is its underground riches. The struggle of the great powers to seize and dominate the world's natural resources, especially rare earth resources, has continued extensively from the second half of the 20th century to the present day. Afghanistan has been one of the countries significantly affected by this power struggle. Therefore, in this study, by using the concept of "Great Power Politics", the scope, breadth and seriousness of the struggle between great powers and regional rising powers over Afghanistan's natural resources have been analysed. In this context, Afghanistan's rich underground resources, as well as most of the important contracts signed with foreign and domestic-foreign companies regarding Afghanistan's natural resources after 2001, were analysed by using data content analysis method and qualitative research.

Key Words: Afghanistan, Great Power Politics, Power Struggle, Natural Resources, Hegemony

ÖN SÖZ

"Afganistan Doğal Kaynakları Üzerinde Güç Mücadelesi" başlıklı tez çalışmasında, 2001'den sonra Afganistan doğal kaynaklarının ihaleler ve sözleşmeler üzerine yürütülen Büyük Güç Politikasının nasıl yürütüldüğü sorusuna teorik katkı sunabilmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Afganistan Maden Bakanlığı, yabancı küresel şirketler, ülkeler ve yatırımcılar arasında imzalanan maden sözleşmeleri vaka analizi olarak seçilmiştir.

Büyük güç politikası alanı, siyaset biliminin en geniş ve en sıcak alanlarından biri olarak kabul edilirken, hegemonun gücünün zayıflaması, yeni bir küresel hegemonunun ortaya çıkışı, bölgesel güçlerin yoğunlaşması, Orta güçler ve yükselen güçlerin gösterişi, büyük güç politikası alanını çekici ve önemli hale getiren unsurlar arasında yer almaktadır. Görünen şu ki, büyük güçler ve yükselen güçlerin çıkarları, küresel ve bölgesel hegemonyayı ele geçirmek ya da bir şekilde bu hegemonyaya katılım sağlamaktır. Bu hegemonyayı ve ona katılımı mümkün kılan, küresel ve bölgesel egemenliği garanti eden unsur ise stratejik alanlara ve doğal kaynaklara hâkim olmak, bunlara erişim sağlamaktır. Görüldüğü gibi Afganistan, her zaman büyük güçlerin ve yükselen güçlerin siyasi ilgi odağı olan ülkelerden biridir. Bu araştırma ve çalışmayı önemli kılan durum ise, 2001 yılından sonra "Afganistan İslam Cumhuriyeti Devletinin" kurulması ve ulusal ekonomik stratejinin oluşturulmasıyla bu ülkenin doğal kaynaklarını ihaleye çıkarılmış olmasıdır. Böylece Afganistan'ın geniş ve el değmemiş doğal kaynaklarından pay almak için bekleyen büyük güçler ve yükselen güçlerin önü açılmıştır. Büyük güçler, yükselen güçler ve küresel yatırımcılar arasında, Afganistan maden sözleşmelerini almak için yaşanan güç mücadelesi, bu çalışmayı ilginç ve önemli kılan bir diğer noktadır. Konunun önemi, ciddiyeti ve halen bu alanda bir araştırma olarak yürütülmemiş olması bizi bu çalışmayı ve çalışmayı yapmaya ikna eden ve kararlı kılan hususlardandır.

Hayatım boyunca daima dağ gibi arkamda sağlam duran ve her daim maddi ve manevi destek veren sevgili babama teşekkürlerim ve sevgilerimi sunmak yapabileceğim en az şeydir.

Yüksek lisans eğitimim ve tez yazım süreci boyunca hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Rahman DAĞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünün değerli başkanı ve tez savunma jüri başkanı Prof. Dr. Özcan SEZER hocama ve ayrıca tez savunma jüri üyesi sayın Özgür TÜFEKÇİ hocama da teşekkürlerimi sunuyorum. Bana güzel Türkçeyi öğreten ve bu kutsal yola başlamama destek veren saygıdeğer Öğr. Gör. Sefa TOPRAK hocama teşekkürlerimi sunmamın yeridir. Son olarak hayatıma anlam veren ve her daim güzel sözleri ve duaları ile bana destek olan aziz ve kıymetli ANNECİM ve değerli nişanlım Omaima HUSSEİN'e sevgilerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
RESİMLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
1.TEORİK ÇERÇEVE: BÜYÜK GÜÇ POLİTİKASI.....	17
2. AFGANİSTAN YERALTI ZENGİNLİKLERİ	34
2.1. Afganistan Petrol ve Gaz Rezervleri	35
2.2. Demir Madenleri	38
2.3. Değerli Taşlar	40
2.4. Bakır Madenleri.....	40
2.5. Alüminyum, Kurşun ve Çinko Madenleri	42
2.6. Nadir Toprak Elementleri.....	43
2.7. Altın Madenleri	45
2.8. Tuz Madenleri	45
2.9. Mermer, Kalker, Kireç, Alçı vb. Madenleri	46
2.10. Kömür Madenleri	47
2.11. Kükürt, Baryum, Talk, Flor, Kuvars, Krom ve Kromit Madenleri	49
3. 2001'DEN SONRA AFGANİSTAN'IN MADEN İHALELERİNİ ALAN ŞİRKETLER	51
3.1. Steel Authority Of India Ltd. (Sail) ve Haji Gak Demir Madeni	51
3.2. Haji Gak Demir Madeninin A Bloğu ve Kilo Goldmines Ltd.	55
3.3. Centar (Afghan Gold And Mineral Company, Turkish-Afghan Mining Company) Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni	58
3.4. China National Petroleum Corporation (CNPC) & Amu Derya Petrol Sahası	64
3.5. Fortescue Metals Group	68
3.6. Metallurgical Corporation Of China (Mcc) ve Aynak Logar Bakır Madeni	71
3.7. Dragon Oil, Türkiye Petrolleri, Ghazanfar Group & Afgan _ Tacik Petrol Sahası	75
3.7.1. Dragon Oil	78
3.7.2. Türkiye Petrolleri.....	79
3.7.3. Gazanfar Grup	79
3.8. Herat Shida Bakır Madeni ve Silk RoadMining & Development Company.....	82

3.9. Amu Derya Petrol Sahasının Totimidan Bloğu Sözleşmesi & Türkiye Petrolleri, Çalık Enerji ve Bayat Enerji	85
3.9.1. Totimidan ihalesini kazanan firmalar şu şekildedir:.....	86
3.9.1.1. Çalık Enerji.....	86
3.9.1.2. Bayat Energy	87
3.9.1.3. Türkiye Petrolleri.....	88
3.10. Peshgaman Sanat Majd Company & Herat Çimento ve Pahlavanan Kömür Fabrikası Sözleşmesi	90
3.11. Xinjiang Central Asia Petroleum And Gas Co. (Capeic) & Taliban ile Amu Derya Petrol Sahası Anlaşması.....	93
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA	116
ÖZ GEÇMİŞ.....	154

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. Afganistan’da, aynı maden ihalesini almak için mücadele eden şirketler ve ülkeler.....	100
Tablo 4.2. Afganistan’ın maden ihalelerini alan şirketler ve ülkeler.....	102

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Petrol ve gaz kaynaklarına sahip bölgelerin işaretlendiği Afganistan haritası.....	35
Şekil 2. 2: Demir kaynakları olan bölgelerin işaretlendiği Afganistan haritası....	38
Şekil 2. 3: Değerli taş kaynaklarının bulunduğu bölgelerin işaretlendiği Afganistan haritası.....	39
Şekil 2. 4: Bakır kaynakları olan bölgelerin işaretlendiği Afganistan haritası....	40
Şekil 2. 5: Alüminyum, kurşun ve çinko kaynaklarına sahip alanların işaretlendiği Afganistan haritası.....	42
Şekil 2. 6: Uranyum, Lityum, Berilyum, Molibden ve Kalay kaynaklarına sahip alanların işaretlendiği Afganistan haritası.....	43
Şekil 2. 7: Altın kaynaklarına sahip olan alanların işaretlendiği Afganistan haritası.....	44
Şekil 2. 8: Tuz kaynaklarına sahip alanların işaretlendiği Afganistan haritası....	45
Şekil 2. 9: Kireç, Alçı, Mermer ve Kalker kaynaklarına sahip olan alanların işaretlendiği Afganistan haritası.....	46
Şekil 2. 10: Kömür kaynaklarına sahip olan alanların işaretlendiği Afganistan haritası.....	47
Şekil 2. 11: Kükürt, Baryum, Talk, Flor, Kuvars, Krom ve Kromit kaynaklarına sahip olan alanların işaretlendiği Afganistan haritası.....	49

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1.(1): Haji Gak Demir Madeni sözleşme töreninden görüntüler.	51
Resim 3.1.(2): Haji Gak Demir Madeninden görüntüler.	53
Resim 3.2: Haji Gak demir madeninden görüntüler.	56
Resim 3.3.(1): Balkhab Bakır Madeni sahasından fotoğraflar.	61
Resim 3.3.(2): Badakhshan Altın Madeninde çalışanlardan fotoğraflar.	62
Resim 3.4: Amu Derya petrol sahasından fotoğraflar.	66
Resim 3.5: Afganistan Devleti ve Fortescue Şirketi arasındaki sözleşme imza töreninden fotoğraf.	70
Resim 3.6: Aynak Logar bakır madeninden fotoğraflar.	73
Resim 3.7.(1): Afgan-Tacik petrol sahası projesinden görüntü.	76
Resim 3.7.(2): Afgan-Tacik petrol sahası projesinin sözleşme imza töreninden görüntüler.	77
Resim 3.8.(1): Shida bakır madeni sözleşme töreninden görüntüler.	82
Resim 3.8.(2): Herat'taki Shida bakır madeninden görüntüler.	84
Resim 3.9: Faryab ve Jawzjan vilayetlerindeki Amu Derya petrol sahasının görüntüleri.	86
Resim 3.10.(1): Herat çimento fabrikasından görüntüler.	91
Resim 3.10.(2): Eski Maden Bakanı Vahidullah Shahrani'nin yargılandığı davadan görüntü.	92
Resim 3.11: Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co. (CAPEIC) Chinli şirket ile Amu Derya petrol sahası anlaşmasının imza töreninden görüntü.	94

KISALTMALAR LİSTESİ

USGS	: Amerika Birleşik Devletleri Jeolojik Araştırmalar Kurumu (United States Geological Survey)
NASA	: Amerika Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (National Aeronautics and Space Administration)
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BGS	: İngiliz Jeolojik Araştırmalar Kurumu (British Geological Survey)
CPEC	: Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (China–Pakistan Economic Corridor)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
MCC	: Çin Metalurji Şirketi (Metallurgical Corporation of China)
CNPC	: Çin Ulusal Petrol Şirketi (China National Petroleum Corporation)
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
SAIL	: Hindistan Limited Çelik Otoritesi (Steel Authority of India Limited)
TAPI	: Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Boru Hattı
AB	: Avrupa Birliği
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement)
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia-Pacific Economic Cooperation)
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (Association of Southeast Asian Nations)
BM	: Birleşmiş Milletler
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund),
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

AF	: Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International)
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
SIGAR	: Afganistan'ın Yeniden İnşası Özel Genel Müfettişi (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction)
ITD	: Uluslararası Ticaret Departmanı (International Trade Department)
TSX	: Toronto Menkul Kıymetler Borsası (Toronto Stock Exchange)
UK	: Birleşik Krallık (United Kingdom)
M&A	: birleşme ve Devralmalar (mergers and acquisitions)
AGMC	: Afgan Altın ve Mineral Şirketi (Afghan Gold and Mineral Company)
CNBC	: Tüketici Haberleri ve İş Kanalı (Consumer News and Business Channel)
HKTDC	: Hong Kong Ticareti Geliştirme Konseyi (Hong Kong Trade Development Council)
SRK	: Oskar Steffen, Andy Robertson ve Hendrik Kirsten Johannesburg, tarafından kurulan şirket
ENOC	: Emirates Ulusal Petrol Şirketi (Emirates National Oil Company)
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TPIC	: Türkiye Petrolleri Yurtdışı Arama Şirketi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum)
USAID	: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development)
ICE	: Bakanlıklar Arası Enerji Komisyonu (Inter-ministerial Commission of Energy)
AWCC	: Afgan Kablosuz İletişim Şirketi (Afghan Wireless Communications Company)
SLB	: Schlumberger Limited
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
CAPEİC	: Orta Asya Petrol ve Gaz A.Ş. (Central Asia Petroleum and Gas Co.)

İŞİD : Irak ve Şam İslam Devleti

GİRİŞ

Afganistan'daki madenlerin çıkarılması için geçmişten beri çabalar gösterilmiş olsa da ilk değerli jeolojik araştırma 1851-1892 yılları arasında İngiliz jeolog Gersbach tarafından yapılmıştır. Hayden, 1911'de Afganistan madenleri ile ilgili jeolojik çalışmalar yapan ve Afganistan'ın stratigrafisini organize eden diğer İngiliz jeologlardan birisidir. Fransız jeolog Feuron, 1921-1951 yıllar arasında Afganistan'da jeolojik çalışmalarını yürüten ve (Kabulistan-Hindu Kush) adlı bir risale yazan diğer jeologlardan birisidir. Alman jeolog Bezikel de jeolojik çalışmalarını 1935-1936 yılları arasında Afganistan'da yürütmüştür (Zaki, 2015). Afganistan'ın en önemli jeolojik çalışmaları 1955 yılında Kabil'de Afganistan Petrol ve Gaz Müdürlüğü'nün kurulmasıyla başlatılmıştır. Bu daire, Sovyet jeologları ile iş birliği içinde Afganistan'da jeolojik çalışmalara başlatılmış ve Haji Gak demir madenleri, kömür, metaller, değerli taşlar ve diğer maden yatakları araştırılmıştır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2018).

1958'de Maden Bakanlığı, Afganistan'nın kuzeyinde Sovyet tarafı ile petrol ve gaz arama sözleşmesi imzalanmıştır. Romanya, Çek, Slovakya ve İsveç bu anlaşmada Sovyet hükümeti ile iş birliği yapmıştır. Topografik ve fotojeodez haritalarını tamamladıktan sonra İsveç ilk sondaj makinesini (CRELUS) ve daha sonra Rus D5 makinesi ile ilk petrol arama kuyusuna sondaj çalışmaları başlatılmıştır. 1250 metre derinliğinde Saripul ilinin Angut ilçesinde ilk petrol kuyusu tespit edilmiştir. Bunun ardından, Yatim Taq, Khaje Gogurdak, Khaje Bolan, Zagdili ve ayrıca Sheberghan şehri çevresinde de arama ve keşif çalışmaları sonucunda gaz alanları tespit edilmiştir. Afganistan ve Rus müteahhitlerin 35 yıllık çalışmaları ve faaliyetleri sonucunda, olası petrol ve gaz kapasitelerine sahip toplam 500 saha tespit edilmiştir. Saripul petrol madenlerinin 5.44 milyon ton jeolojik rezervleri belirlenmiştir, bahsedilen yıllarda Afganistan'da Amu Derya, Afgan Tacik sahaları dahil olmak üzere 5 petrol ve gaz sahası tespit edilmiştir. Ancak sadece Amu Derya ve Afgan Tacik sahalarında daha detaylı çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Ketuaz sahasında 1976-1977 yıllar arasında, Fransız jeoloji uzmanları tarafından Ketuaz bölgesini olası petrol ve gaz rezervlerinin varlığı açısından ilginç bulmuşlardır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2008).

Afganistan'daki Sovyet jeolojik çalışmaları, 1970'ten 1978'e kadar geniş çapta yürütülmüştür, öyle ki Rus jeolog V. A. Slavin 1976'da "Afganistan'ın Tektoniği" kitabını yazmıştır. 1970'te Wolfart ve Witkint tarafından "Afganistan'ın Jeolojisi" adlı bir başka kitap ve 1977'de Rus ve Afganistan araştırmacılarından oluşan bir ekip tarafından "Afganistan'ın Maden Kaynakları" adlı kitap yayınlanmıştır. Belirtilmelidir ki Rusların jeolojik çalışmaları 1992 yılına kadar Afganistan'da dağınık şekilde yürütülmüştür (Zaki, 2015; Maden ve Petrol Bakanlığı, 2018).

Jeolojik Araştırma Genel Müdürlüğü laboratuvarı dahil olmak üzere Afganistan'ın tüm altyapı tesislerini yok eden otuz yıllık yıkıcı savaşın ardından, 2004 yılında Amerika Birleşik Devletleri Jeolojik Araştırmalar (USGS) ile iş birliği içinde yeni çalışmalara başlatmıştır. 2006'da NASA ve ABD Jeolojik Araştırmaları tarafından yapılan hava jeofizik çalışmaları Afganistan doğal kaynaklarını araştırmış ve Afganistan'daki madenlerin başlangıç değerinin 3 trilyon dolardan fazla olduğu tahmin etmiştir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri Jeolojik Araştırmalar Kurumu (USGS), İngiliz Jeolojik Araştırmalar Kurumu (BGS) ve ABD Savunma Bakanlığı'na bağlı ekonomik keşif grubu tarafından yürütülen çalışmalar ve Sovyetler Birliği'nin daha önceki çalışmalarını analiz edilerek, Afganistan'da 24 maden alanları tespit edilmiştir. Naver, Gazne, Nimroz ve Farah'ta lityum maden yatakları. Zarkshan Ghazni'de altın ve bakır maden yatakları, Aynak Logar bakır yatakları, Herat'ta Shida bakır yatakları, Saripul'un Balkhab ilçesinde bakır yatakları, Bamyan ilinde Haji Gak demir madeni, Badakhshan ve Takhar'da altın yatakları, Kunduz'da Selist yatakları, petrol ve gaz yatakları Afganistan'ın Kuzeyinde, Panjshir ve Badakhshan'da değerli taşlar yatakları, Nangarhar ve diğer illerde lityum, niyobyum, baryum ve diğer elementler. Kabil, Celalabad ve Vardak'ta talk ve mekanzit yatakları vb. (Orris & Bliss, 2002; Maden Bakanlığı, 2008) bulunmuştur.

Belirtilmeli ki, Afganistan'ın doğal kaynakları ve madenleri ile ilgili, son 100 yılda yukarıda bahsedilen ülkeler tarafından, araştırma, jeolojik çalışma ve bilgi toplama faaliyetleri yürütülmüştür. Sovyetler Birliği dışında, yukarıda adı geçen ülkelerin hiçbiri Afganistan'daki madenlerin çıkarılması için Afganistan hükümetiyle, ne hükümetler arasında bir sözleşme şeklinde ne de yabancı özel

şirketlerin vesilesiyle bir sözleşme imzalanmıştır. Afganistan'ın madenlerinin aranması ve çıkarılması için Afganistan hükümetiyle sözleşme imzalayabilen tek ülke, 1958'de Maden Bakanlığı ile Afganistan'ın kuzeyindeki petrol ve gaz arama ve madencilik sözleşmesini imzalayan Sovyet hükümeti olmuştur (Maden Bakanlığı, 2008). İç savaşların bitmesine ve 2001 yılında yeni "Afganistan İslam Cumhuriyeti" hükümetinin kurulmasına kadar değerli taşlar, talk, altın, kömür vb. terör örgütleri, kaçakçılar, güçlü adamlar, köy büyükleri ve diğer sorumsuz kişiler tarafından sürekli olarak çıkartılıp kaçak şekilde satılmıştır. 2001 yılında yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte Afganistan hükümeti, yasa dışı madencilik ve kaçakçılığı önlemek için Afganistan'ın ulusal kalkınma stratejisini organize etmiş ve derlemiştir. Bu stratejide Afganistan hükümeti, ulusal ekonominin hızlı büyümesini ve gelişmesini Afganistan'ın doğal kaynaklarının ve minerallerinin çıkarılmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Afganistan hükümeti, 1979-1992 yıllar arasında olan millileştirme yöntem ve politikaları ekonomik açıdan etkili olmadığını belirtmiştir. Bu sebeple Afganistan hükümeti, Maden ve Petrol Bakanlığı'n özel yatırımların geliştirilmesi ve çekebilmesi için, üretici rolünden policy maker rolüne yön değiştirdiğini vurgulamıştır (Maden Bakanlığı, 2008).

Bu çalışma, Afganistan'ın doğal kaynaklarının değerini, bu doğal kaynakların büyük güçlerin Afganistan'a müdahalesindeki rolünü ve son olarak büyük güçlerin bu geniş ve devasa kaynakları elde etme mücadelesini incelemeyi amaçlamaktadır. Her ne kadar araştırmanın devamında büyük güçlerin politikaları ve Afganistan'ın doğal kaynaklarının ihale ve sözleşmelerinde büyük güçlerin rolü hakkında detaylı açıklamalar yapılsa da jeopolitik konunun yanı sıra Afganistan'ın yeraltı zenginlikleri ve doğal kaynakları, son 100 yılda büyük güç politikasının teveccühünü ve küresel hegemonların dikkatini üzerine çekilmesinin en açık ve önemli nedenlerinden biri olmuştur.

21. yüzyılda büyük güçler arasındaki mücadelenin daha çok petrol ve kömür gibi doğal kaynaklara, nadir metallere ve nadir toprak elementlerine yönelik olduğu ortadadır. Aslında ekonomik ve teknolojik güç, askeri gücü aşmış olup, teknoloji çağının temel ihtiyacını oluşturmaktadır. Doğal kaynaklara hâkim olmak, küresel siyasete ve hegemonyaya hâkim olmak anlamına geldiği söylenebilir. Ekonomik ve

askerî açıdan en büyük güçlerden biri olarak Çin'in ortaya çıkması bu konuyu daha da netleştirmiştir. Avrupa'nın Afrika'yı kalıcı olarak sömürgeleştirmesi, büyük güçlerin Libya, Suriye, Yemen, Irak vb. ülkelerde hegemonya kurma mücadelesi, yumuşak güç stratejisinin Orta Asya ülkelerinde kurumsallaşması ve Rusya, Amerika, Avrupa Birliği ve Çin gibi büyük güçlerin Afganistan'ın doğal kaynaklarını ele geçirmek için verdikleri sürekli mücadele, bunların hepsi büyük güçler politikasında doğal kaynakların değeri ve rolünü temsil etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Afganistan'ın maden ve doğal kaynaklarının yabancı, yabancı-yerli şirketler ve ülkelerle 2001'den sonra yaptığı sözleşmeleri inceleyerek, Afganistan'da büyük güçlerin siyasetini ve büyük güçler arasındaki mücadeleler incelenmeye çalışılacaktır.

1978'den önce kapsamlı jeopolitik araştırmalar ve Afganistan'ın doğal kaynaklarının çıkarılması için alanın elverişli olmaması, 1978'den sonra Afganistan'daki Sovyet hegemonyası ve 1992'ye kadar komünist sistemin Afganistan'da hâkimiyeti ve merkezi hükümet ile Mücahitler arasındaki çatışmalar, 1992'den 2001'e kadar olan on yıllık iç savaşlar ve Afganistan'daki Taliban yönetiminin ilk hakimiyeti, Bütün bunlar, Afganistan doğal kaynaklarının araştırılması ve çıkarılması için sahanın elverişli olmaması ve Afganistan'daki madenlerin yabancı şirketlerle herhangi bir ihale ve sözleşme imzalanmadığının sebeplerindendir.

2001 yılından sonra Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Afganistan hükümeti ve Afganistan Maden Bakanlığı, Afganistan Millet Meclisi'nin onayıyla Afganistan doğal kaynaklarının ihaleye çıkarılması ve sözleşmeye verilmesi kararı almıştır. Bu sayede, alan büyük güçler, yükselen güçler ve bunlarla bir şekilde bağlantısı olan şirketlere, Afganistan'ın doğal kaynaklarına ilişkin ihalelere ve sözleşmelere girip ve büyük sözleşme ve ihaleleri almaları için elverişli hale geçmiştir bu sebeple bu çalışma, Afganistan devleti ile büyük yabancı ve yerli/yabancı şirketler arasında 2001 sonrasında imzalanan sözleşmelere odaklanmaktadır.

Afganistan devletinin yeni stratejisi ve Afganistan Maden Bakanlığı'nın politikası, madencilik projelerinin ihale edilmesi ve Afganistan madenlerinin yerli ve yabancı özel şirketlerle sözleşmelerinin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu

Çalışmada Afganistan'daki madenlerin yabancı veya yerli-yabancı firmalarla yapılmış olduğu sözleşmeler incelemeye alınmıştır.

Yöntem: Bu araştırma, Afganistan doğal Kaynakları üzerindeki büyük güç politikasını amaçlanmaktadır, amacımıza ulaşabilmek için kullandığımız verileri; haber ajansları, belgeler, resmî açıklamalar, dergiler, haber medyası, resmi internet siteleri, makale ve kitapları içerik analizi yaparak nitel bir araştırma yapmaya çalışılmıştır.

Tezimizin konusu "Afganistan Doğal Kaynakları Üzerinde Büyük Güç Politikası; 2001 sonrası Afganistan madencilik ihaleleri ve sözleşmelerine ilişkin bir örnek olay incelemesi" olduğu nedeniyle, Afganistan'daki madenlerin 2001'den sonra yapılan ihale, sözleşme ve anlaşmaları araştırılması ve incelenmesi ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan yola çıkarak, büyük güçlerin bu konudaki politikasını inceleyebilmek amacıyla, büyük güçlerin Afganistan doğal kaynaklarına ilişkin politikasını açıklayabilecek ve netleştirebilecek çok sayıda ihale ve büyük sözleşmeleri araştırıp incelemeye ve güvenilir veri toplamaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 2001 yılından sonra Afganistan'daki madenlere ilişkin çok sayıda ihale ve sözleşmeyi tüm detay, konu ve vakalara (İhale tarihi, ihaleye katılan firmalar, ihalenin tarihi ve yeri, şartlar, kurallar, sözleşmeyi kazanan firmaya ilişkin bilgi ve detayların tanıtılması ve sunulması, sözleşmenin özellikleri, sözleşmenin imzalanma tarihi, ihale koşulları, hangi maden hangi şirketle ihale edildiği, firmanın hangi tarihte, hangi taraflarla ve hangi şartlarda sözleşme yaptığı, madenler ve şirketlerle ilişkin detaylı bilgi ve veriler vb.) değinerek detaylı ve ayrı ayrı inceleyip tanıtmaya çalışılmıştır. Ayrıca topladığımız verileri daha spesifik ve özlü bir şekilde sunabilmek adına ihaleler, ülkeler, şirketler, madenler ve sözleşmenin imzalanma tarihi tablosu çizilmiştir. Bu araştırma ve çalışmayı gerçekleştirerek bu alanda dikkat çeken eksiklikleri mümkün olduğu kadar doldurmaya, bilimsel ve araştırma değeri olan bir tez ortaya koymaya çalışılmıştır.

Böylece, güç politikasının ve bu güçlerin Afganistan'ın doğal kaynakları üzerindeki mücadelesi, özellikle 2001'den sonra Afganistan'da yaşanan bu rekabetin ve Çin'in Afganistan'a yaptığı devasa yatırımların ekonomik ve stratejik bir boyutu olduğu sebebiyle büyük güçlerin Afganistan'daki mücadelesi 2001 sonrası Afganistan maden ihaleleri ve sözleşmeleri üzerinden incelenmesi önem taşımaktadır.

Literatür Taraması: Afganistan doğal kaynakları, Afganistan'daki büyük güç mücadelesinin en önemli nedenlerinden biri olmuştur. İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında 18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılda zirveye ulaşan mücadelenin (Daultrey, 2016), 20. yüzyılda ise aktörleri değişerek devam etmiştir. İngiltere yerini Amerika'ya bırakmış, ancak Rusya bu mücadelede konumunu korumuştur. 21. yüzyılda mücadelenin aktörlerinde yeniden değişiklik olmuş ve azalan Rusya etkisinin oluşturduğu alanı Çin doldurmuştur (Farhadi & Bekdaş, 2021). Görünen o ki uluslararası siyasetin gidişatı ve güç politikası alanı artık 18., 19. ve 20. yüzyılların rengi ve karakterini taşıyor. Kuşkusuz, 21. yüzyılda bölgesel aktörler ve yükselen güçler, uluslararası politika ve güç politikasında kilit aktörler ve etkili olanlar arasında yer almaktadırlar. Bunlar büyük güç politikasında hem etken hem de edilgen olan aktörlerdirler (Stuenkel, 2020). Afganistan'ın, Orta Çağ'ın en merkezi ve çekici ülkelerinden biri olduğundan, küresel ve bölgesel hegemonya kurma ve doğal kaynaklara ve stratejik alanlara hâkim olmak amacıyla büyük güç politikasının, küresel güçler ve yükselen güçler arasındaki mücadelenin odak noktası olmuştur, Son 40 yılda ve özellikle son 24 yılda Çin, Amerika, Avrupa Birliği ve Rusya gibi büyük güçlerin yanı sıra Hindistan, Türkiye ve İran gibi yükselen güçlerin de ilgi ve dikkatini çekmiştir (Hussain et al. 2023; John Foster, 2008; Serpil Güdül & Farida Labib Raof, 2021).

2001 sonrasında Afganistan tüm taraflar ve tüm güçler (büyük, orta) için fırsatlarla dolu bir ütopya haline gelmiştir, bu nedenle tüm taraflar bu ütopyanın sunduğu fırsatlardan paylarını almak amacıyla, güç politikası alanında etkileşime ve iş birliğine girmeye veya yüzleşmeye çalışmışlardır. Hindistan ve Türkiye, büyük güçlerle etkileşime geçerek Afganistan'ın madencilik sektörüne somut bir katkı sağlamak için yoğun çaba gösteren ülkeler arasında yer almışlardır (Rostami, 2013; Bayat Energy, 2024; BBC News, 2013; Zaki, 2015; Varshan, 2018). Aynı zamanda, Afganistan'daki Amerikan yönetimine rağmen İran, Afganistan'ın doğal kaynaklarına komşu olma hakkını her zaman elde etmeye çalışmış ancak bir türlü başarıya ulaşamamıştır (Noori, 2012; Mimar Basın, 2021). Şüphesiz İran, Afganistan'la sınırı olması ve Chabahar limanı dahil olmak üzere uluslararası ticari limanlara sahip olması nedeniyle son 24 yılda Afganistan'ın en önemli ekonomik ortaklarından biri olarak kabul edilebilir (Farzam, 2016).

Amerika'nın Afganistan'daki siyasi ve askeri hakimiyetine rağmen, özellikle 2001 sonrasında Afganistan'da büyük güçler arasındaki mücadele bu kez askeri boyutuyla değil, ekonomik ve stratejik boyutuyla daha çok dikkat çekmektedir. Afganistan'da büyük güçler arasındaki ekonomik ve stratejik mücadeleyi önemli ve gerekli kılan nokta, bu ülkenin stratejik konumu ve daha da önemlisi ülkenin devasa ve el değmemiş doğal kaynaklarıdır. Büyük güçler ve yükselen bölgesel aktörler uluslararası arenada rekabet edebilmek, küresel arz ve talep pazarlarını ele geçirebilmek ve küresel hegemonyalarını sağlamlaştırabilmek için bu kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar (Aslanlı 2023; Daultrey 2016; Farhadi ve Bekdaş 2021).

“Afganistan Doğal Kaynakları Üzerinde Büyük Güç Politikası” konusu son 40 yılın en sıcak ve öne çıkan sorunlarından biri olup her zaman dünyanın büyük güçlerinin siyasetinin ilgisini çeken konu olarak görülebilir. Ancak büyük güç siyaseti teorisini doğrudan değişken olarak, Afganistan'ı ise bağımlı değişken olarak veya tam tersi olarak ele alan birkaç makale ve çalışma yapılmıştır;

Raziq Hussain et al. (2023) çalışmalarında, Afganistan açısından "yeni büyük oyun" kavramını incelemekte, küresel ve bölgesel güçlerin Afganistan'daki eylemlerini ve amaçlarını anlamayı amaçlamaktadır. Hussain ve arkadaşları bu eserde, Afganistan'ın yeni büyük oyunun merkezi olduğunu iddia etmekte ve Pakistan'ı da bu oyundan kaçınılmaz olarak etkilenen bir ülke olarak görmektedirler. Ayrıca Raziq Hussain, bu makalesinde realizm teorisini, Afganistan'ın yakın tarihindeki olayların analizini ve kilit aktörleri genel olarak kullanarak bölgesel istikrar ve uluslararası güvenlik için yeni büyük oyunun dinamiklerini anlamının önemini ifade etmeye çalışmıştır. Bu makalede Amerika'nın 2021'de Afganistan'dan çekilmesinin ardından ve Afganistan'ın jeopolitik ve ekonomik önemi nedeniyle Çin, Rusya, İran ve Hindistan arasında yeni bir büyük oyunun başlamasından söz etmektedir ve Pakistan'ı da bu yeni büyük oyunun önemli oyuncularından biri olarak görmektedir. Hussain et al. (2023), büyük oyunun tarihini ve konseptini anlatırken, Afganistan'ın sahip olduğu devasa doğal kaynaklar nedeniyle yeni aktörlerin ilgi odağı haline geldiği belirtmektedir. Bu makalede, China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) ekonomik koridorunun, Taliban grubunun gelişile artan güvensizlik, terörizm ve istikrarsızlık nedeniyle sorunlarla karşılaşabilecek hayati bir proje olarak bahsetmektedir.

Halbuki, Taliban'ın iktidara gelmesinden sonra Pakistan, uluslararası sahnede her zaman bu grubun ana lobilerinden ve destekçilerinden biri olmuştur (Amini, 2023). Taliban'ın iktidara gelmesinin ardından Kabil'e ilk girenler arasında Pakistan diplomatları ve istihbaratı olmuş ve Afganistan'daki zaferleri için hatıra fotoğrafları çekirmişlerdir (Shahyar, 2021). Gerekçelere ve delillere göre Pakistan, aslında Taliban'ın kontrolü altındaki Afganistan'ın dış ve iç politikasının ana oyuncularından birisidir (Stanford University, 2018; Amini, 2023).

John Foster (2008), tarafından yapılan araştırmanın ana tezi, Orta Asya ile Güney Asya arasındaki enerji köprüsünün yanı sıra Orta Asya'daki petrol ve gazın kontrolüne yönelik jeopolitik rekabetteki stratejik önemi nedeniyle Afganistan'ın Kanada için büyük önem taşıdığı argümanına dayanmaktadır. Bu makale çoğunlukla Orta Asya ülkelerinin petrol ve doğalgazı dahil olmak üzere doğal kaynaklara odaklanmakta ve Afganistan'ın stratejik ve bağlayıcı bir bölge olarak rolünü incelemektedir. John Foster'ın tartıştığı diğer kavramlardan biri de "Yeni Büyük Oyun" kavramıdır, ona göre "Büyük Oyun" kavramının kökeni, Büyük Britanya ile Rusya arasındaki rekabetin olduğu 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Ve yeni büyük oyunun başlangıcı, 1991 yılında Amerika, Çin ve Rusya gibi büyük güçlerin yanı sıra İran, Pakistan, Türkiye ve Hindistan gibi bölgesel güçlerin de içinde bulunduğu Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlamakta ve Orta Asya gaz iletim boru hatlarının yolu ve bu kaynakların kontrolü bu yeni büyük oyunu oluşturmaktadır.

Alia Tasleem et al. (2021) tarafından kaleme alınan makalenin temel tezi ise, Pakistan'ın her zaman etkilendiği, küresel oyuncular için kilit bir coğrafya olan Afganistan'ın siyasi-stratejik konumuna dayanmaktadır. 19. yüzyılda İngiliz ve Sovyet güçleri arasındaki çekişme, Soğuk Savaş döneminde ABD ile Rusya arasında Afganistan'da hegemonya kurma mücadelesi, terörle mücadele ve terörün Afganistan'da siyasi istikrar ve ekonomideki rolü gibi konulara odaklanılmıştır. Amerika, Çin ve Rusya'yı kastederek büyük güçleri, yumuşak gücü, sert gücü ve teknik becerileriyle dünyaya nüfuz etmiş, güçlü ve bağımsız hükümetler olarak görmüştür. O bu üç büyük gücün Afganistan'daki politika ve stratejilerini incelemeye çalışmış ve Pakistan'ın her zaman büyük güçlerin Afganistan'daki bu politika ve stratejilerinden etkilendiğini iddia etmektedir.

Ahmet K. Han (2011), Jeopolitik çerçevede Afganistan'ın önemini incelemeye çalışıp ve Afganistan'ın uluslararası sistem üzerinde oynadığı rolü anlamlandırmaya çalışmıştır. Bunu yapabilmek için iki büyük gücün müdahalesini merkezileştirmeye çalışmıştır; Afganistan'ın 1979 yılında Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi ve 2001 yılında ABD'nin müdahalesi, bu iki müdahaleyi aktörlerin öncelikleri, uluslararası sistemin koşulları, bölgesel tepkiler, bunların etkileri ve uluslararası sisteme yapılan müdahaleleri açısından karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışmıştır. Ayrıca bu makalede jeopolitik ve jeostratejik kavramları açıklayarak Afganistan'ın jeostratejik konumunu değerlendirmeye çalışmıştır.

Serpil GÜDÜL & Farida Labib Raof (2021), Afganistan'ı 19., 20. ve 21. yüzyıllarda büyük güçlerin ilgi odağı ve yeni büyük oyunun anahtarı olan Orta Asya'da bir koridor olarak görmüşlerdir. Bu çalışmada Afganistan'ın stratejik konumu için "Orta Asya'nın Gözü" ifadesi kullanılmış, Afganistan'ı kontrol eden gücün küresel ve bölgesel güçleri gözlemlene ve kontrol etme yeteneğine sahip olacağına inanılmıştır. Bu makalede Orta Asya'nın petrol ve doğal gaz kaynaklarının elde edilmesi konusunda Amerika, Çin, Rusya, Hindistan, İran ve Pakistan arasında süregelen mücadelenin çözümüne yönelik bir girişimde bulunulmuş ve bu oyunun Afganistan üzerinden oynandığına inanılmıştır. Büyük oyun ve güç dengesi kavramları bu çalışmada tartışılan diğer konulardandır. Bu çalışmaya göre büyük oyun 19.yyda Orta Asya'ya doğru genişleyen SSCB ile İngilizler arasında geçen rekabettir. Yeni büyük oyun ise Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan toprakları üzerinde ABD ve diğer bölgesel güçler arasında yaşanan rekabettir. Orta Asya'nın jeopolitik önemi ve Afganistan'ın Orta Asya'daki stratejik önemi, başta Amerika, Çin ve Rusya olmak üzere büyük güçlerin çıkar ve kaygıları doğrultusunda incelenmiştir. Son olarak da Afganistan'ın doğal kaynaklarına ve etnik yapısına kısaca değinilmiştir.

Yukarıda değerlendirmeye alınan çalışmaların ortak noktaları Afganistan'ın stratejik konumunu ve sahip olduğu yeraltı zenginliklerini vurgulamalarıdır. Bu vurgudan dolayı, büyük veya bölgesel güçlerin Afganistan üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda belirli politikaları takip ettikleri iddia edilmiştir. Ancak spesifik olarak Afganistan madencilik ihaleleri ve sözleşmeleri üzerinden elde edilecek veriler ile Afganistan doğal kaynakları üzerinde büyük güç politikası konusu,

yapılan çalışmaların nerdeyse hiçbirisi tarafından ele alınmamıştır. Bu konuda yapılmış olan çalışmaların tümü hem konu hem de içerik bakımından bu araştırmanın konusu ile tamamen farklıdır. Güncel yayınlar arasından bu araştırmanın konusuna biraz yakın ama içerik, veri toplama ve analiz açısından oldukça farklı olan sadece üç makale dikkat çekmektedir.

Kenan Aslanlı (2023), çalışmasının ana argümanını “doğal kaynakların laneti” tehlikesi ile jeopolitik güçler mücadelesi arasında bir bağlantı olduğuna dayanmaktadır. Ayrıca bu makalede, nadir toprak elementleri ve Afganistan'ın petrol ve gazını da içeren doğal kaynaklara yönelik bölgesel jeopolitik güç mücadelesi, ülkenin iç faktörleriyle (siyasi ve kurumsal) etkileşimli olarak analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu makalede Çin'in, başta lityum olmak üzere Afganistan'ın doğal kaynaklarına olan yoğun ilgisi ele alınmakta ve bu element ile diğer nadir toprak elementleri, Amerika ile Çin'in Afganistan'daki stratejik rekabetinin ana nedenleri olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada Amu Derya, Afgan Tacik, Helmand ve Tirpol petrol yatağından kısaca bahsedilmiş ayrıca demir, gümüş, altın ve alüminyum gibi az sayıda doğal kaynaktan ve bu kaynakların maden isimlerinden bahsedilmiştir. Nadir toprak elementlerinin özellikleri, kullanım alanları ve önemine de değinilmiş ve ayrıca Afganistan'ın bazı illerindeki lityum ve uranyum kaynaklarına da kısaca değinilmiştir.

Bu çalışmada Çin'in dünyadaki nadir toprak elementleri üzerindeki egemenliğinden bahsedip bu kaynaktan dünya üretiminin %60'ı Çin'e, yüzde 1'i Amerika'ya, yüzde 17'si Rusya'ya ait olduğunu söylemektedir. Bu nedenle nadir toprak elementlerinin elde edilmesi konusunda Amerika ile Çin arasında Afganistan'daki mücadeleyi önemli olduğunu düşünülmektedir. Çalışmada ABD'nin Afganistan'dan çekilmesini Çin'in lityum dahil olmak üzere doğal kaynakları elde etmesi için büyük bir fırsat olarak görüyor olması ancak bir sonraki adımda Çin'in büyük bir yatırıma ihtiyacı olması ve güvenlik sorunu nedeniyle geri çekileceğine ve Çin'in Afganistan'ın lityum kaynaklarına yatırım yapıp yapmayacağı belirsiz olduğuna inanılmaktadır. Son olarak çalışmada Afganistan'da Çin, Amerika, Hindistan, Avrupa Birliği ve Rusya arasında bir güç mücadelesinin varlığından söz ediliyor ancak bu güçlerden hangisinin stratejik üstünlük kazandığının veya elde edeceğinin henüz bilinmediğini belirtiyor.

Adib Farhadi & Ayman Bekdash (2021), tarafından yapılan çalışmanın temel tezi Amerika'nın stratejik odak noktası olan Afganistan'ın lityumuna dayanmaktadır. Bu çalışma dikkate alındığında ABD'nin, lityum dahil olmak üzere dünyadaki nadir toprak elementlerinin çoğunu kontrol eden ve bu elementleri büyük güç mücadelesinde stratejik kaynak olarak gören Çin ile rekabet edebilmesi için Afganistan'ın lityumuna ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır.

Bu çalışmada öncelikle lityumun özellikleri, önemi ve kullanım alanları ele alınmıştır. Müteakiben Rusya, Çin ve Amerika arasında nadir toprak elementleri konusundaki mücadele kısaca incelenmiştir. Bu konuda Çin'in nadir toprak mineralleri üzerindeki tekelinden söz ederek, Çin'in dünyadaki nadir toprak elementlerinin yüzde 95'ine sahip olduğunu, ürün tedarikinin de yüzde 80'ini bu kaynaktan sağlanması ve Rusya'nın da maden sektörünün gelişmesi için 1,5 milyar dolar yatırım yapmayı planladığı söyleniliyor. Rusya'nın nadir toprak kaynaklarına ilişkin strateji ve planlarını, ayrıca Çin'in dünyadaki nadir toprak madenleri üzerindeki geniş kontrolünü, büyük güç mücadelesi konusunda Amerika üzerinde yoğun baskının nedeni olarak görünüyor. Bu nedenle Afganistan'ın lityum ve diğer nadir toprak elementlerini Amerika için önemli ve değerli olduğunu vurguluyorlar. Bu sebeple Amerika'nın Afganistan'ın bu devasa kaynaklarını hiçbir şekilde Çin'e bırakmayacağına inanılıyor, çünkü Amerika'nın nadir toprak elementleri konusunda Çin'e kıyasla zayıf bir konumda olduğunu düşünüyor ve Afganistan'ın nadir toprak elementleri kaynaklarının ABD için göreceli rekabeti dengelemek adına en iyi fırsat ve kaynak olduğunu düşünülmektedir.

Bu çalışmada, ABD ile Taliban arasında 29 Şubat 2020'de imzalanan barış anlaşmasının, ABD'nin Afganistan'ın lityum ve diğer doğal kaynaklarına hâkim olabilmesi için bir fırsat olduğu belirtiliyor ve bunun için ekonomik ortak olarak yeni hükümetle ilişkilerini güçlendirmesi gerektiğine inanılmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, ABD, Afganistan'ın 20 yıllık kontrolü sırasında, madencilik sektörünün gelişmesi için gerekli altyapıyı oluşturmayı başaramamıştır (Francis, 2023; Shinwari, 2023). Veriler, Amerika'nın hiçbir zaman Afganistan'ın madenlerine şeffaf ve dürüst yatırım yapma iradesine sahip olmadığını göstermektedir (Varshan, 2018; Associated Press, 2018; Loewenstein, 2022; Omid, 2020; Nabil, 2021). ABD, Afganistan'daki 20 yıllık kontrolü boyunca,

Afganistan'daki maden ihalelerine ve sözleşmelerine her zaman yabancı ve yerli şirketler ve üçüncü şahıslar aracılığıyla girmeye çalışmıştır. Ve bu sözleşmeleri her zaman büyük yatırımlar yapmadan hükümet yetkililerinin gizli anlaşmalarıyla bedavaya almaya çalışmıştır. Bu nedenle Amerika'nın Afganistan'ın madenlerine yönelik politikası Afganistan'da Çin'e karşı başarısızlığa uğramıştır.

Öte yandan Çin, Afganistan'daki en büyük yatırımların tümüne dürüstlük ve cesaretle başlamış, taahhütlerine ve ihale ve sözleşme düzenlemelerine mümkün olduğunca sadık kalmıştır (Radio Azadi, 2011; Harooni, 2011; O'Donnell, 2014; Institute of Iranian and Eurasian Studies, 2023). Çin, Afganistan'ın doğal kaynaklarına yatırım yapma konusundaki kararlılığını göstermek amacıyla (MCC, CNPC, vb.) dahil olmak üzere prestijli küresel şirketleriyle Afganistan'ın madenleri için doğrudan ihalelere ve sözleşmelere girmiştir. Çin'in bu eylemi, Afganistan hükümeti, madencilik camiası, Millet Meclisi ve Afganistan politikacılar için bir güven ortamı yaratmış ve Çin'in Afganistan madenleri üzerinde üstünlük sağlamasına ve hakimiyetine neden olmuştur. Hatta 2021'de Taliban rejiminin gelişinden sonra bile devam edecek güven inşa etmiştir (Securities Times, 2021; O'Donnell, 2014; Petzet, 2012; Harooni, 2011; Financial Times, 2022).

Ayrıca bu çalışmada, bölgesel ortaklıklar ve Afganistan'ın komşularının madencilik endüstrisi ve ihracatı ile ilgili rolü ve Afganistan'ın komşularıyla etkileşimi açısından incelenmesine yönelik bir çaba sarf edilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada Afganistan'ın komşuları incelemeye alınmış ve Afganistan'ın siyasi ve ekonomik akımları ile büyük güçler arasındaki rekabetteki rollerini kısaca açıklamaya çalışılmıştır.

Sally Daultrey (2016), Tarafından yapılan çalışmanın ana argümanı Afganistan'ın nadir toprak elementler kaynaklarını elde etmek için Çin, Amerika ve Hindistan arasındaki rekabettir. Bu çalışmada Afganistan madenlerinin tarihine değinmekle birlikte Afganistan'ın jeopolitik konumunun öneminin incelenmesine yönelik daha fazla çaba sarfedilmiştir; bu hususta Afganistan'ın Güney Asya ile Orta Asya'nın bağlantı noktası olması, Afganistan'ın Hindistan ve Pakistan arasındaki bölgesel anlaşmazlıklara sahne olması, Afganistan'ın 19. ve 20. yüzyıllarda İngiltere için ve halen de coğrafi tampon olması ve Afganistan'ın mevcut sınırlarının Rusya ve İngiltere tarafından çizilmesi ve Afganistan'ı coğrafi

olarak gergin bir bölge olarak Asya'nın kalbine yerleştirmesi İngiltere'nin büyük bir oyunu olarak tanımlanması, gibi konulara değinmiştir.

İlk cumhuriyetin kuruluş tarihi ve Rusya'nın 1979'da Afganistan'a saldırısı bu çalışmada ele alınan diğer konular arasındadır. Afganistan'da uyuşturucu ekimi ve ticareti ile terörizmle bağlantısı, Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve bu örgütün Orta Asya'da terörle mücadeledeki rolü bu çalışmada ele alınan diğer konular arasındadır. Bu çalışmada Afganistan'daki ana rakipleri Hindistan, Çin ve ABD olarak, Pakistan ve İran'ı Afganistan'ın bölgesel ticaret ortakları olarak görünüyor. Ayrıca Orta Asya ülkelerinin güçlendirici bir role sahip olduğunu düşünülmektedir. Afganistan'daki oyunun altyapı ve ulaşım yollarının oluşturulması ve kontrol edilmesi yönünde olduğu belirtiliyor, bu konuda "Yolları kontrol eden, işi de kontrol eder" ifadesini kullanmakta. Çalışmada söz konusu ülkelerin her biri ayrıntılı olarak çalışılmış, Afganistan'ın iç ve dış politikasındaki rolleri incelenmiştir. Ayrıca bu ülkelerin Afganistan'dan karşı karşıya kalabileceği faydalar ve tehditler de ele alınmıştır.

Genel olarak bu makalede Çin, Amerika ve Hindistan gibi aktörlerin Afganistan'daki çıkarları ve düşüncelerini dikkate alınarak, bu ülkelerin dış politikalarını incelenmeye çalışıldığı söylenebilir. Yazara göre bu coğrafya aktörleri birbirleriyle rekabete ve iş birliği yapmaya zorlamıştır. Aynı zamanda, Afganistan'da Çin (MCC, CNPC) ve Hindistan (SAIL AFISCO) ile yapılan bir dizi maden sözleşmesi, TAPI projesi ve Kuşak ve Yol projesi, ayrıca nadir toprak kaynakları dahil olmak üzere Afganistan'ın doğal kaynaklarının geliştirilmesinde ve madencilik endüstrisinin uyuşturucu ekimi ile değiştirilmesinde ve terörle mücadelede Amerika'nın rolüne de değinmiştir. Hâlbuki ABD 20 yıllık işgali boyunca Afganistan'da doğal kaynaklar sektörüne yatırım yapmamış, hatta Taliban grubunun yeniden iktidara gelmesinin ana etmenlerinden biri olmuştur.

Anlaşıldığı üzere bu üç eserin ortak noktalarından biri Afganistan'daki büyük güçler arasındaki mücadeledir. Aslanlı (2023), Afganistan'ın lityum, petrol ve diğer birkaç mineral dahil olmak üzere doğal kaynaklarını inceleyerek bu mücadeleyi araştırmaya çalışmıştır. Ona göre büyük güç mücadelesi Çin, Amerika, Hindistan, Avrupa Birliği ve Rusya arasında sürdürülüyor. Farhadi ve Bekdaş (2021), Lityum madeni üzerinde odaklanarak bu güç mücadelesini çözmeye çalışmışlar. Bu

çalışmadaki ana değişken Afganistan'ın lityumu olmasına rağmen, bu makale daha çok nadir toprak kaynaklarıyla ilgili olarak ABD ile Çin arasındaki uluslararası rekabete odaklanmıştır. Daultrey (2016), Afganistan'ın stratejik konumunun önemi konusunda Hindistan, Çin ve ABD arasındaki mücadeleyi analiz etmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın ana tezi Afganistan'ın maden zenginliğine dayansa da çalışmanın içeriği ve veriler çoğunlukla Afganistan'ın stratejik önemi ve bu konudaki güç mücadelesini içermektedir ve akademik anlamda büyük güçlerin Afganistan'daki rekabeti tezini kanıtlayabilecek veriler ve nedenler yetersiz görülebilmektedir.

Diğer taraftan, adı geçen bu üç çalışmayla, bizim çalışma arasındaki bir diğer ortak nokta da Afganistan'ın doğal kaynaklarıdır. Aslanlı (2023), Afganistan'ın doğal kaynaklarının tarihine değinirken, Amu Derya, Afgan Tacik, Helmand ve Tirpol petrol yatağından kısaca bahsetmiştir. Ayrıca demir, gümüş, altın ve alüminyum gibi az sayıda doğal kaynaktan ve bu kaynakların maden isimlerinden bahsetmiştir. Afganistan Maden Bakanlığı tarafından ihale edilen doğal kaynakları, ilin adı ve doğal kaynağın adını belirtilerek tek paragrafta kısaca kullanmıştır. Farhadi ve Bekdaş (2021) ise, çalışmalarında lityumun özellikleri, önemi, kullanım alanlarını ele almışlar. Daultrey (2016), çalışmasında Afganistan madenlerinin tarihine değinirken, Çinli (MCC, CNPC) ve Hintli (SAIL AFISCO) şirketlerin imzaladığı birtakım sözleşmeleri bir tablo üzerinden kısaca tanıtmıştır. Söylemek gerekir ki, bu çalışmaların hiçbirinde madenin adı, ihale şartları, ihale saati, tarihi ve yeri, sözleşmenin şartları ve koşulları, hangi madeni hangi şirket, hangi tarihte, hangi taraflar arasında ve hangi şartlarda sözleşme imzalandığı belirtilmemiştir.

2001 yılı sonrası Afganistan doğal kaynaklarına ilişkin ihale ve sözleşmeler üzerinden büyük güç politikasını örnek olay incelemesi daha detaylı bir inceleme gerektirmektedir. Bu konuyu spesifik ve ayrıntılı olarak inceleyen bir araştırma ve çalışma bulunmadığından, literatürdeki bu boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Bu konuda yazılan sınırlı sayıda makalelerin azlığı, içerik ve veri olarak yetersiz oluşları bu konudaki eksikliklerin giderilmesi için bu araştırmanın yürütülmesi gerektiğine ikna etmiştir.

Büyük güçlerin Afganistan'ın doğal kaynakları üzerindeki mücadele ve politikalarını incelemek ve analiz edebilmek için, Büyük Güç Politikasının

kavramsal ve teorik çerçevesini incelenmeli ve tanıtmalıdır. Bu nedenle ilk önce büyük güçlerin uluslararası sahnedeki politikalarının örneklerini sunarak büyük güç politikasını kavramsal ve teorik olarak incelenecektir. Bir sonraki adımda Afganistan madenlerinin gerçek değerini ortaya koyabilmek ve belgeleyebilmek amacıyla topografik çalışma yaparak Afganistan madenlerinin konumlarını belirlenmeye ve şekillerle gösterilmeye çalışılacaktır.

1.TEORİK ÇERÇEVE: BÜYÜK GÜÇ POLİTİKASI

Tarihsel olarak büyük güçlerin siyaseti her zaman güç değişimi ve devri meselesiyle ilişkilendirilmiştir. Uluslararası politikadaki bu değişim de her zaman güç aktarımı kavramıyla iç içe olmuştur (Chegnizadeh, 2007, s. 8-15). Büyük güçlerin grafiği uluslararası politika tarihi boyunca her zaman inişli çıkışlı olmuştur ancak bu iniş çıkışlar ve değişimler her zaman ekonomik ve teknolojik değişimlerden etkilenmiştir. 1500'den sonra en büyük ticari gemilerin ortaya çıkmasından ve daha sonra buhar makinesinin icat edilmesinden günümüze kadar (teknoloji, iletişim ve bilgi çağı), askeri ve ekonomik gücün karşılıklı bağımlılığını temsil etmektedir. (Kennedy, 2001). Uluslararası sistemdeki değişimin ve güç aktarımının nedenlerindeki gizli gerçeklere getiren nokta, güç piramidinin ve bu piramidin istikrar ve kriz yaratmasında etkili olan faktörlerin incelenmesidir (Chegnizadeh, 2007, s. 8-15). Tarihsel olarak uluslararası sistemde krize neden olan en temel faktör, yükselen güçlerin askeri ve ekonomik kabiliyetlerinin artması (Larson, 2015) ve küresel hegemonun gücünün azalması ve zayıflaması olmuştur (Demir, 2021). Şüphesiz, katılım, maddi güce sahip olma derecesi, büyük güçler arasındaki ilişkilerin derecesi ve politik-ekonomik bağımlılıklar uluslararası sistemdeki ilişkilerin evrimini, dönüşümünü ve gelişimini anlamada belirleyici ve önemli bir rol oynamaktadır (Chegnizadeh, 2007, s. 8-15).

Paul Kennedy'nin " The Rise and Fall of the Great Powers " kitabında belirttiği gibi, uluslararası ilişkilerde genellikle göreceli veya mutlak hegemonyaya sahip olan büyük güçler, hiçbir zaman sabit ve değişmeyen hegemonya olarak kalamayacaklardır. Bu değişimin temel nedenlerinden biri toplumlar arasındaki eşitsiz büyüme hızı, toplumlar arasındaki sosyal gelişme dengesizliği, bir toplumu diğerine göre üstün ve güçlü kılan yapısal ve teknolojik gelişmelerdir (Kennedy, 2001, s. 14).

Son yirmi yılın dinamikleri dikkate alındığında, dünya düzeninin değiştiği ve yükselen güçlerin küresel hegemonik gücün merkez ile çevre arasında yarattığı geleneksel sınırlara meydan okuduğunu, uluslararası ittifakların ve koalisyonların yeniden organize edildiğini ve yeniden yarattıkları ileri sürülebilir (Mohammadi & Aram, 2023). Ikenberry'e göre tüm bu süreçler uluslararası sistemi yeniden dizayn edilen yeni bir küresel düzene doğru götürmektedir (Ikenberry, 2018, s. 7-23).

Aslında 21. yüzyıla, Batı değerlerine dayalı dünya düzeninin temellerinin sarsıldığı bir geçiş çağı olarak bakılabilir (Şimşek, 2019, s. 29-40). Bu eğilimler ve süreçler teorisini kanıtlamak için; yeni dünya düzeninde güçlerin çokluğu ve çeşitliliği, uluslararası güç ve zenginliğin yeniden dağılımı, batılı kurumlara paralel yeni kurumların ortaya çıkması, uluslararası sistemdeki Amerikan hegemonyasına meydan okunması, liberal uluslararası düzenin değerlerindeki krizden (Mohammadi & Aram, 2023, s. 372-373; Asia-Pacific Center for Security Studies, 2024) ve Asya-Pasifik'in küresel yönetim yapısındaki öneminden söz edilebilir (Şimşek, 2019, s. 29-40).

Büyük güç potansiyeline sahip devletler öncelikle yurt içi üretim kapasitelerini arttırır, büyük finansal kaynaklar elde etmek için büyük uluslararası pazarlara demir atar ve ulusal büyüme hızını artırır. İkinci adımda; Mali kaynaklarının büyük bir kısmını kara, deniz ve hava kuvvetlerine yönelik silah, teçhizat ve yan sanayiye harcarlar (Ikenberry, 2018, s. 14). Bu senaryo, büyük bir askeri gücü yaratmak, güçlendirmek ve korumak için büyük bir ekonomik güce ihtiyaç olduğunu, aynı zamanda büyük bir ekonomik gücü korumak için de güçlü ve büyük bir askeri güce ihtiyaç olduğunu gösteriyor (Rosato, 2011, s. 49; Larson, 2015, s. 328). Buradan askeri ve ekonomik gücün, madalyonun iki yüzü olduğu ve birbirinin tamamlayıcısı olduğu net bir şekilde görülmekte ve biri olmadan diğersinin eksik kaldığı düşünülmektedir. Büyük güçler, büyük askeri ve ekonomik güce sahip olmaları nedeniyle, bunu kullanarak zayıf hükümetlerin ve diğer aktörlerin çıkarlarını etkilemeye çalışırlar (Chegnizadeh, 2007, s. 11).

Aslında uluslararası sistem, büyük güçlerin çıkarlarını yansıtan hiyerarşik bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Levy, 1983, s. 8). Güç ve güvenlik unsurlarının bağımlılığına dayalı sistem büyük güçler tarafından oluşturulduğu için (Levy, 1983, s. 11), onlar (büyük güçler) kurumları, yapıları ve normları yaratır ve belirlerler, uluslararası politikada neyin mümkün neyin imkânsız olduğunu belirlerler, oyunun kurallarını belirlerler ve değiştirirler (Chegnizadeh, 2007, s. 10). Genel olarak büyük güçler, uluslararası sistemin düzeninin korunmasında ve yönetilmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar (Levy, 1983, s. 8-11). Bu eylem, uluslararası sistemin anarşik ve hiyerarşik yapısını göstermektedir. Büyük güçlerin küresel hegemonyalarını sağlamlaştırma ve geliştirme arayışında olduklarını ve

aynı zamanda ikinci ve üçüncü sınıf devletler ise büyük güçlerin davranış ve politikalarını etkileyebildikleri kadar uluslararası sistem üzerinde o derecede etkiye sahiptirler (Chegnizadeh, 2007, s. 11; Kim, 1992).

Neo-realistler, büyük güçler politikası, bu güçlerin davranış, eylem ve tepkileri, askeri ve ekonomik kabiliyetlerinin azaltılması ve arttırılması, uluslararası sistemden çıkışları veya katılımları uluslararası politikayı anlamının anahtarı olduğuna inanırlar (Chegnizadeh, 2007, s. 8-15). Buradan, uluslararası sistemde nihai belirleyicilerin ve karar vericilerin büyük güçler olduğu anlaşılmaktadır (Wendt, 1992; Chegnizadeh, 2007). Chegnizadeh'in dediği gibi: "Uluslararası sistem, büyük güçler sistemi anlamına gelir." (Chegnizadeh, 2007, s. 11).

Yukarıdaki özellikleri dikkate alarak büyük güçlerin ve büyük güç politikasının bir tanımı yapılırsa, öncelikle klasikler, birden fazla ülkenin birliğine karşı mücadele edebilen, diğer büyük güçlere karşı kabiliyetini ve üstünlüğünü koruyabilecek potansiyele sahip olan, büyük savaşlar yapabilen ve bu savaşlardan galip çıkabilen güce büyük güç denebilir (Chegnizadeh, 2007, s. 8-15). Bear F. Braumoeller, büyük güçlerin, kaynakları ve yetenekleri komşularından daha büyük olan devletler olduğunu iddia etmektedir (Braumoeller, 2008, s. 77). Rothstein, büyük gücün, kendini güvence altına alma yeteneğine sahip ve kaderinin güvenliğini kontrol edebilen güç olduğuna inanıyor. Hâlbuki küçük güçler kendi güvenliklerini sağlamak için ittifaklar kurmaya ve diğer ülkelerin yardımına ihtiyaç duyarken, genellikle kendi kaderlerini doğrudan kontrol etme kabiliyetine sahip olmadığını ekler (Chegnizadeh, 2007, s. 12). Hoffman, büyük bir gücün bağımsızlığını etkilemeden güvenliğini sağlayabileceğine inanır, ona göre küçük güçler genellikle güvenlik veya bağımsızlık unsurlarından birini seçmek zorunda kalıyorlar (Chegnizadeh, 200, s. 12). Michael Howard'a göre büyük güçler, sınırlarının ötesindeki konuları ve faaliyetleri kontrol etme yeteneğine sahiptir (Levy, 1983, s. 13). Waltz'a göre büyük bir gücün nüfus, toprak, askeri yetenek, ekonomik kapasite, siyasi seferberlik ve siyasi istikrar olmak üzere beş genel kabiliyeti vardır (Chegnizadeh, 2007, s. 13). Jack Levy'ye göre; Büyük güçler yalnızca askeri güçle tanımlanmaz, büyük güç bölgesel ve dünya düzeyinde güç dengesinin kendi lehine devamını savunmalı, saldırgan eğilim ve yeteneklere sahip olmalı, diğer güçlerle etkileşime girmeli ve onlar tarafından kabul görülmelidir

(Levy, 1983, s. 11; Chegnizadeh, 2007, s. 13). Maddi kaynaklar bölgesel ve küresel liderlik için bir ön koşul olarak kabul edilmektedir ki bu da büyük güç politikasını uluslararası işlemlerde aktif tutuyordur. Realist teoriye göre; güç maddi kaynaklara sahip olmakla tanımlanır (Chegnizadeh, 2007, s. 13). Karen Rasler ve William Thompson, büyük güçlerin kendilerini küresel bir güç olarak gösterebilmeleri için güçlerini kendi bölgeleri dışından uzaklarda (okyanuslarda) göstermeleri gerektiğine inanırlar (Rasler & Thompson, 2015, s. 114). Bu tanımlardan çıkarılabilecek sonuç; büyük güçlerin uluslararası sistemin güvenliğinde temel ve kilit bir rol oynadığı, büyük güçlerin diğer güçlerden/ülkelerden farklı askeri güce sahip olduğu ve diğerlerine göre farklı çıkar, davranış ve politikalara sahip olduğudur.

Dolaysıyla büyük güçlerin ulusötesi eylemleri vardır, çıkarlarını sınırlarının ötesinde görürler ve çıkarlarına ilişkin küresel bir bakış açısına sahiptirler (Chegnizadeh, 2007, s. 13-15). Ayrıca ekonomik gelişim, teknoloji düzeyi, eğitim ve askeri kaynaklar bir ülkenin büyük güç pozisyonu için gerekli önkoşullara sahip olup olmadığını ve hangi ülkelerin büyük güç olabileceğini belirleyen faktörler arasında yer almaktadır (Ross, 1999, s. 81). Büyük güçler kanunları, kurumları, norm ve ilkeleri, yapı ve sistemin kendi çıkarlarını sağlayacak şekilde planlarlar (Chegnizadeh, 2007, s. 13-15).

Uluslararası sistemde büyük güçler belli hedeflerin peşindedirler. Mearsheimer'e göre uluslararası sistemdeki büyük güçler dört temel hedefin peşindedirler (Mearsheimer, 2001):

1. Bölgesel hegemonyaya ulaşmak için büyük güç potansiyeline sahip olan devletler, güç dengesini değiştirmeye ve uluslararası güçten paylarını almaya çalışmaktadırlar. Sonuçta büyük güçler uluslararası sistemde varlıklarını sürdürmek ve garanti altına almak için hegemonik olma çabasındadırlar.
2. Ekonomik gücü arttırmak, dünya zenginliğini olabildiğince kontrol altına almak, çünkü ekonomik güç askeri gücün temeli ve dayanağıdır.
3. Askeri gücü arttırmak, kara, hava ve deniz gücünde üstünlük sağlamaya çalışmak.
4. Diğer rakiplere karşı nükleer üstünlük.

Mersheimer'a göre büyük güçler bu hedeflere ulaşmak için iki tür strateji izliyorlar; 1- güç artırma stratejisi; savaş, yemleme, şantaj, yıpratma ve kışkırtmayı içerir. 2- saldırganı kontrol altına alma stratejisi; susturmayı, dengelemeyi, sorumluluğu devretmeyi ve takip etmeyi içerir (Pourahmadi Mibedi & Khushkar, 2018, s. 59; Mearsheimer, 2001). Örneğin Rusya'nın Orta Avrasya'da bölgesel hegemonya kurma, stratejik alanları koruma ve kontrol etme, Batı faktörlerinin bölgedeki etkisini zayıflatma ve engelleme çabaları (Sani Abadi et al. 2018, s. 60).

Deborah Welch Larson'a göre Yükselen gücü gösteren davranışlar; İktidar gücüyle müttefik olan ülkelerde ekonomik kalkınma yoluyla rekabet etmek, Bölgesel güvenlik ve ekonomik kurumlar oluşturma çabalar (çünkü büyük güçler öncelikle komşu ülkelere karşılıklı tehlikeleri önleme konusunda güvence vermeli, aynı zamanda tüm tarafların çıkarlarına dayalı düzen ve kurumların kurulması konusunda güvence vermelidirler) ve uluslararası egemen güçle yüzleşmek için askeri modernizasyon, yükselen güçleri gösteren davranışlardır (Larson, 2015, s. 332). Ayrıca yükselen büyük güçler jeopolitik kimliklerini genişletmek için genellikle 3 strateji izlerler; Yakınsama, istikrar ve ortaklık stratejisi.

Yakınsama stratejisi biçiminde büyük güçler komşu ülkeleri ve bir şekilde ortak jeo-ekonomik veya jeo-kültürel kimliğe sahip ülkeleri bir birlik ve örgüt çatısı altında bir araya getirmeye çalışırlar. Öyle ki bu stratejiyle caydırıcılık diplomasisini uygularken aynı zamanda tek bölgesel diplomasiyi de oluşturmuş olurlar (Sediq & Sharqi, 2016, s. 122).

Büyük güçler istikrar stratejisi şeklinde krizlerin ve istikrarsızlıkların örgüte ve sendikaya yayılmasını engellemeye çalışırlar. Büyük güçler bu politikayı uygulayabilmek için komşu ülkelere mali ve kalkınma yardımları yaparak sınırları çevresinde istikrar ve güvenliği sağlamaya çalışırlar (Sediq & Sharqi, 2016, s. 122-123). Büyük güç siyaseti teorisinde, güçler her türlü tehdidi ve rakibin faaliyetlerini önlemek amacıyla komşu ülkelerle siyasi ilişkiler ve ittifaklar kurarlar (Larson, 2015, s. 337).

Katılım stratejisi biçiminde büyük güçler, küresel ve uluslararası meselelere aktif katılım sağlamaya, daha çok resmi, yargıç ve aktif lider rolünü oynamaya

çalışırlar. Terör, çevre, bölgesel savaşlar, insan hakları, yoksullukla mücadele ve krizler gibi konular büyük güçlerin siyasete katılım stratejisinin önünü açan konular arasında yer alır (Sediğ & Sharğı, 2016, s. 122-123). Büyük güçler ekonomik kalkınma (Ross, 1999) ve ticari sınırların genişletilmesiyle siyasi güçlerini genişletme ve artırma arayışında oldukları ortaya çıkıyor (Larson, 2015). Ya da daha açık bir şekilde; ekonomik kalkınmanın büyük güçlerin ortaya çıkması için potansiyel bir teşvik olduğunu söyleyebiliriz (Ross, 1999). Yükselen büyük güçler sınırlarının güvenliğini sağlamak ve olası tehditleri savuşturmak için komşu ülkelerde müttefik ya da ast olarak nüfuz arayışında olurlar. Ve son olarak kendilerini dünyada ve uluslararası arenada büyük ve etkili bir güç olarak göstermek için dünya egemen gücünün kararlarını ve faaliyetlerini eleştirmeye ve reddetmeye çalışırlar ve İktidarın çıkarlarını savunan uluslararası yasalara, normlara ve kurumlara meydan okurlar (Larson, 2015).

Shaun Breslin, ortaya çıkan büyük güçlerin küresel rolünün ve etkisinin temel belirleyicilerinin üç önemli husus olduğuna inanır; Birincisi yurt içi büyümeyi sürdürmek için kaynak ihtiyacı ve gerekli olanakların bulunması, ikincisi silah satılması ve teknolojinin başkalarına aktarılması, üçüncüsü de ihtiyattır (Breslin, 2010, s. 7). Bu bağlamda Shaun Breslin, Çin'in yükselişini örnek olarak göstermekte; İlk olarak, Çin'in petrol ihtiyacının yüzde 10'unu karşılayan ve Batı ile ilişkileri gergin olan İran dahil, hammadde, endüstriyel kaynaklar ve gıda kaynaklarına sahip ülkelerle olan kapsamlı ilişkilerinin güçlendirmesine değiniyor (Breslin, 2010). Bu arada Çin'in büyük bir küresel gücü olarak konumunu ayıran noktalardan Çin'in küresel ekonomisinin önemi ve kapsamı da sayılabilir (Deng & G. Moore, 2004). İkinci noktaya gelince, Shaun Breslin Çin'in Suriye, Irak, İran, Pakistan, Libya ve Kuzey Kore'ye askeri teknoloji ihraç etmekle suçlandığını, ayrıca Nepal, Sudan, Burma, Ruanda, Tanzanya, Uganda, Liberya ve Burundi'deki silahlı çatışmalara silah satışı yoluyla katılımı suçlandığından da bahsediliyor. Shaun Breslin'in burada vurguladığı nokta, Çin'in yükselen bir güç şeklinde dolaylı olarak liberal Batı'nın küresel hedef ve politikalarının takip etmesini zorlaştırdığını vurgulamaktadır (Breslin, 2010, s. 7-8). Üçüncü noktada, Shaun Breslin Çin'in küresel ekonomik denklemlerde ve faaliyetlerde temkinli davranması gerektiğini hatırlatıyor. Pek çok gelişmekte olan ülkenin, Çin'in büyümesi konusunda endişe duyduğunu belirtiyor. Çünkü Çin ürünlerinin ucuz ithalatı ve Çinli iş adamlarının

küresel pazarlara akını, Latin Amerika ve Afrika'daki yerli üreticiler için ciddi sorunlar yaratmıştır (Breslin, 2010, s. 7-8).

Deborah Welch Larson, Realist teorisine dayalı, yükselen büyük güçlerin, zayıf oldukları dönemlerde oluşturulan ve onların çıkarlarıyla çatışan toprak sınırların ve uluslararası kurum ve kanunların değişimini takip edildiğine inanıyor (Larson, 2015, s. 324-325). Bu bağlamda, ortaya çıkan büyük bir güç olarak Çin örneğini veriyor; Çin'i 2014'ten sonra resmi olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni geride bırakan ve dünyanın en büyük ekonomisi haline gelen büyük bir güç olarak görmekte ve Çin ekonomisinin küresel genişlemesi bu ülkenin dış politikasını etkilediğini düşünmektedir. Çin'i Amerika Birleşik Devletleri'nin özellikle Doğu Asya'daki konumunu zayıflatan ve oradaki hammadde ve pazarlarından elini kesmeye ve sınırlarına yakın coğrafyayı güvence altına almaya çalışan bir güç olarak görmekte (Larson, 2015, s. 324-325). Ayrıca yeni milenyumun ilk on yılının başından itibaren Rusya'nın politikaları; eşit katılım, duruşma talep etme ve Amerika'nın keyfilik davranışlarını eleştirme yönünde olmuştur. Aslında bu politikalar Rusya'nın kendini potansiyel büyük güç olarak gösterilmeye çalışıldığını göstermektedir (Spanger, 2021, s. 2).

Büyük bir gücün küresel siyasete hâkim olabilmesi için kendi iktidar yapılarının, örgütlerinin ve uluslararası kanunlarının olmasını gerektirir. Her ne kadar yükselen büyük bir güç ekonomik ve askerî açıdan zirvede olursa ve ama uluslararası yapılar, örgütler ve kanunlar kendisinin yapımı değilse ve bu yapılar egemen büyük güç tarafından yapılıyorsa, yükselen büyük güç için Dünyanın üstün gücü olarak hegemonya ve tahakküm kurması imkânsız görünüyor (Breslin, 2010, s. 1). Ayrıca ortaya çıkan gücün bölgesel ve bölge dışı yapı ve örgütlenmeler yaratabilmesi için küresel denklemlerde sorumlu büyük bir gücü temsil eden (Larson, 2015), güven yaratılması ve onun gücü barışı, istikrarı ve küresel güvenliği garanti edebilmesi ve kontrolü altındaki bir dünyada adil büyümeye öncülük etmesini göstermesi gerekmektedir (Breslin, 2010, s. 2).

Çin'in bölgesel ve bölge dışı örgütler, normlar ve yapılar oluşturmaya yönelik küresel politika ve önlemlerini yükselen bir büyük güç olarak, Batı ve ABD gibi güçlerin çıkarlarını savunan yapı ve kuruluşlara alternatif yaratmayı amaçladığını değerlendirilebilir (Breslin, 2010; Hasnat & Awan, 2016). Shaun

Breslin, Çin'in küresel denklemlerdeki konumuyla ilgili olarak "sorumlu ve tatminsiz büyük güç" ifadesini kullanıyor (Breslin, 2010). Haziran 2001'de Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki ortak yatırım ve güveni artırmak amacı ile kurulan (Deng & G. Moore, 2004, s. 126) Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) (The Shanghai Cooperation Organization, 2024), git gide Terörle mücadeleden ticarete kadar birçok konuda daha kurumsallaşmış bir işbirliği biçimine ulaşmıştır (Deng & G. Moore, 2004, s. 126; Hasnat & Awan, 2016). Aynı zamanda Çin'in Orta Asya, Güney Asya ve Afrika ülkelerinde güven inşa etmesi, siyasi söylemlerden kaçınması, Çin'in Avrupa, Avustralya, Kuzey Amerika, Asya ülkeleri ve Afrika'daki yatırımları, Çin'i ihtiyaç duyulan yatırımın potansiyel ana kaynağı ve Batı mallarının tüketimini azaltmak ve küresel ekonomiyi istikrara kavuşturmak için potansiyel bir ikame haline getirmiştir (Breslin, 2010, s. 3). Çin liderleri artık ŞİÖ'yü, katılımcılar için kolektif güvenliği artıran ve dışarıdaki hiçbir tarafı tehdit etmeyen bir bölgesel iş birliği modeli olarak sunmaktadırlar (Deng & G. Moore, 2004). Bütün bunlar Çin'in küresel politikalarını ve küresel büyük bir güç olarak Çin'in kendi inşa ettiği yapılarla mücadelesini temsil edebilir.

AB, NAFTA, APEC, ASEAN vb. devletler öncülüğünde ekonomik ve politik çizgiler dahilinde, belli bir takım politik ve ekonomik çıkarlar üzere ve belirli bir bölgesel mekân tasarlanmış bir proje olarak bölgesel örgütlerdir (Held & McGrew, 2014; Dağ & Tüfekçi, 2022). Son yıllarda ortaya çıkan bölgesel örgütler her ne kadar ekonomik çıkarlar ve hareketler üzere kurulmuşlarsa da git gide AB gibi politik ve daha derin meseleler üzerinde de bir birlik söz konusu olması kaçınılmaz gözükmemektedir. Küreselleşen dünyada büyük güçlerin politikası, gelişmekte olan ülkelerle, üstün ekonomik piyasalarla ve yükselen güçlerle ilişkilerin güçlendirilmesini gerektirmektedir (Deng & G. Moore, 2004). Öyle ki Çin, büyük güç politikasını yumuşak bir diplomasi (Larson, 2015) ile güçlendirmenin peşinde. Çin'in Fransa, Almanya, Avrupa Birliği ve Rusya ile ilişkilerinin geliştirilmesi bunu göstermektedir (Deng & G. Moore, 2004, s. 126).

Küresel rekabet sahnesinde başka bir potansiyel gücün ortaya çıkmasını engellemek için küresel hegemonyayı elinde bulunduran büyük güçler, ortaya çıkan potansiyel gücün yakınındaki bölgelerde konumlarını güçlendirmeye çalışırlar. Bu bağlamda ABD ve Avrupa Birliği'nin Gürcistan, Ukrayna, Afganistan ve Orta

Asya'daki politikalarını örnek verebiliriz (Spanger, 2021). Diğer taraftan, BM (Birleşmiş Milletler), IMF (International Monetary Fund), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü), GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), küresel STK'ler, AF (Amnesty International), World Bank, Oxfam, Haber Medyası, Sınır Tanımayan Doktorlar vb. (Hardt & Negri, 2001; Dağ, & Tüfekçi, 2022) gibi örgüt ve kurumlar, küresel hegemon gücün çıkarlarını sağlayan ve hegemonik gücün ekonomik ve stratejik çıkarlarını gözetten ülkelere müdahalenin önünü açan araçlar arasında yer almaktadır (Kloby, 2005; Hardt & Negri, 2001). Çünkü hegemon gücün uzak ve yakın coğrafyalara müdahalesi ve çıkarlarının takip edilmesi için zemini elverişli kılan şey, askeri güç değil, manevi araçlardır. Aslında ahlaki araçlar, küresel hegemon güç için bir nevi potansiyel yardımcı güçtür ve askeri gücün meşru kullanımına zemin hazırlamaktadır. Etik müdahale, askeri müdahaleye zemin hazırlayacak ve bu sayede askeri müdahale için uluslararası örgütten izin ve onay alınmasına gerek kalmayacaktır (Hardt & Negri, 2001).

Mearsheimer'a göre büyük güçler hayatta kalmaya büyük önem verirler ve bu nedenle büyük güçler uluslararası sistemde hayatta kalabilmek için büyük ve etkili stratejiler tasarlarlar. Devletlerin anarşik bir uluslararası sistemde yaşadığını ve hiçbir uluslararası örgütün büyük güçler üzerinde baskı kurma becerisine sahip olmadığını ekliyor (Mearsheimer, 2001; Pourahmadi Mibedi & Khushkar, 2018). Dolayısıyla hegemonik büyük gücün müdahalesini meşrulaştıran şey “adalet ve barış” sloganıydı ki bu da yukarıda bahsedilen araçları kullanarak ona pratik bir yön kazandırır (Hardt & Negri, 2001). Ancak zaman geçtikçe hegemon güç ve ortakları tarafından adaletsizliğin artması, barışın yok edilmesi ve dünyadaki düzeni ve adaleti kendi çıkarları için bozmaları nedeniyle “adalet ve barış” sloganı artık değerini ve itibarını kaybetmiştir. Büyük güç siyaseti sahnesinde ortaya çıkan ve meydan okuyan güçler, hegemon gücü uluslararası sahnedeki faaliyetlerinde zorlayan bir diğer nedenlerdendir (Hardt & Negri, 2001). Ortaya çıkan Büyük güçler Büyük doğal kaynaklara ve stratejik konuma sahip bölgelerde, hegemon güce karşı, alternatifler, kolaylıklar ve anlaşmalar sunmaya çalışırlar (Iqbal & Afridi, 2017). Aynı zamanda, ortaya çıkan güçler küreselleşme sürecini yönetmeye ve bu süreçte reformlar yapmaya çalışırlar. Böylece küresel egemen gücün çıkarlarını gözetten kurallar ve yasalar değişir ve küreselleşme süreci yükselen

güçlerin çıkarları için eşit şekilde bağlam yaratacaktır (Deng & Moore, 2004, s. 124).

Robert S. Ross, Soğuk Savaş'ın müttefikler, doğal kaynaklar ve nüfuz alanları üzerindeki büyük güç çatışmalarının devam ettiğini ve büyük güçlerin silahlanma yarışlarına, krizlere ve yerel savaflara girdiğini gösterdiğini savunuyor (Ross, 1999, s. 82). Dolayısıyla büyük güç politikasını ilgilendiren ve büyük güçler arasındaki rekabetin temel nedenleri arasında bulunan; nüfuz alanları, doğal kaynaklar, stratejik coğrafya ve müttefikler üzerindeki çatışmalar yer almaktadır ki bu da silahlanma yarışlarında, krizlerde ve yerel savaflarda büyük güçlerin dikkatini çekmektedir.

Öte yandan Yong Deng ve Thomas J. Moore'e göre; Yükselen büyük güçler, önde gelen büyük güç olan Amerika Birleşik Devletleri'nin konumunu gasp etmeye çalışmıyorlar, yükselen güçler uluslararası ilişkilerde stratejik ekonomik ve politik çıkarların peşine koşuyorlar (Deng & Moore, 2004). Ona göre yükselen güçler hegemonun gücü ile daha az ve ama bu gücün nasıl kullanılacağıyla daha çok ilgilenirler. Örnek olarak 2003 yılında Fransa ve Çin arasında Çin'in "çok taraflılığı" teşvik etmeye kararlı olduğu imzalanan ortak bildiriden ve Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Wang Yi'nin sözlerinden; "Çin, büyük güçlerle çatışmacı bir mücadeleyi değil, gelişmekte olan ülkeler de olmak üzere tüm güçlerle uyumlu bir şekilde bir arada yaşamayı amaçlıyor." cümlesini kullanmıştır (Deng & Moore, 2004, s. 122). Bu, büyük güç politikası küresel sahnesinin değiştiği ve büyük güçlerin oyununun artık klasik bir renge sahip olmadığını ve modern, yumuşak, stratejik ve ekonomik yönlere değiştiği anlamına gelmektedir (Deng & Moore, 2004).

Mersheimer'a göre büyük güçlerin küresel büyük güç politikası sahnesinde savaş, ittifak ve koalisyon yapmak için bölgesel ve küresel politika ve stratejiler izlerler (Pourahmadi Mibedi & Khushkar, 2018, s. 57). Doğrudan ve vekaleten savaş stratejisi: Saldırgan gerçekçilik teorisine göre savaş, büyük güçlerin küresel gücünü artırmaya yönelik temel stratejisidir ve bir savaşı kazanmak uluslararası güç dengelerinin değişmesine neden olur (Pourahmadi Mibedi & Khushkar, 2018, s. 93). Vekalet savaş stratejisinde büyük güçler kararlı bir şekilde savaşa girmezler. Aksine, gruplardan veya hükümetlerden mali ve savaş ekipmanları desteğiyle rakip

güce karşı dolaylı olarak savaşır (Mearsheimer, 2001; Pourahmadi Mibedi & Khushkar, 2018, s. 63-64). İttifak ve koalisyon stratejisi: Realizm teorisine göre ittifak ve koalisyon stratejisi gücü artırmak ve rakiplerin tehditlerini kontrol altına almak için kullanılır. Bu stratejiye göre, benzer ve ortak çıkarları ve tehditleri olan hükümetler, düşmanı dengelemenin görev ve maliyetlerini paylaşmaktadırlar (Sani Abadi et al., 2018, s. 63). Suriye'de Rusya, Suriye, Irak ve İran'dan oluşan dördü koalisyon gibi (Sani Abadi et al., 2018), ancak ekonomik ve stratejik önem büyük güçlerin dikkatini çeken noktadır, büyük güçler planlarını meşrulaştırmak ve uluslararası alanda onay almak için siyasi, askeri, ekonomik ve diplomatik araçları kullanarak zayıf ve güçsüz devletleri müttefik olarak kendi etrafında toplarlar, mesela “Bağımsız devletler topluluğu” (Sani Abadi et al., 2018, s. 3). Büyük güçler her zaman askeri güçlerini arttırmanın yollarını ararlar, çünkü askeri güç, büyük güçlerin uluslararası arenada hayatta kalmasının ve büyük güçler oyununun anahtarıdır (Sani Abadi et al., 2018, s. 66) Askeri güç, küresel siyasi denklemlerdeki etki derecesini temsil eder ve teknolojik gücü, altyapıyı ve maddi gücü farklılaştırır (Mearsheimer, 2001).

Realizm teorisine göre büyük güçler güç ve güvenlik kazanmanın yollarını ararlar (Pourahmadi Mibedi & Khushkar, 2018, s. 97). Bir devletin gerçek gücü onun askeri gücünde, yani kara kuvvetlerinde, hava kuvvetlerinde ve donanmasında olduğundan devletler, güçlerini artırmak ve güvenliklerini sağlamak için ittifaklar kurmaya, silahları geliştirmeye ve başka güç kaynakları elde etmeye çalışırlar. Bu davranışlar diğer devletlerin korkmasına neden olup silahlanma yarışlarına, bölgeler ve diğer stratejik kaynaklar için rekabete yol açacaktır (Pourahmadi Mibedi & Khushkar, 2018). Her ne kadar diplomasi ve yumuşak stratejiler yükselen güçlerin ortak politikaları arasında yer alsın da sonuçta büyük güçler uluslararası sistemdeki çıkarlarını ve çıkarlarıyla çatışan karar ve iradeleri sorgulamak için olağanüstü bir askeri potansiyele sahip olmalarını gerektirir.

Khoshkar, Mersheimer'in saldırgan gerçekçilik teorisini temel alarak (Mearsheimer, 2001) büyük güçlerin güvenliğini garanti altına almanın tek yolunun bölgesel ve küresel hegemon konumunu elde etmek olduğunu savunuyor. Bu nedenle büyük bir güç, rakiplerine karşı askeri üstünlük elde etse bile, yine de daha fazla güç kazanmaya çalışır. Bu çaba ancak bölgesel ve küresel hegemonik büyük

güce ulaştığında sona erecektir (Pourahmadi Mibedi & Khushkar, 2018, s. 93). Ona göre ekonomik ve politik sistem arasındaki temel fark budur; Ekonomide amaç kâr için rekabet etmektir ama siyasette hayatta kalmak en önemli amaçtır. Bu amaç da uluslararası sistemde gücü artırmaya ve hegemonik olmaya motive etmektedir (Pourahmadi Mibedi & Khushkar, 2018, s. 92).

Orta Asya ülkeleri de olmak üzere büyük güçlerin savaş alanı olarak kabul edilen ülkeler, ekonomik kalkınma, ticaret, ulaşım ve ihracat ihtiyacından dolayı büyük güçlerin girişine olanak sağlamaktadır. Ve bu coğrafyadaki büyük güçler 1991 yılında Orta Asya'da başlayan yeni bir büyük oyun peşindedirler (İqbal & Afridi, 2017, s. 235). Müdahale, büyük güçlerin küresel hegemonyalarını ortaya çıkarma ve ilan etme politikalarının öne çıkan stratejilerinden biridir (Kloby, 2005, s. 311). Siyasi, güvenlik ve ekonomik dinamikler büyük güçlerin bölgesel denklemlere müdahale etmesine etkili olan değişkenler arasındadır (Mohammadi & Aram, 2023, s. 68). Bu dinamikler enerji, dünya ticareti, silah satışı, uluslararası terörizm ve diplomasi gibi alanlarda pek çok fırsat ve tehdidi beraberinde getirmektedir (Rye Olsen, 2015). Büyük güçler üçüncü dünya ülkelerine ve zayıf güçlere müdahale ederek küresel hegemonyalarını ilan etmek için diğer ülkeleri sömürgeleştirmeye veya kontrol etmeye politika çizerler (Kloby, 2005, s. 311). Büyük güçlerin müdahalelerinin askeri-politik, diplomatik, saldırı biçimleri vardır (Spanger, 2021). Ayrıca, belirli bir siyasi grubun otoriteye karşı desteklenmesi, bir gruba, örgüte veya belirli bir partiye maddi destek verilmesi, bir grup veya belirli bir partiyi destek amacıyla silahlı ve askeri yardım şeklinde müdahale ve son olarak doğrudan askeri müdahale ve işgal da yukarıda belirten müdahaleler arasında yer almaktadır (Kloby, 2005, s. 311).

Paul Kennedy'ye göre Büyük Güçler, kısmen zenginlik ve sermaye kazanmak için, kısmen de başkaları onların güneşini söndürebileceğinden veya büyüyen güçlerin meydan okuyabileceği endişesi nedeniyle büyük doğal kaynaklara veya stratejik konuma sahip olan topraklarda koloniler peşindedirler (Kennedy, 2001, s. 17). Bu nedenle büyük güçler, sınırları dışında siyasi hegemonya kurmak ve güçlerini pekiştirmek için başka ülkelerin rejimlerinde siyasi reform ve değişiklik arayışına girmektedirler. O ülkenin sistemini, yapısını ve siyasi tutumunu değiştirerek, o büyük gücün değerleri ve çıkarlarının temeli olan bir

sistemi, yapıyı ve tutumu yeniden canlandırmaya çalışır (Iqbal & Afridi, 2017). Ukrayna'daki 2004 Turuncu Devrimi gibi, Rusya yanlısı Leonid Kuçma hükümetinin yerini Batı yanlısı siyasi yapıya katılan liberal muhalefet lideri Viktor alması (Iqbal & Afridi, 2017, s. 232), Kırgızistan'da Kurman Bek Bakiv'in desteği (Iqbal & Afridi, 2017) ve ayrıca Amerika'nın Afganistan'daki Rusya destekli komünist hükümete karşı Mücahitleri desteklemesi gibi; bu eylem 1992'de Afganistan komünist hükümetinin devrilmesiyle sonuçlanmıştır (Mohammadi, 2020).

Klasik realist teorisine göre: büyük gücün, Müttefikleri için sindirilebilir ve makbul, küresel bir ideolojiyi takip eden küresel bir sosyo-politik model sunması gerekmektedir. Tıpkı Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri gibi büyük güçlerin varlığını sürdürmesinde sağlam bir araç görevi gören Batı liberal demokrasisi modeli gibi (Spanger, 2021, s. 3). Büyük bir gücün hegemonyası küresel bir ideolojiye ve kabul edilmiş bir siyasi modele sahip değilse ve yalnızca ulusal çıkar profiline sahipse müdahaleci olarak kabul edilir ve uzun vadeli bir etkisi olmayacaktır (Spanger, 2021).

Öte yandan, bazı siyaset bilimi teorisyenleri (Kupchan, 2019) yerleşik Batı düzeninin büyük güçlerin entegrasyonu ve katılımı açısından önemli bir kapasiteye sahip olduğuna inanmaktadırlar, bu nedenle Çin'in Batı ve Amerika'nın kurduğu düzende etkili ve aktif bir şekilde hedeflerinin peşinde koşan yükselen en büyük güçlerden biri olarak görüyorlar (Kupchan, 2019, s. 8). Liberaller aynı zamanda küresel karşılıklı bağımlılığın büyük güçlerin dış politikasındaki çatışmalara karşı caydırıcı olduğuna inanıyorlar. Çünkü çatışma ve savaş, savaşın her iki tarafına veya tüm taraflara çok büyük insani ve mali zararlar getireceğini inanıyorlar (Larson, 2015, s. 325). Çin'in, Afrika ülkeleri, Afganistan, Pakistan, bir dizi Avrupa ülkesi, Latin Amerika, Orta Asya, Batı ve Amerika'yla müttefik olan ülkeler ve ülkelerdeki kapsamlı faaliyeti ve yatırımları (Rye Olsen, 2015), Özellikle CNPC ve MCC (MCC, 2024; CNPC, 2024) gibi büyük şirketler yolu ile yapılan yatırımlar, Çin'in büyük bir küresel güç olarak Batı'nın yarattığı düzene iyi entegre olduğunu gösteriyor (Rye Olsen, 2015). Yapılandırmacılar aynı zamanda Çin'in başka güçlerle etkileşim içinde olduğunu düşünürler ve uluslararası kuruluşlara katılım yoluyla uluslararası normları kabul etme yolunda ilerlemekte olduğuna inanırlar

(Larson, 2015, s. 325). Charles A. Kupchan'ın sözlerine bakıldığında büyük güçlerin artık 1914, 1939 ve 1947'deki gibi askeri çatışma arayışında olmadıkları anlaşılmaktadır. Büyük güçler gerilim ve çatışmalar yerine her iki tarafın veya birden fazla tarafların yararına olacak yolları tercih ederler (Kupchan, 2019, s. 4). Her ne kadar ülkelerin çıkarları farklı olsa ve bir büyük gücün çıkarları diğer bir büyük güç için aynı olmazsa bile küreselleşme sürecinde büyük güçlerin dikkatle değerlendirilmesi gereken pek çok ortak çıkarı vardır (Deng & Moore, 2004). Bu durumda Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya, Güney Kore ve Guam'daki varlığından örnek olarak bahsediyor; Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ülkelerdeki varlığını, Çin için daha iyi olduğunu düşünmekte, çünkü bu ülkelerde ABD'nin yokluğunda Japonya ve Güney Kore, Çin için en büyük tehdit olan nükleer silah zenginleştirmenin peşine düşebileceğine inanır (Kupchan, 2019, s. 4). Bu şekilde ABD, Çin'in çevresinde nükleer silahlanma yarışının önlenmesine bir şekilde yardımcı olmuştur (Kupchan, 2019, s. 4).

Thompson, büyük güçlerin kiminle ittifak kuracaklarına ve hangi rakiplerle savaşacaklarına dört değişkene dayanarak karar verdiklerini savunmakta: yakınlık, denizcilik-ticareti yönelimi, benzerlik (kültür, rejim türü, ideoloji ve ırk) ve yenilikçi doğa. O, bu değişkenlere sahip olmayan ittifakların farklı bir stratejik yönelime sahip olduğunu ve çökme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu düşünmektedir (Rasler & Thompson, 2015, s. 310). Charles A. Kupchan ve William Thompson'a (Kupchan, 2019; Thompson, 2015) göre, 21. yüzyılda büyük güçlerin askeri çatışması pek pratik görünmüyor, çünkü savaşa katılan güçlerin hiçbiri savaştan kârlı çıkmayacaktır. Bu bağlamda ABD ile Çin arasındaki ilişkilere bakacak olursak; Büyük güçler arasındaki savaş ve çatışmayı engelleyen iki faktörden birincisi, dizginlenmesi ve tedbirli olunması gereken nükleer silahlar, ikincisi ise ABD ile Çin'in ekonomik olarak dahil olduğu karşılıklı bağımlılığdır. Büyük güçlerin bölgesel ya da küçük güçlere karşı avantaj sayılabilecek güçleri, diğer büyük güçlere karşı engel teşkil ediyor gibi görünmektedir.

- Charles'ın sözleriyle: "*Jeopolitik rekabeti frenleme konusunda daha güçlü karşılıklı çıkar.*" (Kupchan, 2019).

Rusya ile Ukrayna arasındaki savaş, ekonominin ve küresel ihtiyaçların ülkeleri birbirine bağımlı hale getirdiğini daha da beli etmiştir. Batı'nın Rus gazına

olan ihtiyacının yanı sıra Batı, Orta Asya ve Güney Asya'nın Ukrayna'nın tahıl ürünlerine olan ihtiyacı, bu konuyu eskisinden daha da belirgin hale getirmiştir. Aslında Ukrayna savaşı, büyük güçler arasındaki çatışmanın pek fark edilebilir ve öngörülebilir olmadığını gösterdi. Ve büyük güçler, beklenen kayıpları az olsa bile doğrudan karşılıklı askeri çatışmalara girmeyeceklerini ispat etti (Iqbal & Afridi, 2017). Ancak diğer taraftan büyük güç politikası ilk adımda mevcut konumu güçlendirmeye ve korumaya çalışmak, ikinci adımda ise bu konumu genişletmektir (Rye Olsen, 2015). Büyük güç politikası, realizm teorisi açısından rakip olan güçleri, her ikisinin de çıkarlarını sınırlayan daha büyük bir güce karşı birleştirebilir (Iqbal & Afridi, 2017, s. 9), 2001 yılında Şangay İş birliği Örgütü (The Shanghai cooperation organization, 2024) tarafından çok iyi ifade edilen Moskova ve Pekin'in yakınlığı gibi (Iqbal & Afridi, 2017, s. 9). Ancak iki büyük gücün ortak bir rakibe ve daha büyük bir güce karşı bu iş birliği, iş birliği yapan iki güç arasındaki rekabetin dışlandığı anlamına gelmez, büyük güç politikası teorisinde, siyasal sahne her zaman aktiftir ve büyük güçler aralarında çok az iş birliği olmasına rağmen her zaman birbirlerinin aktif rakipleridirler. Çin ile Orta Asya cumhuriyetleri arasında Orta Asya'nın devasa enerji kaynaklarına ilişkin yatırımları ve ikili anlaşmalar yapılması, kuşkusuz Rusya'yı memnun etmiyordur (Iqbal & Afridi, 2017, s. 9).

Büyük güçlerin tasallutunu, istikrarını ve hegemonyasının sürdürmesi için temel faktörlerden biri ekonomik kalkınmanın ve stratejik bağımsızlığın sürdürülebilmesidir. Dolayısıyla uluslararası hegemonya arayışında olan bir büyük gücün, büyük bir küresel ekonomiye sahip olması, uluslararası piyasalardan ve sermayeden yoğun şekilde faydalanmasını ve stratejik bölgelerde hegemonya sağlamasını gerektirmektedir (Ross, 1999, s. 93). Öte yandan, egemen Büyük gücü ve dünya liderini istikrarlı tutan faktörler; stratejik bölgelerde tasallutunu sürdürmek, büyük nüfus, yüksek kalkınma düzeyi ve deniz ve hava kuvvetlerinin geliştirilmesine yönelik iç kaynaklar gibi stratejik varlıklardır (Ross, 1999, s. 94-96).

Amerika'nın Afganistan'dan çekilmesini realizm açısından ele alırsak; büyük güçler kendi çıkarlarını güvence altına almak için, kendi kontrolünde bir hükümetin yaratılması olan en uzun zaman gerektiren, en büyük ve en maliyetli projeleri de bir gecede altüst ederler. Hükümet veya rejim değişikliği, büyük

güçlerin kontrolü altındaki bölge ve ülkelerde uyguladığı en büyük oyun ve stratejilerden biridir. Amerika'nın Afganistan'daki kontrolü altında olan cumhuriyetten alamadığı sonuç gibi. Gözükten bu ki Amerika Afganistan'da Çin'in ekonomik gücü, altyapı projeleri ve devasa yatırımlarına karşı devam edememiştir. Bu sebeple Amerika Afganistan'da hükümet ve rejim değişikliği stratejisini uygulamıştır (U.S. Department of State, 2014; Gul, 2021). Ancak terörist grupların yaratılması, tedariki, eğitimi ve geliştirilmesi büyük güçlerin proje ve politikaları olabilir ve ama bu politika ve projelerin büyük gücün hegemonyasını geliştirmek, potansiyel güçlerin sınırlarının güvenliğini zorlamak ve rakiplerine sorun ve meşguliyet yaratma amacıyla yürütmesi gözükmektedir (Iqbal & Afridi, 2017). 1990'lı (Zia, 2022) ve 2021 (BBC News, 2021) yıllarda Afganistan'da istikrarsızlığın artması ve Moskova'nın aşırılığın artmasından endişe duyması ve bu tehlikenin ilk adımda Rusya'nın müttefikleri topraklarına, ikinci adımda ise Rusya topraklarına yayılması gibi endişeden dolayı her iki on yılda da Moskova, Afganistan'daki istikrarsızlık ve aşırılığın Rusya'nın müttefikleri topraklarına ve nihayetinde Rusya'ya sıçramaması için Tacikistan'a büyük bir askeri güç göndermek zorunda kalmıştır (BBC News, 2021).

Afganistan tarih boyunca jeopolitik, jeoekonomik ve hatta jeokültürel açısından küresel büyük güçlerin her zaman ilgi odağı olan ülkelere biri olmuştur. Bu ülke tarih boyunca pek çok küresel hegemon yaşamıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda Büyük Britanya'nın hegemonyası, 1979'da Sovyetler Birliği'nin hegemonyası ve 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonyası Afganistan takvimindeki acı deneyimler ve kara tarih arasında yer almaktadır. Afganistan'ı küresel büyük güçler açısından çekici kılan nedenlerinden biri de bu ülkenin jeopolitik ve stratejik konumudur. Afganistan'ın Çin, İran, Pakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'la komşu olması bu ülkeyi Rusya'nın Hint Okyanusu'na erişiminin anahtarı olan bir köprü haline (Pasricha, 2023), Çin için İpek Yolu ve Tek Kuşak Tek Yol projesinin yolunu açan kapı (Böylece Çin, Orta Asya'yı Doğu'ya, Doğu'yu Batı'ya bağlayarak geniş bir uluslararası ticaret koridoru oluşturup küresel hegemonyasını kurumsallaştırabilir) (The Economist, 2023), ABD için, Amerika Birleşik Devletleri tarafından kontrol edilen ve desteklenen ve Amerika'nın bölgedeki çıkarlarını garanti altına alan güçlü bir hükümet veya da bir el bombası ve Çin, Rusya ve İran gibi Amerika'nın muhaliflerinin başını ağrıttacak

istikrarsız ve gergin bir coğrafya, İran için bir tüketim pazarı, ucuz iş gücü ve vekil savaş kuvvetleri tedarikçisi olarak amaçlandırılmıştır (Al-Arabiya Persian, 2018).

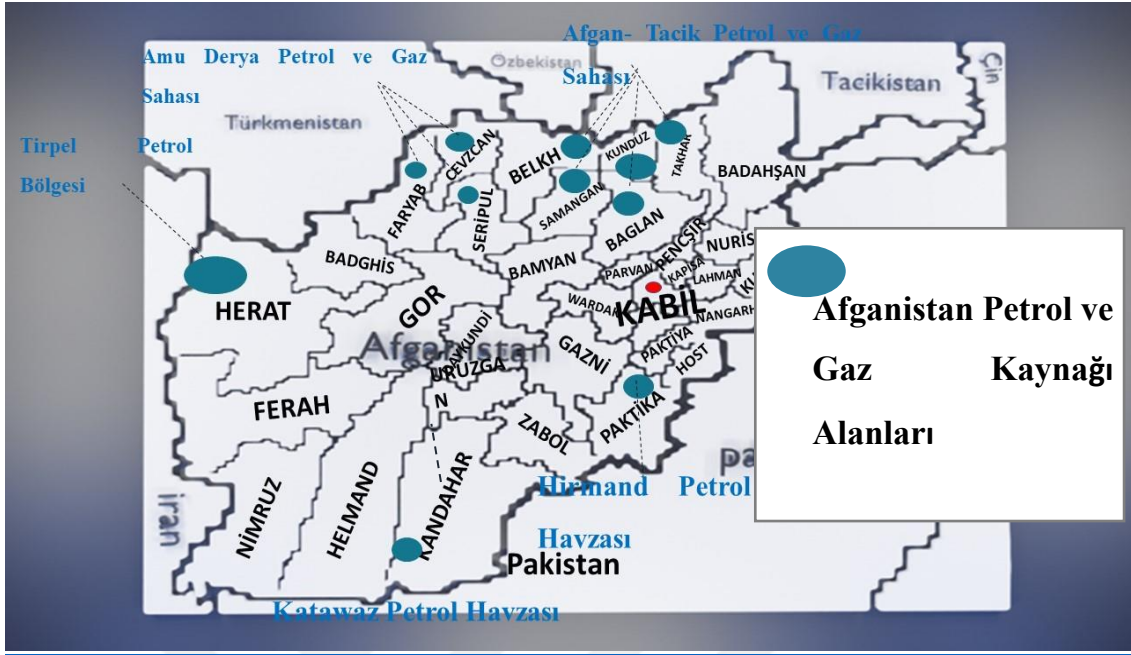
Afganistan, jeopolitik açıdan dünyanın en stratejik ülkelerinden biri olarak kabul edilmesinin yanı sıra, değeri 3 trilyon doların üzerinde olduğu tahmin edilen devasa doğal kaynaklara sahip olması (SIGAR, 2024; Najafizada, 2021; Noorzai, 2021) da küresel büyük güçlerin dikkatini ve politikasını kendine çekmiş ve onlar için aşırı önem taşımaktadır. Lityum, uranyum, berilyum, kalay, demir, bakır, talk, baryum, kuvars, petrol ve gaz, altın, değerli taşlar, alüminyum, kurşun, çinko ve gümüş ile diğer nadir toprak elementlerden oluşan devasa doğal kaynaklar (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019; Bakhtar Haber Ajansı, 2019), büyük güçlerin Afganistan'da her zaman elde etmeye çalıştığı doğal kaynaklar arasında yer almaktadır.

2. AFGANİSTAN YERALTI ZENGİNLİKLERİ

Afganistan, 1-3 trilyon dolar değerinde (Noorzai, 2021) devasa doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen dış yardıma bağımlı bir ülkedir. Son 24 yılda milyarlarca dolarlık yardımla ayakta duran ülke, ABD yardımının kesilmesi ve ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle o sallantılı bina çökmüş ve parçalanmış gibi. Afganistan sahip olduğu değerli ve kıymetli doğal kaynakları nedeniyle her zaman dünyanın büyük devletleri ve süper güçlerinin ilgi odağı olan bir ülkedir. Afganistan'ın lapis lazuli, yakut, zümrüt ve lal gibi değerli taşları milyarlarca dolar ve küresel değeri olan taşlar arasında yer alıyor, uranyum, lityum berilyum ve düzinelerce başka nadir toprak elementleri (Arredondas, 2021; Horowitz, 2021), Afganistan demir ve bakır kaynakları bakımından dünyanın ilk 5 ülkesinden biri olması (Montgomery, 2021), büyük, altın, bakır, demir, alüminyum ve diğer metal kaynaklarının yanı sıra, geniş çapta petrol ve gaz kaynakları da (Arredondas, 2021) Afganistan'ın el değmemiş zenginlikleri arasında sayılıyor.

Afganistan'da yaşayan etnik gruplar arasında iç savaşlar, yolsuzluk, zayıf yasalar, dış müdahaleler, hükümet yöneticilerinin ve politikacıların ulusal taahhüt eksikliği ve sahtekarlığı, güvensizlik ve tek bir ulusal fikir birliğinin olmaması Afganistan gibi zengin bir ülkeyi yıllardır fakir ve dış yardımlara muhtaç eden sorunlar arasında yer almaktadır. Hal böyleyken, Afganistan'ın doğal kaynakları üzerinde çalışılır ve bu kaynaklardan elde edilen fonlar Afganistan içinde yatırılır ve temel çalışmalar yapılırsa, şüphesiz Afganistan dünyanın en zengin ülkelerinden biri olama potansiyeline sahiptir.

Şekil 2.1: Petrol ve gaz kaynaklarına sahip bölgelerin işaretlendiği Afganistan haritası.

Kaynak: MOMP, 2019; Zaki, 2015; BBC News, 2022; Maden ve Petrol Bakanlığı, 2023; Masood, 2021 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.1. Afganistan Petrol ve Gaz Rezervleri

Afganistan'ın petrol ve gaz rezervleri ilk kez 1959'da keşfedilmiş ve tanımlanmıştır (MOMP, 2019). İkinci kez 1979 yılında Sovyetler tarafından Jeolojik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Amu Derya ve Afgan-Tacik adlı iki petrol ve gaz sahası stabilize edilmiş ve bu iki sahanın petrol ve gaz kaynakları 1,6 milyar varil petrol (Masood, 2021) ve 16 trilyon fit küp doğal gaz tespit edilmiştir (BBC News, 2022). Ayrıca Helmand tortul havzası, Katwaz tortul havzası ve Tirmel tortul havzası da belirlenmiştir (Zaki, 2015).

2.1.1. Amu Derya Petrol ve Gaz Sahası

Bu saha Afganistan'ın kuzeyinde yer alır ve Faryab, Saripul ve Cevzcan vilayetlerini kapsar (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2023). Bu alanın bir bölümü Özbekistan topraklarında olup, 75.000 kilometrekarelik alanı ise Afganistan topraklarında yer almaktadır (Nakaza et al. 2019). Şimdiye kadar bu alanda altı petrol madeni ve sekiz gaz madeni tespit edilmiştir (Nakaza et al. 2019). Amu Derya petrol ve gaz sahasının toplam petrol rezervi 45 milyon ton (Zaki, 2015) ve

toplam doğal gaz rezervleri 52 trilyon fit küp olarak hesaplanmıştır (Nakaza et al. 2019). Bu alan aşağıdaki madenleri içermekte:

2.1.1.1. Amu Derya Havzası Gaz Madenleri

- Khajah Gogerdok gaz madeni: bu maden Cevzcan ilinde bulunuyor (Siret, 2011). Bu maden gaz rezervi 48,87 milyar metreküp tespit edilmiştir (Zaki, 2015).
- Jarqodoq gaz madeni: bu maden Cevzcan ilinde bulunmaktadır (Siret, 2011). Bu madenin madenciliği 1979 yılında başlanmış ve 2001 yılına kadar devam etmiştir. Bu madenin gaz rezervi 22.6 milyar metreküp olarak belirlenmiştir (Zaki, 2015).
- Yatim Taq gaz madeni: bu maden de Cevzcan vilayetinde bulunmakta (Siret, 2011). Bu madenin başlangıç rezervinin 5,9 milyar metreküp olduğu hesaplanıyor (Zaki, 2015).
- Khaja Bolan gaz madeni: bu maden de Cevzcan vilayetinde bulunuyor. Bu madenin gaz rezervinin 2,5 milyar metreküp olması bekleniyor (Zaki, 2015).
- Bashikurd gaz madeni: bu maden Cevzcan ilinde bulunmaktadır (Zaki, 2015).
- Cuma gaz madeni: bu maden de Cevzcan vilayetinde bulunuyor (Zaki, 2015).
- Jangal Kalan gaz madeni: bu maden de Cevzcan vilayetinde bulunuyor (Zaki, 2015).
- Chikhchi gaz madeni: bu maden de Cevzcan ilinde bulunuyor (Zaki, 2015).

2.1.1.2. Amu Derya Havzası Petrol Madenleri

- Ankot petrol madeni: bu maden Saripul ilinde bulunmaktadır ve 1967 yılında keşfedilmiştir. Bu madenin alanı 72 kilometrekare olup, petrol rezervlerinin 7,1 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir (Zaki, 2015).
- Aq Derya petrol madeni: bu maden de Saripul vilayetinde bulunmakta ve 1974 yılında keşfedilmiştir. Bu madenin petrol rezervleri 5,96 milyon ton olarak tespit edilmiştir (Zaki, 2015).

- Zamarud Sai petrol madeni: bu maden Faryab ilinde bulunmaktadır (BBC News, 2022). Bu madenin petrol rezervi 9.19 milyon ton olarak belirlenmiştir (Zaki, 2015).
- Bazar Kami petrol madeni: bu maden Saripul ilinde bulunmaktadır (BBC News, 2022), bu maden petrol rezervleri 1,65 milyon ton tespit edilmiştir (Zaki, 2015).
- Ali Gol petrol madeni: bu maden Faryab vilayetindeki yer almaktadır, bu maden petrol rezervi ise 0,58 milyon ton olarak hesaplanmıştır (Zaki, 2015).
- Qashqari petrol madeni: bu petrol madeni Saripul ilinde bulunmakta (BBC News, 2022). Petrol rezervleri 19,6 milyon tonda sabitlendi (Zaki, 2015).

2.1.2. Afgan- Tacik Petrol ve Gaz Sahası

Bu bölge Afganistan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda yer alır ve Tahar, Belh, Samangan, Baglan ve Kunduz vilayetlerini içermektedir (Masood, 2021). Yaklaşık 31bin kilometrekarelik bir alanı kaplar ve petrol rezervleri yaklaşık 946 milyon varil ve gaz rezervleri 8 trilyon fit küp olarak tespit edilmiştir (Nakaza et al. 2019). Bu alan 12 petrol bloğuna bölünmüştür ve aralarında sadece iki blok (Mazar-ı Sharif bloğu ve Sandoqli) üzerinde arama çalışmaları yapılmıştır (Masood, 2021).

- Tirpel Tortul Bölgesi: Bu bölge Afganistan'da, İran ve Herat sınırı arasında bulunmaktadır (Nakaza et al. 2019).
- Katawaz Tortul Havzası: Bu petrol havzası Paktika ilinde yer almaktadır (Lalzoy, 2021).
- Hirmand Tortul Havzası: Bu havza Kandahar'ın güneybatısında yer almaktadır (MOMP, 2019).

Şekil 2.2: Demir kaynakları olan bölgelerin işaretlendiği Afganistan haritası.

Kaynak: Hussein & Haddad, 2021; MOMP, 2019; Zaki, 2015; Ahmedi, 2008 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2. Demir Madenleri

Afganistan'ın doğal kaynaklarına ilişkin 24 Eylül 2021'de Aljazeera gazetesinde yayınlanan bir makalede, Afganistan'ın demir kaynaklarının 2,2 milyar ton olduğu belirtiliyor (Hussein & Haddad, 2021). Bu madenlerin en ünlüleri ve şu ana kadar tespit edilmiş olan madenler;

1. Bamyân İlindeki Haji Gak Demir Madeni: Bu maden Bamyân şehrinin 35 km güneydoğusunda yer almaktadır. Bu madenin toplam demir rezervinin 2 milyar ton olduğu tahmin ediliyor (MOMP, 2019).

2. Bamyân İlının Siyah Dere Demir Madeni: Bu maden Yakavalang ilçesinde bulunmaktadır ve demir rezervinin 563 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir (Zaki, 2015).

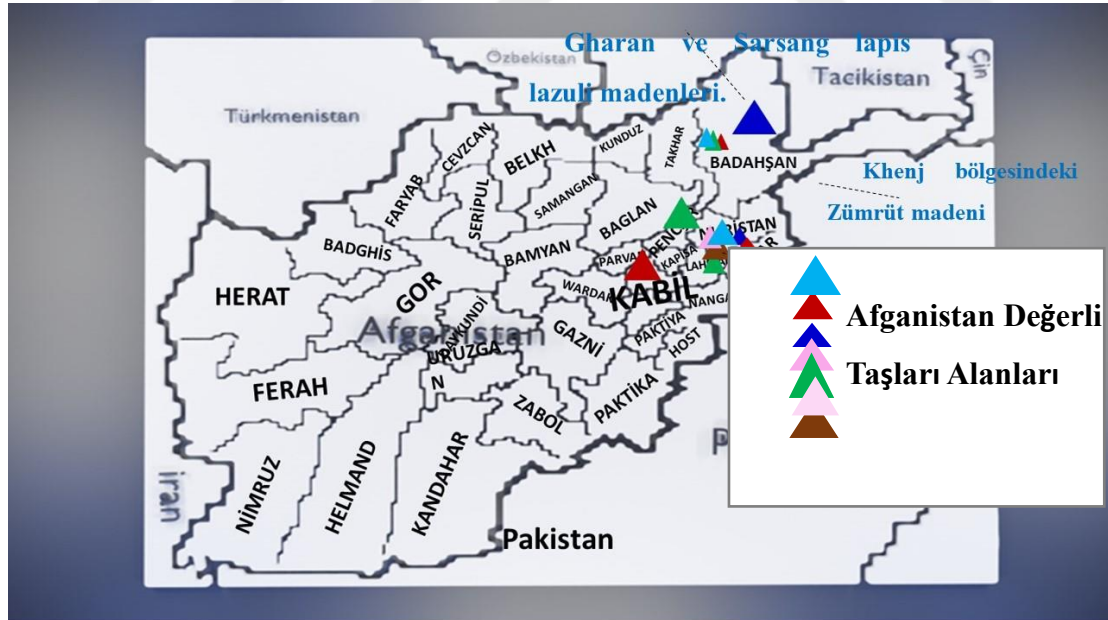
3. Parvan İlının Qala Baqi Demir Madeni: Bu maden, Parvan merkezi (Charikar şehrinin) 15 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bu madenin demir rezervi 9.94 milyon ton olarak belirlenmiştir (Zaki, 2015).

4. Pençşir İlinin Noqra Khane Demir Madeni: Bu maden Pençşir vilayeti Peryan ilçesinde yer almaktadır ve demir rezervinin 90.358 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir (Zaki, 2015).

5. Pençşir İlinin Tal Bölgesinde Bulunan Demir Madeni: Bu maden Pençşir ili merkezinin 60 kilometre doğusunda yer almaktadır ve demir rezervinin 34.904 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir (Zaki, 2015).

Bu madenlerin yanı sıra, birçok demir madeni vardır: Herat'ın Kouh Bacha Karkh demir madeni (Ahmedi, 2008), Kandahar ilinin Haji Alam, Qala Asad, Siah Dere, Khakriz demir madenleri, Kabil ilinin Pagman demir madeni (Zaki, 2015), Parvan ilinin Jabul Sarraj Demir Madeni (Ahmedi, 2008), Badahşan ilinin Arghandkhwa, Sheghnan, Formulakh ve Siahjar demir madenleri, Baglan ilinin Zirak demir madeni, Bamyan ilinin Khush demir madeni (Zaki, 2015) ve Bazarek Pençşir'in Ahan Paran demir madeni (Ahmedi, 2008), milyonlarca ton demir rezervine sahip olan Afganistan'ın demir madenleri arasında yer almaktadır.

Şekil 2.3: Değerli taş kaynaklarının bulunduğu bölgelerin işaretlendiği Afganistan haritası.

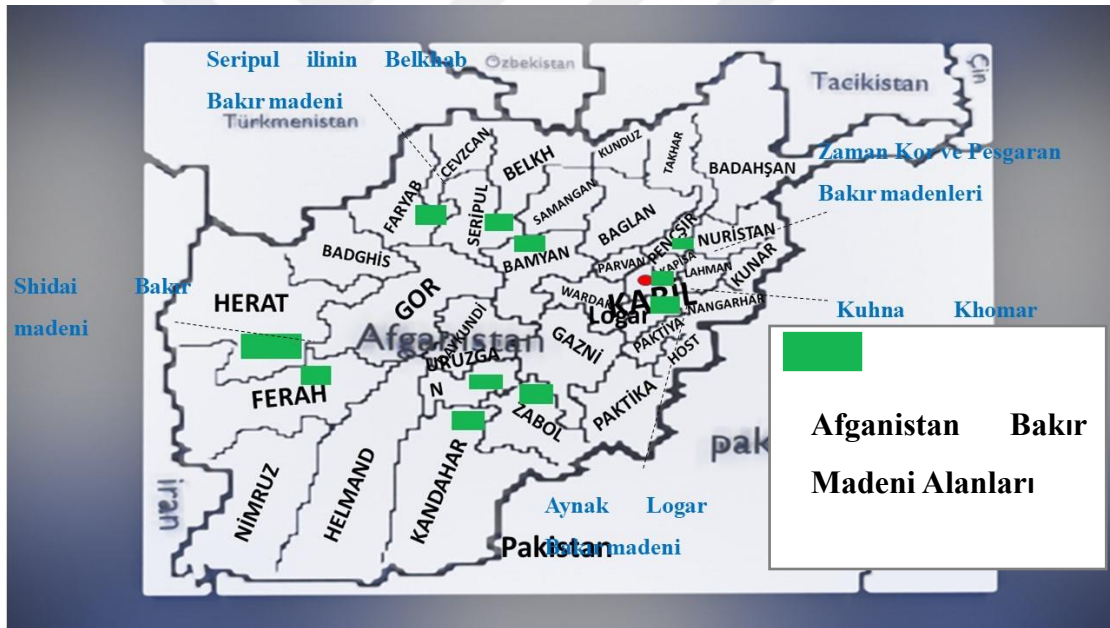

Kaynak: MOMP, 2019; Ahmedi, 2008; Nakaza et al. 2019; Masood, 2021; MOMP, 2019; Zaki, 2015 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.3. Değerli Taşlar

Afganistan'da birçok değerli taşların maden rezervi bulunmaktadır. Bunların en ünlüleri: Kabil ilinin Surubi ilçesindeki Jagdalak yakut madeni, Pençşir ilinin Khenj bölgesindeki Zümrüt madeni (MOMP, 2019), Badahşan ilinin Eşkaşim ilçesindeki Gharan sahası (Ahmedi, 2008) ve Sarsang lapis lazuli madenleridir (Nakaza et al. 2019). 1977 yılında bu madenlerden az miktarda madencilik yapılmış ancak savaşlar nedeniyle durdurulmuş ve bazı madenler kaçak olarak çıkarılmaktadır. Ayrıca Nuristan, Kunar ve Lagman illerinde lapis lazuli, yakut, (MOMP, 2019), Kensite, Lal, Turmalin, Künzit, Topaz, Garnet ve Kuvars madenleri bulunmaktadır (Nakaza et al. 2019). Ve düzinelerce başka mineral gözlemlenmiş ancak iç savaşlar ve yabancı istilası nedeniyle araştırılmamıştır (Masood, 2021).

Şekil 2.4: Bakır kaynakları olan bölgelerin işaretlendiği Afganistan haritası.

Kaynak: Masood, 2021; Montgomery, 2021; Zaki, 2015; Ahmedi, 2008; Bakhtar Haber Ajansı, 2019; Hasrat, 2021 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.4. Bakır Madenleri

Afganistan'ın toplam saf bakır rezervinin 30 milyon ton olduğu tahmin ediliyor (Masood, 2021). Bu madenlerin en ünlüleri ve şu ana kadar tespit edilmiş olan madenler;

1. Aynak Logar Bakır Madeni: Bu maden, Logar ili, Muhammed Ağa ilçesi, Kabil şehrinin 35 kilometre güneybatısında yer almaktadır (Montgomery, 2021). Bu büyük bakır madeni üç bölüme ayrılmıştır; Merkez i Aynak, Güney Aynak ve Batı Aynak'a bölünmüştür, bu üç bloğun toplam bakır rezervi 240 milyon tondan fazla (Zaki, 2015) bakırlı cevhere ulaşmakta ve toplam saf bakır rezervinin 11.3 milyon ton saf bakır olduğu hesaplanıyor (Gouhari, 2013).

2. Kabil İlinin Pagman İlçesinin, Kuhna Khomar Bakır Madeni: Bu maden rezervi Pagman bölgesinde yer almaktadır (Ahmedi, 2008).

3. Pençşir İlindeki Zaman Kor ve Pesgaran Bakır Madeni: Bu iki maden sırasıyla Pençşir ilinin Zaman Kor ve Pesgaran köylerinde yer almaktadır ve bunlar üzerinde herhangi bir arama çalışması yapılmamıştır.

4. Hera İlinin Shidai Bakır Madeni: Bu maden Herat vilayetinin güneyinde yer alır ve bakır rezervinin 8 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. (Zaki, 2015).

5. Saripul İlindeki Belhab Bakır Madeni: Bu maden Saripul ilinde bulunmakta ve dünyanın en büyük bakır madenlerinden biri sayılır (Bakhtar Haber Ajansı, 2019; Hasrat, 2021).

Ayrıca Belhab Saripul bakır madeni (Ahmedi, 2008), Zabul ilinin Kaftar Ghar ve Surkh Shila bakır madeni, Uruzgan ilinde Tepe Sakhi bakırı, Farah ilinde Moqur ilçesinin Masgaran bakır sahası, Herat ilinin Ghorat bakır bölgesi, Kandahar ilinin Ghandi Tour bakırı (Zaki, 2015), Bamiyan ilinin Kotal Qalich bakır madeni, Faryab ilinin Okhan Kashan bakır madenleri (Ahmedi, 2008) da görülmüştür, ancak bu madenlerde arama çalışmaları yapılmamıştır.

Şekil 2.5: Alüminyum, kurşun ve çinko kaynaklarına sahip alanların işaretlendiği Afganistan haritası.

Kaynak: Hussein & Haddad, 2021; Zaki, 2015; Ahmed, 2008; MOMP, 2019 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.5. Alüminyum, Kurşun ve Çinko Madenleri

2.5.1 Alüminyum: Badkhis ve Kandahar vilayetlerinde 183 milyon ton, Zabul ve Baglan vilayetlerinde ise 4-5 milyon ton alüminyum rezervi olduğu tahmin edilmektedir (Hussein & Haddad, 2021).

2.5.2. Kurşun ve Çinko Madenleri

1. Ghor İlının Naal Bandan Kurşun ve Çinko Madeni: Ghor ilının Naal Bandan bölgesinde yer alan bu madende 130 bin ton kurşun ve 12 bin ton çinko rezervi bulunmaktadır (Zaki, 2015).

2. Parvan İlının Farenjil Kurşun ve Çinko Madeni: Parvan ilının Siah Gerd ilçesinde bulunan bu madenin tahmini maden rezervi 221 bin tondur (Ahmed, 2008).

3. Kandahar İlindeki Noor Valley ve Asad Kalesi Kurşun ve Çinko Madenleri: Bu iki madenin toplam rezervlerinin 90 bin tonun üzerinde olduğu tahmin ediliyor (MOMP, 2019).

Bu madenlere ek olarak Afganistan'da, Kandahar ilinin Bibi Gohar Madeni (Ahmedi, 2008), Herat ilindeki Seyda madeni ile Host ilindeki Seperi madenleri gibi diğer 35 yerde daha kurşun ve çinko rezervleri gözlemlenmiş ancak bu madenlerde arama çalışması yapılmamıştır (Zaki, 2015).

2.6. Nadir Toprak Elementleri

1. Uranyum Madenleri: Helmand ilinin Khanneshin'deki büyük rezervleri (Hussein & Haddad, 2021), Herat ilinin Mir Daud dağları ve Kandahar ilinin Shindand ilçesinde mevcuttur (Lalzoy, 2021).

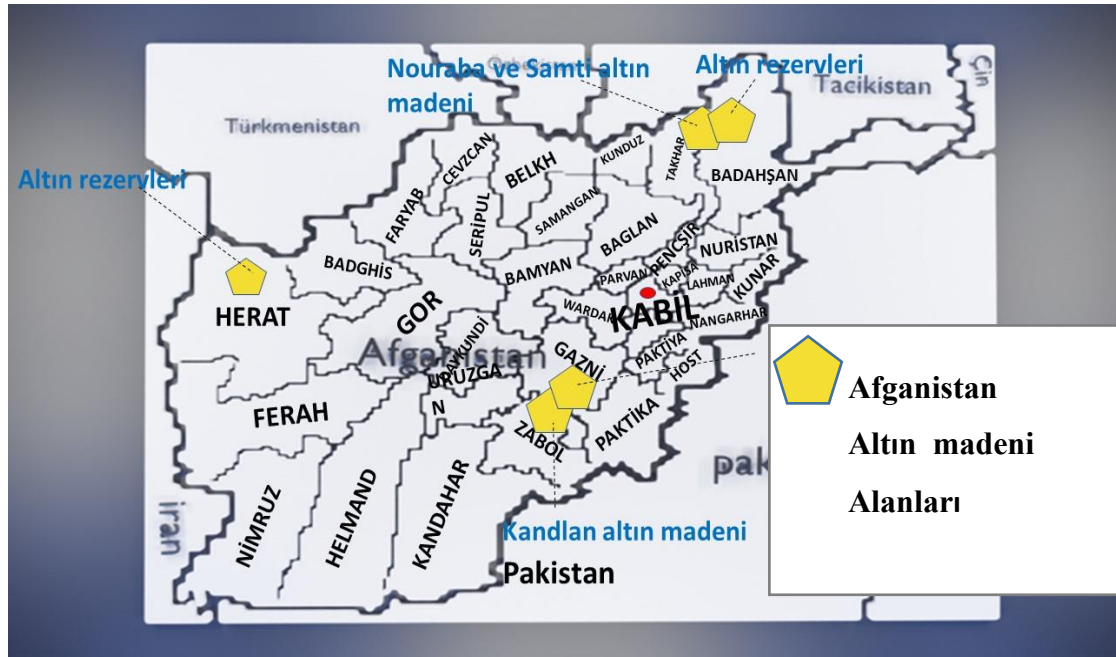
2. Lityum (Li) Madenleri: ABD Jeolojik Araştırma Kurumu tarafından yapılan jeolojik araştırmalara göre Nuristan (Montgomery, 2021) ve Logar (Ahmedi, 2008), illerinde geniş ve büyük lityum maden rezervlerinin varlığı tespit edilmiştir. Bu arada Kunar, Gazne (Zaki, 2015), Lagman, Nangarhar ve Uruzgan (Ahmedi, 2008) illerinde de Lityum kaynakları da tespit edilmiştir. Bu madenlerden bazıları şunlardır: Logar ilindeki Pas Goshe, Jamink, Yarigol, Drumgol, Dere Pech Lityum madenleridir (Zaki, 2015).

3. Molibden Maden Yatakları (Mo): Uruzgan ilindeki Kandlan Molibden madeni, Baglan ilindeki Tund Dere ve Logar ilindeki Ander Molibden madeni.

4. Kalay Maden Yatakları (Sn): Herat ilinin Garden bölgesindeki kalay madeni, Farah ilindeki Turmalin bölgesi ve Uruzgan ilindeki kalay yatakları.

5. Berilyum (Be) Maden Yatakları: Kunar ilindeki Dere Pech ve Dere Noor'daki berilyum madeni, Lagman ilinin Kolam ve Nila'daki berilyum madeni (Zaki, 2015) ve ayrıca Gazni ilinde bulunmaktadır (Al-Arabiya Farsi, 2018).

Şekil 2.7: Altın kaynaklarına sahip olan alanların işaretlendiği Afganistan haritası.

Kaynak: Hussein & Haddad, 2021; Nakaza et al. 2019; Ahmedi, 2008; Zaki, 2015; MOMP, 2019 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.7. Altın Madenleri

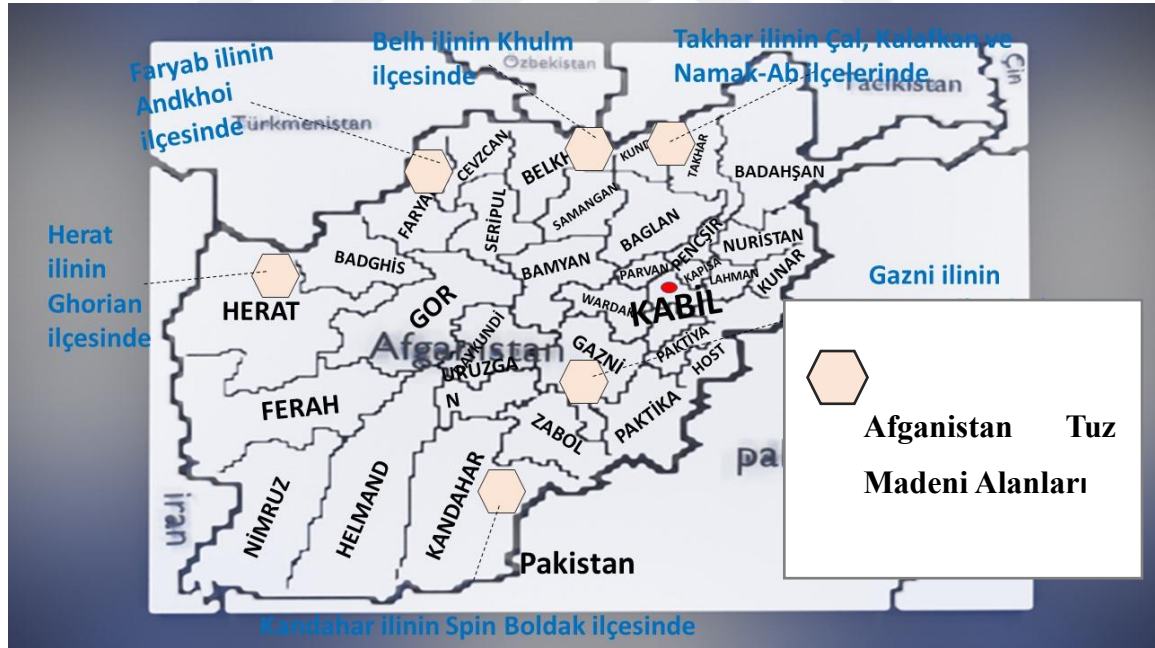
Afganistan'ın ana altın rezervleri kuzeyde Tahar'a kadar uzanan Badahşan ilinde ve güneybatıda Zabul'a kadar uzanan Gazni'dedir (Hussein & Haddad, 2021; Nakaza et al. 2019).

1. Gazni Vilayetinin Zarkashan Altın Madeni: Gazni'nin Moqor Wayal ilçesine bağlı Zarkshan bölgesinde bulunan bu madenin altın madeni rezervinin 7.7 ton olduğu tespit edilmiştir (Ahmedi, 2008).

2. Zabul İlinin Kandlan Altın Madeni: Maden rezervi 1,6 ton olarak belirlenmiştir (Zaki, 2015).

3. Tahar Vilayetinin Nouraba ve Samti Altın Madeni: Bu madenler Tahar vilayetinin ChahAb ilçesinde bulunmaktadır ve toplam rezervleri 31 tona yakın brüt altın tahmin edilmiştir. Badahşan ilinde de altın kaynakları gözlemlenmiştir (MOMP, 2019).

Şekil 2.8: Tuz kaynaklarına sahip alanların işaretlendiği Afganistan haritası.

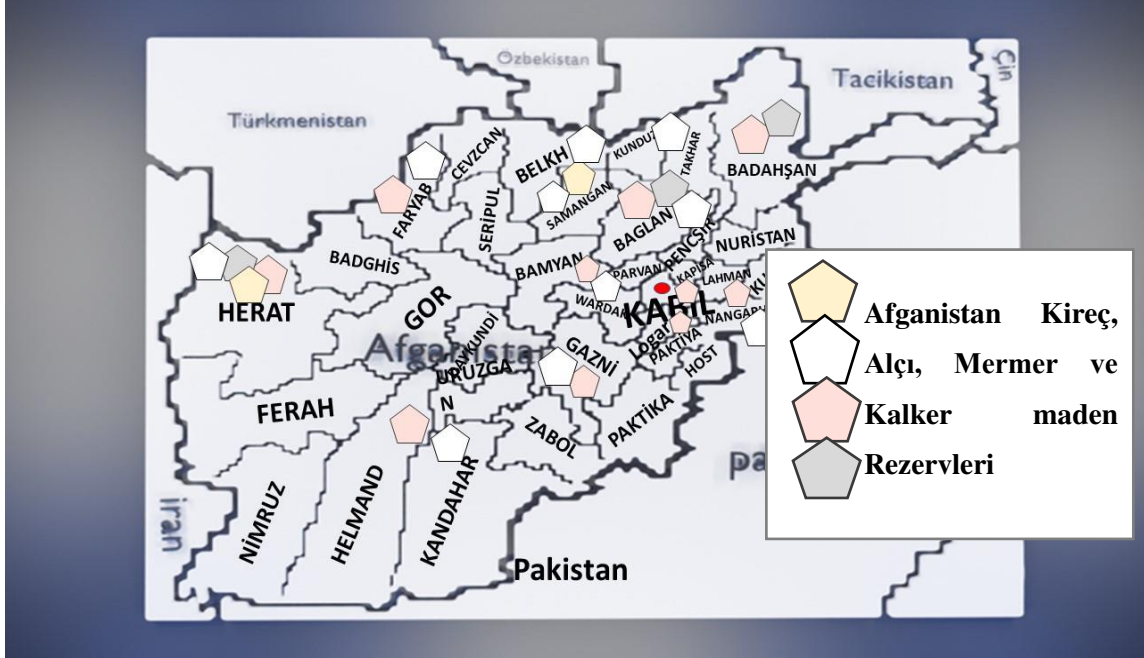
Kaynak: Zaki, 2015 & Lalez, 2021 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.8. Tuz Madenleri

Afganistan'da geniş ve devasa tuz madenleri bulunmaktadır, Afganistan'daki en büyük tuz madenleri şunlardan ibaret: Belh ilinin Khulm ilçesinde, Faryab ilinin Andkhoi ilçesinde, Tahar ilinin Çal, Kalafkan ve NamakAb

ilçelerinde, Kandahar ilinin Spin Boldak ilçesinde, Herat ilinin Ghorian ilçesinde, Gazni ilinin Moqur ilçesinde tuz madenleri (Zaki, 2015 & Lalzoy, 2021).

Şekil 2.9: Kireç, Alçı, Mermer ve Kalker kaynaklarına sahip olan alanların işaretlendiği Afganistan haritası.

Kaynak: MOMP, 2019; Hussein & Haddad, 2021; Zaki, 2015; MOMP, 2019 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.9. Mermer, Kalker, Kireç, Alçı vb. Madenleri

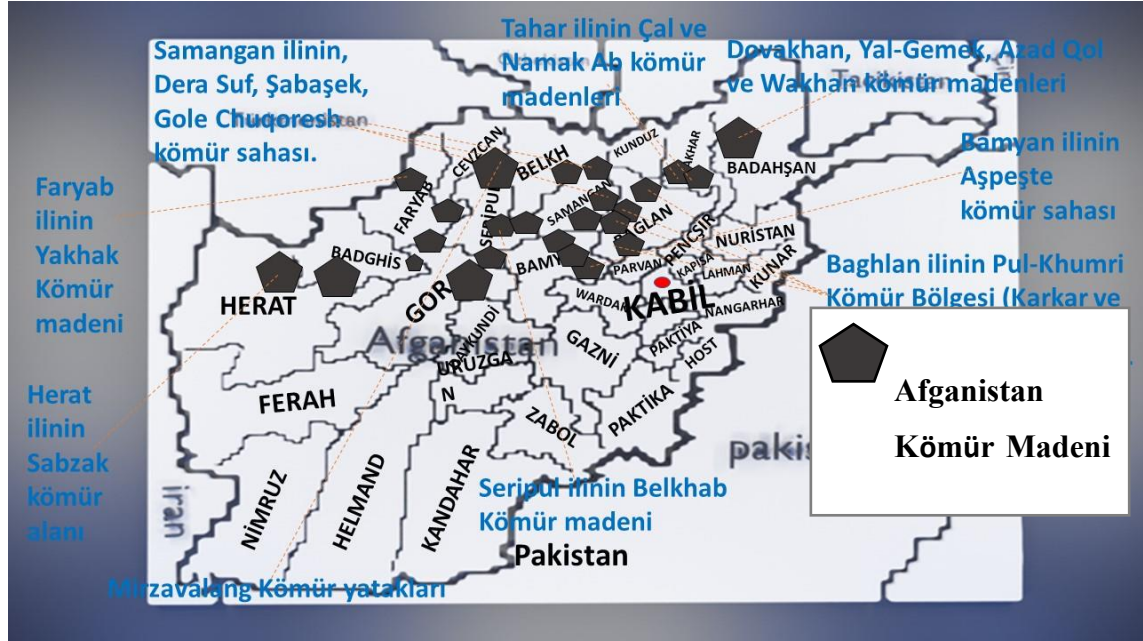
1. Mermer Ocakları: British Geological Survey'e (BGS) göre, mermer yatakları Baglan, Kabil, Badahşan, Logar, Faryab, Helmand, Herat, Bamiyan, Nangarhar, Gazni illerinde yaygın olarak bulunmaktadır (MOMP, 2019). Ayrıca 24.09.2021 tarihinde Al Jazeera gazetesinde Muhammed Hüseyin ve Muhammed Haddad tarafından yazılan bir makaleye göre Afganistan'ın mermer kaynaklarının 1.3 milyar ton olduğu belirtiliyor (Hussein & Haddad, 2021).

2. Kalker: Kalker, çimentonun temel bir bileşeni ve diş macunu rengi gibi ürünlerin ana bileşenidir. Bu elementin mineral rezervlerinin, kaynakları esas olarak Herat, Baglan ve Badahşan ilerinde bulunmakta ve maden rezervi 500 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir (Hussein & Haddad, 2021).

3. Kireçtaşı Rezervleri: Samangan ilinin Şemr bölgesindeki kireçtaşı, Herat ilinde Pol Hashemian bölgesindeki kireçtaşı (Zaki, 2015) en ünlülerindendir.

4. Alçı Madeni: Afganistan'da çok sayıda alçı madeni var, Tahar, Belh, Nangarhar, Samangan, Baglan, Gazni, Faryab, Maidan Wardak, Herat ve Kandahar vilayetlerindeki alçı madenleri en ünlüleri arasındadır (MOMP, 2019).

Şekil 2.10: Kömür kaynaklarına sahip olan alanların işaretlendiği Afganistan haritası.

Kaynak: Zaki, 2015; Lalzoy, 2021; Ahmedi, 2008; Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019; Kohi, 2022; Bakhtar Haber Ajansı, 2019 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.10. Kömür Madenleri

Afganistan kömür madenleri açısından zengin bir ülke ve madenlerin tamamına yakını Afganistan'ın kuzeyinde yer alıyor ve yaklaşık 35.000 kilometrekarelik bir alanı kaplıyor (Zaki, 2015). Afganistan'ın kömür rezervlerinin 100 ila 400 milyon ton arasında olduğu tahmin ediliyor (Lalzoy, 2021). Afganistan'da şimdiye kadar 9 büyük kömür madeni ve 50 kömür yatağı keşfedilmiştir (Zaki, 2015). Bu madenlerin bazıları şunlardan ibaret:

1. Herat İlının Sabzak Kömür Alanı: Bu maden Afganistan'ın batısında Herat ilinde yer almaktadır, maden rezervinin 9,5 milyon ton olduğu hesaplanmıştır (Zaki, 2015).

2. Samangan İlinin Dere Suf Kömür Sahası: Bu maden, Afganistan'ın kuzeyinde Belh ve Samangan illeri arasında bulunmaktadır (Ahmedi, 2008). Dere Sufun toplam kömür rezervi 101,8 milyon ton olarak belirlenmiştir (Zaki, 2015).

3. Şabaşek Kömür Madeni: Bu maden de Afganistan'ın kuzeyinde ve Belh ile Samangan vilayetleri arasında yer almaktadır. 1965 araştırmasına göre bu madenin kömür rezervinin 9 milyon tonun üzerinde olduğu tespit edilmiştir (Zaki, 2015). Ayrıca Sabzak Kotel ve Ser Asayab Kömür madenleri de bulunmaktadır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019).

4. Bamyan İlinin, Saighan İlçesinin Aşpeşte Kömür Sahası: kömür miktarı 3,5 milyon ton olarak belirlenmiştir (Ahmedi, 2008; Zaki, 2015). Ayrıca Doab ve Klich, Karimek, Sighan kömür madenleri bulunmaktadır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019).

5. Baglan İlinin Pul-Khumri Kömür Bölgesi: Bu maden, Kabil-Mezar-e-Sharif, karayolu yakınlarında bulunuyor ve en büyük kömür madenlerini içeriyor (Zaki, 2015). Bu alan birkaç kömür madenini içermekte; Karkar ve Dodkaş kömür madeni, bu maden Baglan ilinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kömür rezervlerinin ise 2 milyon tonun üzerinde olduğu tahmin ediliyor. Jarlalem ve Paka Kalan kömür bölgesi, kömür rezervleri yaklaşık 2 milyon tona ulaşıyor, Doğu Sangaj kömür madeni (Ahmedi, 2008; Zaki, 2015), Ahan Dere ve Khord Dere (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019) kömür rezervinin 4 milyon tonun üzerinde olduğu tahmin ediliyor (Zaki, 2015).

6. Nahrin, Chal, NemekAb Kömür Bölgesi: Bu madenler Afganistan'ın kuzeyinde (Tahar ve Baglan illerinde) yer almaktadır. Bu madenlerin rezervlerinin 5 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir (Zaki, 2015).

7. Gole Chuqoresh Kömür Sahası: Bu maden Samangan ilinde bulunmaktadır (Zaki, 2015).

8. Faryab İlinin Elmar İlçesindeki Yakhak Kömür Madeni: Faryab ilinde bulunan bu maden, 10 kilometre uzunluğunda ve 400 metre derinliğinde alana sahip bir madendir (Kohi, 2022).

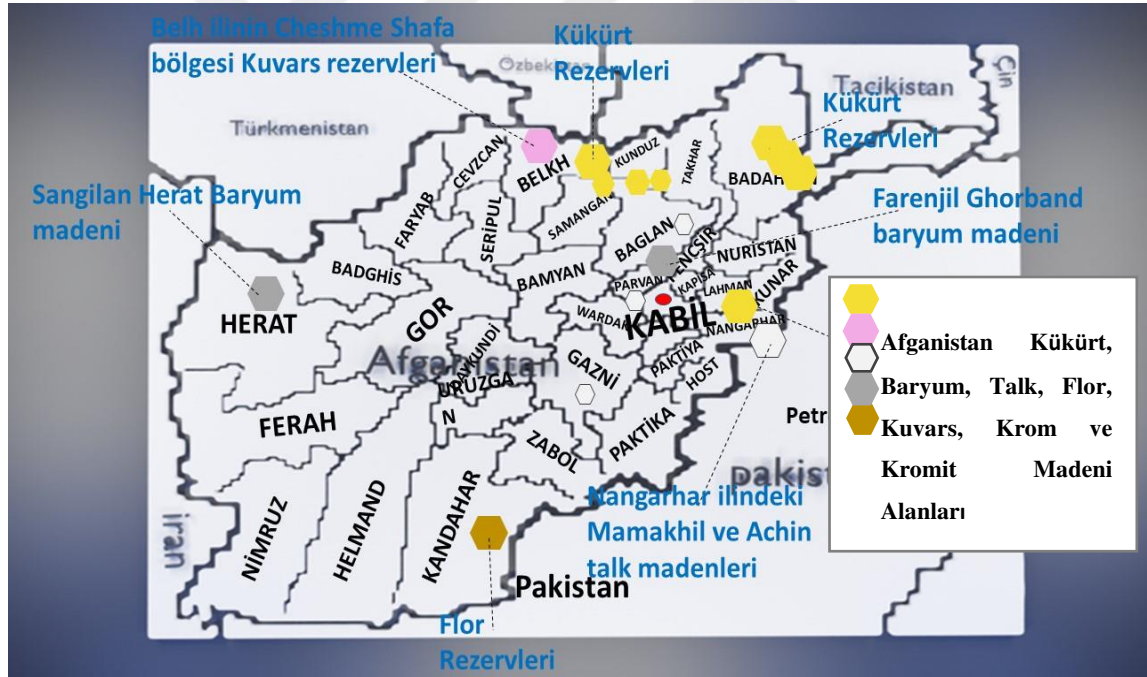
9. Saripul İlinde Bulunan Belhab Kömür Sahası: Bu maden Afganistan'ın en büyük kömür sahasıdır (Bakhtar Haber Ajansı, 2019).

10. Badahşan İlının: Dovakhan, Yal-Gemek, Azadi Qol ve Wakhan kömür yataklarıdır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019).

11. Cevzcan İlının: Mirzavalang Kömür yataklarıdır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019).

Bunların yanı sıra, Herat ilinin Pahlwane ve Sabzak sahası, Badgis ilinin Şehri Arman sahası, Ghor ilinin Sefid Seng Sofla ve Klor bölgesi, Saripul ilinin Guakh, Tel Ashaghan, Abdast, Shurabek ve Gole kömür yatakları alanları gibi daha çok gözlemlenmiş kömür madenleri vardır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019).

Şekil 2.11: Kükürt, Baryum, Talk, Flor, Kuvars, Krom ve Kromit kaynaklarına sahip olan alanların işaretlendiği Afganistan haritası.

Kaynak: MOMP, 2019; Lalzoy, 2021; Zaki, 2015; MOMP, 2019; BBC News, 2022 kaynaklarına dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.11. Kükürt, Baryum, Talk, Flor, Kuvars, Krom ve Kromit Madenleri

1. Kükürt Madeni (Sulphur): Afgan-Tacik havzasının kükürt madeni, 6 milyon tonluk büyük kükürt kaynakları ile kurulmuştur. Ayrıca Badahşan'da 450.000 ton kükürt kaynağı tespit edilmiştir (MOMP, 2019). Afganistan'da

Badahşan, Nangarhar ve Belh vilayetleri, büyük kükürt madenlerine sahip vilayetlerdir (Lalzoy, 2021).

2. Flor Madeni (F): Kandahar ilinin Nish ilçesinde bulunan bu madenin toplam maden rezervinin yaklaşık 9 milyon ton olduğu tespit edilmiştir (Lalzoy, 2021).

3. Baryum Madenleri:

- Sangilan Herat Baryum Madeni: bu maden Herat ilinin Sangilan bölgesinde yer almakta olup, maden rezervi 7 bin tonun üzerindedir (Zaki, 2015).
- Parvan İlinin Farenjil Ghorband Baryum Madeni: bu maden, Parvan ilinin, Siyah Gerd Ghorband ilçesinde bulunmaktadır. Maden yatağının 200 bin ton olduğu tahmin ediliyor (Zaki, 2015).

4. Kuvars Madeni (Cam Taşı): Bu maden, Belh vilayetindeki Çeşme Shafa vadisinde yer almaktadır ve rezervinin 10 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Bu maden cam sanayinde kullanılmaktadır (Zaki, 2015).

5. Talk Madenleri: Afganistan'daki en büyük talk madenleri, Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı'nın araştırmasına göre 1,25 milyon ton olduğu tahmin edilen Nangarhar ilinde bulunuyor (MOMP, 2019). 1- Nangarhar ilindeki Mamakhil talk madeni ve 2- Nangarhar ilindeki Achin talk madeni ünlü madenlerdendir (Zaki, 2015 & BBC News, 2022). Ayrıca, Baglan, Gazni ve Parvan vilayetlerinde de talk madenleri gözlemlenmiştir (Zaki, 2015).

6. Krom Madenleri: 1947 ve 2013 yıllarında krom madeni rezervleri üzerine yapılan az sayıda çalışma, bu elementin Afganistan'daki maden rezervinin 980.000 ton olduğunu göstermektedir (MOMP, 2019).

7. Kromit Madeni: 2013 yılı araştırmalarına göre maden rezervinin 77 bin ton olduğu tahmin edilen Nangarhar ilinin Goshte bölgesinde bulunan kromit madeni ve mineral rezervlerinin 200.000 ton olduğu tahmin edilen Logar ilinin Ismail Khel, Mirajan ve Kandolan Afganistan'ın kromit madenlerindendir (MOMP, 2019).

3. 2001'DEN SONRA AFGANİSTAN'IN MADEN İHALELERİNİ ALAN ŞİRKETLER

3.1. Steel Authority Of India Ltd. (Sail) ve Haji Gak Demir Madeni

Afganistan Maden Bakanlığı, Afganistan'daki madenlerin ihaleye çıkarılması serisinde Haji Gak demir madeninin madencilliğini ihaleye çıkarıldı. Bu ihale 28.11.2011 tarihinde yapılmıştır (Rostami, 2013). İhale sonucunda Hindistan ve Kanada, bu madencilik ihalesini kazanmışlar (Radio Azadi, 2011). Elbette, Afganistan'daki Haji Gak demir madeninin dünyanın en büyük ikinci demir madeni olduğunu da belirtmek gerekir (ET Bürosu, 2012). Bu büyük demir madeni madencilik ve ihale için 4 bloğa; A, B, C ve D bölünmüştür ve her bloğun devasa demir kaynakları vardır (Hasht Sob, 2012).

Resim 3.1.(1): Haji Gak Demir Madeni sözleşme töreninden görüntüler.

Kaynak: Radio Azadi. (2012).

Birkaç Hintli şirketin katılımından oluşan ve SAIL adlı bir şirket tarafından yönetilen Hindistan konsorsiyumu, Afganistan Maden Bakanlığı tarafından düzenlenen ihalede B/C/D/ bloklardaki ihaleyi kazanmıştır (Rostami, 2013). Konsorsiyuma liderlik eden Steel Authority of India Ltd. (SAIL), Hindistan devletine ait olan bir madencilik ve demir üretim şirkettir (Global Data, 2022). Hindistan, Çin'den sonra dünyanın en büyük ikinci çelik üreticisi olduğundan, Steel Authority of India Ltd. (SAIL), Hindistan'daki en büyük ikinci demir ve çelik

üreticisidir (SAIL, 2022). Bahsedildiği gibi SAIL, Hindistan'da 24 Ocak 1973'te kurulmuş ve 74.719 çalışanı olan gelişmiş bir çelik şirkettir (PSU Connect, 2022). Bu şirket otomotiv sanayi, savunma sanayi, elektrik, demiryolu ve ihracat pazarlarında satış için temel ve özel çelikler üretmektedir. Bu şirket hala Hindistan'daki en büyük yedi ulusal şirketten biridir. Ayrıca bu şirket, sıcak ve soğuk haddelenmiş saclar, demiryolu ürünleri, çubuk levhalar ve diğer alaşımlar dahil olmak üzere çeşitli türlerde çelik ürünleri üretmekte ve satmaktadır (Global Data, 2022). Bu şirketin fabrikaları genellikle Hindistan'ın yerli hammadde kaynaklarına yakın doğu ve orta bölgelerinde yer almaktadır. Bu şirketin Uluslararası Ticaret Departmanı (ITD), çelik ürünleri ihraç eden Yeni Delhi'de bulunuyor. Hindistan devleti, hisselerin yaklaşık %75'ine sahiptir ve şirketin oy kontrolünü elinde tutar. Bu nedenle, önemli ölçüde operasyonel ve finansal bağımsızlığa sahiptir (Business Standard, 2022). Bu şirket, Hindistan'ın prestijli ulusal altyapı projeleri ve savunma sanayilerinin yerleştirilmesinin güçlendirilmesi, Hindistan'ın uzay araştırmaları, demiryolları, enerji alanındaki ilerlemesi gibi devletin ana ve temel projelerinde Hindistan devleti ile temel ve sürdürülebilir bir şekilde çelik sağlıyor. Ve tüm ekonomik ve askeri sektörlere, ayrıca ulusal ve uluslararası tedarik hizmetlerine sahiptir (SAIL, 2022).

Hindistan, dünyanın en büyük ikinci uluslararası çelik ve demir üreticisi ve ihracatçısı olduğundan, rekabet gücünü korumak ve pazar kazanmak için, çelik üretimi için yerli kaynaklara ek olarak, koklaşabilir kömür ve demir cevheri de dahil olmak üzere çelik üretimi için hammaddelerin yurt dışından ithal edilmesi gerekiyor, Avustralya Hindistan'ın ana tedarikçilerinden biridir (Business Standard, 2022).

Büyük doğal kaynaklara ve el değmemiş madenlere sahip ve Hindistan'a yakın bir ülke olan Afganistan, Hindistan'a çelik ve demir hammaddesi tedarikçisi olabilir. Afganistan uzun savaşlar ve çatışmalar sonrasında ciddi anlamda yabancı yatırımlara ihtiyaç duyan bir ülke ve dünyanın en önemli çelik ve demir ihracatçılarından biri ve Pakistan'ın en büyük ve tarihi rakiplerinden biri olan Hindistan, tabi ki Pakistan'ın komşuluğunda bu fırsatı (Haji Gak Demir Madeni ihalesi) kaybetmek istemeyebilir. Çelik üretimi için ihtiyaç duyulan hammaddelerin Afganistan'dan ithal edilmesinin Hindistan için mali açıdan Avustralya'dan daha

uygun ve karlı olduğu açık ve nettir. Afganistan, çelik üretimi için bir hammadde kaynağı iken, ayrıca Afganistan'ın devasa demir madenleri, Hindistan için yeni bir marka ve Çin'e karşı küresel pazarları fethetmesi için bir demir üretim kaynağı olabilir. Özellikle 2008 yılında Çin'in Afganistan'daki dünyanın en büyük bakır madenlerinden biri olan (Aynak bakır madeni) ihalesini kazanmaktan sonra (Tolo News, 2022). Afganistan devleti tarafından 28.11.2011 tarihinde Haji Gak demir madeninin ihale edilmesiyle Hindistan büyük bir fırsatı kaçırmamak için hemen harekete geçmiştir (Rostami, 2013).

Bu maden, Afganistan'ın merkezi illerinden biri olan Bamyan ilinde bulunur. Haji Gak, Afganistan'daki yabancı hükümetlerin ve büyük şirketlerin her zaman odak noktası olan madenlerden biridir. Haji Gak demir madeninde yapılan çalışmalara göre; Haji Gak demir madeninin 1 trilyon dolardan fazla değeri olup, yaklaşık 2 milyar ton demire rezervine sahip olduğunu gösteriyor (Itlaat Roz, 2015). Değerleme ve araştırmaların ardından maden uzmanları şöyle açıklama yapmışlar: *“Şeffaf bir sözleşme imzalanarak ve ulusal çıkarlar gözetilerek, Haji Gak demir madeninden Afganistan devleti için bu madenden 200 yıl boyunca çıkarılan demirden yılda 5 milyar dolar elde edilebilecektir, halbuki Cumhuriyetin ilk 11 yılında devletin normal ve geliştirme bütçesi, yılda 5 milyar dolardan fazla değildi.”* Haji Gak demir madeninde birkaç yıldır yapılan çalışmalar ve araştırmalar, Haji Gak madeninin ortalama %62,5 saf demir içerdiğini, dünyanın en büyük ve en kaliteli demir madenlerinden biri olarak kabul edildiğini gösteriyor (Rostami, 2013).

Resim 3.1.(2): Haji Gak Demir Madeninden görüntüler.

Kaynak: Radio Azadi. (2011); Itlaat Roz. (2015).

28.11.2011 tarihinde Afganistan Maden Bakanlığı, Haji Gak madeninin ihalesini 4 bloğa bölerek ihaleye çıkardı. Bu ihaleye 6 yabancı firma katılarak yatırım tekliflerini sunmuştur. Bu ihalede, Haji Gak demir madeninin madenciliği ihalesini, "B. C. D" bloklarında Hintli "SAIL AFISCO" şirketi ve "A" Bloкта Kanadalı "Kilo Goldmine" şirketi kazanmıştır (Radio Azadi, 2011). Afganistan Maden Bakanlığı tarafından 29.11.2011 tarihinde yayınlanan bültende, ihalede sunulan planlar ve tekliflerin tüm değerlendirme aşamalarının ülkenin maden kanunu ve uluslararası değerlendirme sistemlerine uygun olarak yapıldığı belirtilerek, ayrıca bu bültende, söz konusu sürecin şeffaflığını sağlamak amacıyla uluslararası denetçilerden oluşan bir ekip (Uluslararası Danışma Paneli) tarafından izlendiği ve maliyetinin Dünya Bankası tarafından finanse edildiği belirtilmektedir (Siddik, 2011).

Hasht Sobh gazetesinin elde ettiği SAIL firmasının mali durumuna ilişkin belgelerde ise şöyle deniliyor: *"Çelik fabrikasının inşası büyük bir yatırım gerektiriyor, dolayısıyla bu yatırım kredi (finansman parası) alınmasına ve bu yatırımın yapılması Hindistan devletinin onayına bağlı"* (Hasht Sobh, 2012). Haji Gak demir madeni anlaşmasında ise demir madenciliği, çelik üretimi, maden çevresindeki yolların asfaltlanması, Afganistanlı kadroların demir-çelik madenciliği ve üretimi bölümünde eğitiminden bahsediliyor (Radio Azadi, 2012). "SAIL" şirketinin bu mali belgeleri, Afganistan Şeffaflık İzleme Örgütü'nün bu sözleşmeden daha ilk aşamalarda şüphe duymasına neden olmuştur. Çünkü bu belgelerde, bu şirketin Afganistan'da bir demir eritme fabrikası kurmayı ve çelik üretmeyi düşünmediği, sadece Afganistan ekonomisine büyük bir darbe olacak şekilde hammadde ve demir sattığı görülüyor (Hasht Sob, 2012). Haji Gak madeninden madencilik ihalesini kazanan Hintli şirketin bu madene 6 milyar dolara kadar yatırım yapması beklenilmiştir. Haji Gak demir madeninde ön çalışmaların başlamasıyla birlikte madenin etrafındaki yolların asfaltlanması ve bu madenin demiryolu hattının da yapılması beklenilmiş ve ilk aşamalarda en az 20 bin işçiye iş sağlanması beklenilmiştir (Radio Azadi, 2011). Bu sözleşme, belirsizlik ve şirketlerin kendi sorumlulukları ve gereksinimlerinden kaçınmaları nedeniyle Afganistan Şeffaflık Örgütü, medya ve Millet Meclisi baskıları nedeniyle feshedildi (Itlaat Roz, 2015; Hasht Sob, 2012; Rostami, 2013). Bu sözleşmenin A buluşunun Kanadalı şirketin alınması, sözleşmenin Uluslararası Danışma Paneli tarafından

denetlenmesi ve ihale töreninin maliyeti Dünya Bankası tarafından finanse edilmesi, bu sözleşmelerde ABD'nin etkin bir rol oynadığını göstermektedir.

3.2. Haji Gak Demir Madeninin A Bloğu ve Kilo Goldmines Ltd.

Haji Gak demir madeninin madenciliğini 28.11.2011 tarihinde Afganistan Maden Bakanlığı tarafından yapılan ihalede (Rostami, 2013; Ghanizada, 2011), Hindistan ve Kanada, bu madencilik ihalesini kazanmışlar (Radio Azadi, 2011). Elbette, Afganistan'daki Haji Gak demir madeninin dünyanın en büyük ikinci demir madeni olduğu söylenir. (ET Bürosu, 2012). A, B, C ve D (4 bloğa) bölünmüş olan bu madenin A bloğunu Kanadalı Kilo Goldmines Ltd. şirketi kazanmıştır (Hasht Sob, 2012).

Kilo Goldmines Ltd. (Kilo), doğal kaynaklar araştırılması ve çıkarılmasına, özellikle altın ve demir sektöründe faaliyet gösteren (AZO Mining, 2022) 2006 yılında kurulmuş ve genel merkezi Toronto, Kanada'da bulunan genç bir Kanadalı şirkettir (Kilo Goldmines, 2022). Kilo Goldmines ile Afganistan hükümeti arasında bu sözleşme imzalandığında, Alex Van Hoeken bu şirketin icra direktörüydü (Hill, 2012). Kilo Goldmines'in ikinci ofisi Kongo Cumhuriyeti'nde bulunmakta ve Kongo demirinin keşfi ve madenciliği alanında faaliyet göstermekte. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin kuzeydoğusundaki altın ve demir ile Afganistan'daki Haji Gak madeninde demir arama ve çıkarma bu şirketin en önemli faaliyetleri arasındadır (Kilo Goldmines, 2022). Kilo Goldmines Ltd., 15 Mart 2021'de TSX Venture ile birleşmiş ve adını KGL Resources Ltd. olarak değiştirmiştir (Globe Newswire, 2021). KGL Resources Ltd., Kongo'da faaliyet gösterdiği 6 maden ruhsatına sahiptir (Kilo Goldmines Ltd., 2022). Bu şirket aynı zamanda dünyanın belli başlı piyasalarında altın stoklarına yatırım yapmakta da aktiftir (Kilo Gold, 2022).

Haji Gak, 1 trilyon dolardan fazla değere sahip bir maden ve yaklaşık 2 yüzyıl boyunca devletin mali desteği olarak sayılmaktadır. Bu maden, Afganistan'ın merkezi illerinden biri olan Bamyan vilayetinde bulunmaktadır. Afganistan'daki Haji Gak madeni, yabancı ülkeler ve büyük şirketlerin her zaman odak ve ilgi noktası olan madenlerden biridir. Haji Gak demir madeninde yapılan çalışmalara göre Haji Gak demir madeninin 1 trilyon dolardan fazla değeri olup, yaklaşık 2 milyar ton demire sahip olduğu tespit edilmiştir (Itlaat Roz, 2015; Hill, 2012).

Değerleme ve araştırmaların ardından maden uzmanların açıklamaları şu şekildedir: “Şeffaf bir sözleşme imzalanarak ve ulusal çıkarlar gözetilerek, Haji Gak demir madeninden Afganistan devleti için bu madenden 200 yıl boyunca çıkarılan demirden yılda 5 milyar dolar elde edilebilecektir, halbuki Cumhuriyetin ilk 11 yılında devletin normal ve geliştirme bütçesi, yılda 5 milyar dolardan fazla değildi.” Haji Gak demir madeninde birkaç yıldır yapılan çalışmalar ve araştırmalar, Haji Gak madeninin ortalama %62,5 saf demir içerdiğini, dünyanın en büyük ve en kaliteli demir madenlerinden biri olarak kabul edildiğini göstermekte (Rostami, 2013). Ve bu madenin yaklaşık 30-35 bin kişiye iş fırsatı sağlanması beklenilmiştir (BBC News, 2012).

Resim 3.2: Haji Gak demir madeninden görüntüler.

Kaynak: Maden ve Petrol Bakanlığı. (2019); Jafari. (2014).

28.11.2011 tarihinde Afganistan Maden Bakanlığı, Haji Gak madeninin ihalesini 4 bloğa bölerek ihaleye çıkardı. Bu ihaleye 6 yabancı firma katılarak yatırım tekliflerini sunmuş. Bu ihalede, Haji Gak demir madeninin madenciliği ihalesini, "B. C. D" bloklarında Hintli "SAIL AFISCO" şirketi ve "A" Bloкта Kanadalı "Kilo Goldmine" şirketi kazanmıştır (Radio Azadi, 2011; Ghanizada, 2011). Afganistan Maden Bakanlığı tarafından 29.11.2011 tarihinde yayınlanan bültende; ihalede sunulan planlar ve tekliflerin tüm değerlendirme aşamalarının ülkenin maden kanunu ve uluslararası değerlendirme sistemlerine uygun olarak yapıldığı belirtilerek, ayrıca bu bültende, söz konusu sürecin şeffaflığını sağlamak amacıyla uluslararası denetçilerden oluşan bir ekip (Uluslararası Danışma Paneli) tarafından izlendiği ve maliyetinin Dünya Bankası tarafından finanse edildiği belirtilmektedir (Siddik, 2011).

2012 yılında Kilo Goldmines'in icra direktörü (Alex Van Hoeken), Afganistan hükümeti ile Haji Gak madeni sözleşmesinin değerini, ünlü Mining Weekly dergisine açıklayıp, Kilo Goldmines'in sözleşmesini aldığı bu madenin A Bloğu 450 milyon ton demiri olduğunu söylemiştir (Hill, 2012). Kilo Goldmines Ltd. genç bir anonim şirkettir ve bu süre zarfında Kongo ve Afganistan'da iki projeler bu şirketin en büyük projeleri olabilir (Mining Life, 2022) ve Hacı Gak maden projesi, Kilo Goldmines'in ikinci madencilik projesi olabilirken, halbuki Hacı Gak demir madeni Afganistan'ın ve hatta dünyanın en büyük demir madenlerinden biridir (TKG, 2010). Afganistan hükümeti ve halkı için bu büyüklükte ve hayati öneme sahip bir projeyi, madencilik alanında deneyimi olmayan ve bu projeyi uygulamak için güvenilir finansal kaynaklara sahip olmayan genç bir şirkete emanet etmesi, ayrıca belgelerde görülebileceği gibi bunu sağladığı bu sözleşme ve siyasi mülahazalarda yaygın yolsuzluğun varlığını gösterebilir.

Bir diğer ilginç konu ise; Afganistan Maden Bakanı (Davoudshah Saba), 26.05.2015 tarihinde medya önünde düzenlediği basın toplantısında, Hintli SAIL şirketi ile sözleşme imzalanmadığından söz etmiş ve bu şirketle olan taahhütlerin sadece bir ihale olduğunu belirtmiştir (Tolo News, 2015). Hâlbuki Afganistan hükümeti ile Kanadalı Kilo Goldmines ve Hintli SAIL şirketi ile Haji Gak maden sözleşmesinin imzalandığı 28.11.2011 tarihinde Afganistan hükümeti tarafından açıklanmıştır. (Rostami, 2013) Daha da ilginç Maden Bakanlığı'nın Hintli (SAIL) firması ile olan sözleşmenin feshine ilişkin açıklamasından sonra Kanadalı (Kilo Goldmines) firma ile olan sözleşmenin devamından veya feshedilmesinden söz edilmemiştir. Ayrıca Alex Van Hoeken, 02.02.2012 tarihinde Mining Weekly dergisine şu şekilde açıklamıştır: “David Buckle (Unilever'in ve FD Group of India and Pakistan'ın eski saymanı) Haji Gak maden projesini yönetiyor ve David Buckle kendisi de Kilo Goldmines'in hissedarlarından biri dir” diye söylemiştir (Hill, 2012). Bu konu B, C, D üç bloğunun sözleşmesinin Hintli SAIL şirketine ve bu madenin A bloğunun Kanadalı Kilo Goldmines şirketine emanet edilmesi bu sözleşmenin gizli yönlerinden birini ortaya koymakta ve bu anlaşmanın siyasi oyunlardan ve Afganistan halkı ve medyasını kandırmaktan başka bir şey olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu ihaleye (ACATCO LLC) isimli Afgan-Amerikalı bir iş adamının şirketi de katılarak teklifte bulunmuştur ama ihaleyi kazanamamıştır (Ghanizada, 2011). Ancak Pajhwok Haber Ajansı'na ulaşan belgelere göre ACTCO'nün teklifinin SAIL ve Kilo Goldmines'ten daha çok iyi olduğunu göstermesine rağmen garip bir şekilde ihaleyi kazanamamıştır (8Sobh gazetesi, 2013; Pajhwok haber ajansı, 2013).

3.3. Centar (Afghan Gold And Mineral Company, Turkish-Afghan Mining Company) Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni

2001'den sonra Afganistan, uluslararası büyük şirketler için yatırım fırsatlarıyla dolu bir ortam ve rekabet alanı haline gelmiştir. Afganistan madenlerinin Afganistan hükümeti tarafından ihale edilmesi ve madencilik sözleşmeleri devamında, Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni, Afganistan hükümetinin 2018 yılında Washington'da Centar Şirketi ile bu iki madene yönelik arama ve madencilik sözleşmesi imzaladığı değerli madenlerdendir (Varshan, 2018).

İngiliz ve Amerikan medyasına göre, CENTAR Limited, 2010 yılında Ian Hannam (Londra Şehri bankacısı) ve Jan Kolczyk (Polonyalı bir iş adamı) tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuş bir madencilik ve keşif şirkettir (Business Wire, 2018). CENTAR, aşağıdakiler de dahil olmak üzere (JP Morgan'ın sermaye piyasaları eski başkanı Ian Hannam, UK-listed miner Petropavlovsk'un kurucularından Peter Hambro, BHP Billiton'ın eski CEO'su Chip Goodyear ve Türkiye, Tayland, Endonezya, UK ve ABD'den madencilik ve petrol yatırımcıları) dünyaca ünlü birkaç işletme tarafından oluşan bir konsorsiyum şeklinde (Business Wire, 2018) kurulmuştur ve Afganistan'ın doğal kaynakları dahil tüm dünyada doğal kaynaklar peşindedirler.

"Madencilik Kralı M&A" olarak bilinen Ian Hannam (king of mining mergers and acquisitions) Ian Hannam, son 20 yılda birçok önemli doğal kaynaklar üzerinde çalışan iş adamı olarak bilinmektedir. BHP ve Billiton şirketlerinin birleşmesinden, Zimbabve ve Afganistan madencilik sözleşmelerine ve Kazakistan'daki maden şirketinin kurulmasına kadar büyük madencilik işlerine imza atmıştır (Moulds, 2012; Marawanyika, 2013). Ian Hannam, önce mühendislik, ardından London Business University'de eğitim görmüş bir İngiliz vatandaşıdır (Moulds, 2012). Ian Hannam 30 yıl Salomon Brothers ve JPMorgan bankalarında

çalışmış ve 2012 sonunda JPMorgan'ın başkan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Ian Hannam, Hannam & Partners'ın ve Colendi şirketinin kurucularından ve başkanıdır (Pitch Book, 2022).

Centar'ın Afganistan hükümeti ile Balkhab Bakırı sözleşmesinde yerel ortağı, 2015-2018 yılları arasında Afganistan Kentsel Kalkınma Bakanı olarak görev yapan Sadat Naderi idi (Business Wire, 2018). İşin ilginç şudur ki, Sadat Naderi, 2015 yılında “Afganistan Kentsel Gelişim Bakanı” olarak atandıktan 3 yıl sonra, Balkhab Bakırı ve Badakhshan Altın sözleşmesinin imzalanmasından sadece birkaç ay önce, 2018'de istifa etmiştir. Afganistan Maden Kanunu'nun 16'ncı maddesinin ikinci fıkrasına göre, "Cumhurbaşkanı, Bakanlar, Milli Konsey üyeleri, Yargıtay üyeleri ve Genel Vali ile maden sözleşmesi yapılamaz. Ayrıca bu görevlilerin yakınları, ikinci dereceye kadar bu görevde kalamaz ve maden ihalelerini alamazlar. Ayrıca görevden ayrıldıktan sonra beş yıl süreyle sözleşme ve ihale alamazlar” (Varshan, 2018). Sadat Naderi'nin istifasının ardından, Afganistan medya ve gazeteleri onu kapsamlı yolsuzluk ve çalışma yetkilerini kötüye kullanmakla suçlarken, ünlü Amerikan gazetesi Business Wire, Sadat Naderi'den Kentsel Gelişim Bakanlığı'nın seçkin bir hizmetkârı ve önde gelen bir iş adamı olarak bahsetmiştir (Business Wire, 2018). Sadat Naderi, Centar'ın 2018'deki ana ortaklarından biri olan "AGMC" veya Afghan Gold and Mineral'in başkanıdır. Afghan Gold and Mineral Company 2012 yılında Balkhab Bakır ihalesini kazanmıştır, ancak bilinmeyen nedenlerle bu sözleşmenin pratik çalışmaları başlanmamıştır (Associated Press, 2018). 1977 yılında Afganistan'da doğan Sadat Naderi, 1988 yılında ailesiyle birlikte İngiltere'ye göç etmiş. Eğitimini İngiltere'de tamamlamış, 2004'te Afganistan'a dönmüş ve önceki hükümette üst düzey görevlerde bulunmuştur. Babası Seyyed Mansour Naderi, İsmaili mezhebinin büyüklerinden biri ve Afganistan Temsilciler Meclisi'nde iki dönem temsilci olarak görev yapmış bir Afganistanlı siyasetçidir (Afganistan Kentsel Gelişim ve İskân Bakanlığı, 2023).

Sada-i Azadi gazetesinin 13.01.2014 tarihinde Afganistan hükümetine atıfta bulunarak yayınladığı habere göre; Bir İngiliz şirketi olarak Afghan Gold and Mineral (AGMC) şirketini tanıtmış ve bu şirketin kurucusu olarak Ian Hannam'dan bahsetmiştir. Haberde ayrıca AGMC'yi bu sözleşmedeki payının %49 ve Sadat

Naderi liderliğindeki yerli şirketler konsorsiyumunun payının ise %51 olduğundan da bahsedilmektedir (Radio Azadi, 2013). Ama bu haberde Sadat Naderi liderliğindeki şirketlerin belli bir adı geçmemiştir.

Badakhshan Altın sözleşmesinde Centar adına yer alan şirket ise Turkish-Afghan Mining Company (TAMC)'dir. Bu şirket, Centar ve Türk şirketinin (Yıldızlar SSS Holding) anlaşma ve birleşmesi ile oluşturulmuştur. Bu şirketin yönetim kurulu başkanı Sebahattin Yıldız'dır. Yıldızlar SSS Holding, Türkiye'nin en büyük ticari ve doğal kaynaklar şirketlerinden biridir. Söğütsen Seramik, 3S Madencilik, Gümüş Madencilik, ETİ GÜMÜŞ A.Ş. ve NESKO şirketleri dahil olmak üzere 10'dan fazla şirketin aktif bir payına ve hatta başkanlığına da sahiptir (Yıldızlar SSS Holding, 2022). Turkish-Afghan Mining Company, Centar (Afghan Gold and Minerals konsorsiyumu) ve YILDIZLAR SSS HOLDİNG ortaklığıyla kurulmuş bir şirkettir, YILDIZLAR SSS HOLDİNG'in bu ortaklıktaki payı %51, Afghan Gold and Minerals konsorsiyumun payı ise %49'dur (Ülker, 2019).

Centar Company'nin kurucusu Ian Hanam, uluslararası şirketleri ve küresel yatırımcıları bir araya getirerek, Afganistan hükümeti ile Badakhshan altın madeni ve Balkhab bakır madeninin aranması ve çıkarılması için sözleşme imzalamıştır. Badakhshan altın madeni Badakhshan ilinde (Afganistan'ın kuzeydoğu bölgesinde) yer almakta, Balkhab bakır madeni ise Afganistan'ın kuzeyindeki Saripul ilinde bulunmaktadır.

Amerikan gazetesi Business Wire'e göre; Balkhab bakır projesi Afganistan'ın kuzeyinde 500 kilometrekarelik bir alanı kaplayan bir arama projesidir (Business Wire, 2018). Madenin Rezervleri 100 milyon tondan fazla olduğu tahmin edilmektedir (Tasnim Haber Ajansı, 2019). Bu gazete, 2019'un başlarında Balkhab Bakır projesinin keşfi ve geliştirilmesinin başlanmasından ve bu süreci Afganistan Jeolojik Araştırma Birimi ve USGS tarafından toplanan bilgilere dayanarak başlanmasından söz etmiştir (Business Wire, 2018).

Resim 3.3.(1): Balkhab Bakır Madeni sahasından fotoğraflar.

Kaynak: Tasnim Haber Ajansı. (2019); Pars Today. (2019).

Ayrıca American Business Wire gazetesi, 05/10/2018 tarihinde yayınlanan haber bülteninde Badakhshan Altın madeni hakkında şunları yazmıştır: "*CENTAR ve ortakları, Afganistan'ın kuzeydoğusunda bulunan Badakhshan Altın projesini geliştiriyor. Rus jeologlar daha önce sahada bir dizi altın içeren olayı belgelemiş ve 1970'lerde faaliyetlerini durdurmadan önce küçük bir kaynak üretmiştir. Arama çalışmaları devam edecek ve 1.000 kilometrekarelik daha geniş bir alanın keşfi 2019'da başlayacaktır.*" (Business Wire, 2018). Badakhshan Altın madeni, Afganistan'daki en büyük altın madenlerinden biridir ve uzun yıllardır yerel halk, güçlüler ve terör gruplar tarafından çıkarılıp satılmaktadır. Geçmişte, günümüzde ve gelecekte Afganistan Devletinin en büyük mali desteklerinden biri olarak görülen bu maden ve Balkhab bakır madeni, hükümet yapısında ve ilgili birimlerde yaygın yolsuzlukların varlığı, siyasi oyunların baskısı ve dış güçlerin müdahalesi nedeniyle hep yarım kalmıştır. Ulusötesi şirketler ve küresel yatırımcılar, Badakhshan altın madeni ve Balkhab bakır madeni dahil olmak üzere Afganistan madenlerinde büyük bir hisse aramaktadırlar. Bu şirketler ve küresel yatırımcılar, az vergi ve sermaye ile büyük faydalar ve kapsamlı kar elde etmeye çalışırlar. Eksik ve tek taraflı sözleşmeler, üst düzey devlet çalışanlarının sözleşmelere rüşvet ve ihalelerde katılımları, gizlilik ve medyaya ve topluma bilgi verilmemesi sözleşmelerde her zaman en yaygın sorun ve konulardan olmuştur (Tolo News, 2019; Omid, 2020; Nabil, 2021; Mirzaei, 2018; Adina, 2013).

Resim 3.3.(2); Badakhshan Altın Madeninde çalışanlardan fotoğraflar.

Kaynak: Shafaqna. (2020); Etilaat Roz. (2022).

Afganistan medyası, bu sözleşmeye eleştirel bir gözle bakarak Centar'dan bir İngiliz-Amerikan şirketi olarak söz etmiş ve bu sözleşmelerin Afganistan hükümeti ve halkının yararına olduğunu düşünmemektedir (Barakzai, 2018). Ancak, Afganistan hükümetinin, Balkhab bakır ile Badahşan altını sözleşmesindeki gizliliğini göz önüne alındığında, asıl mesele Afganistan medyasının bahsettiğinden daha büyük olduğu görünmektedir.

Saripul ilindeki Balkhab bakır madeni ve Badakhshan altın madeni sözleşmesi, Afganistan İslam Cumhuriyeti Maden ve Petrol Bakanlığı ile Centar Company başkanı arasında 5 Ekim 2018 tarihinde Washington DC'deki Afganistan Büyükelçiliği'nde imzalanmıştır. Bu sözleşme Maden ve Petrol Bakanı Nargis Nehan, Maliye Bakanı Homayun Qayyumi ve Centar Company Başkanı Ian Hannam tarafından imzalanmıştır (Barakzai, 2018). Bu sözleşmenin şartlarına göre, Afghan Gold and Mineral Company (AGMC), Balkhab Bakır madeninde arama aşamasında 3 yılda, 56 milyon dolar yatırım yapacaktır ve Turkish-Afghan Mining Company (TAMC) Badakhshan Altın madenine 3 yılda, 22 milyon dolar yatırım yapacaktır. Bu sözleşme bir arama ve çıkarma sözleşmesidir, ancak bu sözleşmede sadece arama aşamalarındaki yatırımdan bahsedilmiştir, madencilik aşamalarındaki yatırımla ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Tolo News medyası, Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı'ndan alıntı yaparak: “*Saripul ilindeki Balkhab Bakır madeninin sözleşmesi Kasım 2012'de Afghan Gold and Mineral Company'ye, Badahshan altın madeni sözleşmesi ise Turkish-Afghan Mining Company'ye verildi. Bu şirketler Londra'daki bankalar*

tarafından desteklenmektedir.” diye yazmıştır (Tolo News, 2019). Bu konu, bu sözleşmelerle ilgili birçok şüphe uyandırmaktadır. İlk olarak; 2012'de bu sözleşmeler imzalandıysa, Amerika'da Centar şirketi ile başka bir sözleşme imzalamaya gerek var mıydı? İkinci; bu sözleşmeler imzalandıysa, 6 yılda bu doğal kaynakların çıkarılması için neden hiçbir işlem yapılmadı? Üçüncü; eğer 6 yıl önce sözleşme imzalandıysa ve çıkarma işi de yapıldıysa neden halkla ve medyayla paylaşılmadı? Bu sözleşmede yolsuzluk ve gizliliğin varlığını ortaya çıkaracak bu sorular gibi onlarca soru daha vardır.

05.10.2018 tarihinde bu sözleşmenin imzalanma sürecinin tamamlanmasının ardından Afganistan Şeffaflık İzleme Örgütü, yerli medya, Millet Meclisi ve hatta bazı yabancı medya bu sözleşmeyi eleştirip buna karşı çıkmışlardır. Bu sözleşmeye karşı çıkmanın ilk sebeplerinden biri; bu madenlerin ihalesi yapılmaması, ikinci sebep; Sözleşmeyi gizlice ve medya erişiminden uzak imzalanması, üçüncü sebep; sözleşmenin Afganistan dışında, özellikle Amerika'da imzalanması, dördüncü sebep; Sadat Naderi'nin (Afganistan kabinesinin eski üyelerinden biri) bu sözleşmeye katılımı, beşinci sebep; sözleşme maddelerinin şeffaf olmaması. Dolayısıyla bu sözleşmede Badakhshan Altını ve Balkhab Bakır madenlerinin üç yıllık arama aşamasındaki 22 milyon dolar ve 56 milyon dolarlık yatırımdan söz ediliyor (Radio Azadi, 2018). Ancak Afganistan Şeffaflık İzleme Örgütü ve yerel medya, Afganistan hükümetinin bu sözleşmeden payının net olmadığını ve bu iki madenin milyarlarca dolarlık değerinde olduğu söylenilmektedir. Bu sözleşmede yaklaşık 13.000 işçinin çalıştırılması, yolların ve okulların yapımına da değinilmiştir, bunların hiçbirisi gerçekleşmemiştir. Araştırmacı gazete (Declassified UK)'nin 16 Şubat 2022'de Antony Loewenstein'in yayınladığı “Britain And Australia’s Resource Grab In Afghanistan” başlıklı makalesi bile bu sözleşmeye ilişkin şüpheyle bakmıştır (Loewenstein, 2022).

Bu sözleşme, Afganistan Şeffaflık İzleme Örgütü, Afganistan Millet Meclisi, yerel medya ve sivil toplum tarafından sürekli muhalefetlerle karşı karşıya kalmış ve Balkhab Bakır ve Badakhshan altın madenlerinin Centar şirketi ile yaptığı sözleşmede her zaman geniş çaplı yolsuzlukların varlığını vurgulamıştır.

Afganistan Şeffaflık İzleme Örgütü ve Millet Meclisi'ndeki halk temsilcileri hatta bu sözleşmeleri Afganistan'daki savaşın özelleştirilmesinin başlangıcı olarak

nitelendirmişlerdir. Radio Azadi dergisi Seyyed Ekrem Afzali'den alıntı yaparak şu şekilde ifade etmiştir: *“Afganistan halkı, Afganistan'ın doğal kaynaklarının savaşı finanse etmesi ve özelleştirilmesi için kullanılmasına asla izin vermeyecektir.”* Afzali, Balkhab Bakırı ve Badakhshan altını sözleşmelerin Afganistan halkının yararına olmadığını açıklayarak, Afganistan hükümetinden bu sözleşmeyi iptal etmesini istemiştir (Mirzaei, 2018). Her ne kadar Afganistan hükümeti ve Maden ve Petrol Bakanlığı, Afganistan Şeffaflık İzleme Örgütü'nün iddialarını başlangıçta reddederek, kamuoyunun kafasını karıştırma girişimi olarak nitelendirilmişse de (Hassanzadeh, 2018), Sivil Toplum, Afganistan Millet Meclisi ve Afganistan Şeffaflık Örgütü'nün yoğun baskısı ile bu sözleşme Afganistan hükümeti tarafından 12/01/2019 tarihinde feshedilmiştir. Bu sözleşmenin feshedilmesinin nedenleri Afganistan hükümeti tarafından, Centar'ın sözleşmedeki yükümlülüklerini, özellikle mali yükümlülüklerini yerine getirmemesi olarak açıklanmıştır (Tolo News, 2019).

3.4. China National Petroleum Corporation (CNPC) & Amu Derya Petrol Sahası

Afganistan hükümeti Amu Derya petrol sahasındaki Qashgari, Zamarodsai ve Bazarkami üç bloğun, (Zaki, 2015) toplam petrol rezervi 87 milyon varil olduğu tahmin edilen ihalesini, 2011 yılında açık ve uluslararası bir ihale ile Çin'in CNPC ve Çinli şirketin ortağı olan Watan Oil and Gas Ltd, yerel bir şirket ile 25 yıllık sözleşme imzalanmıştır (Mandegar, 2012).

China National Petroleum Corporation (CNPC), Çin devletine ait entegre çok uluslu bir şirkettir (CNPC, 2020). Çin'deki en büyük petrol ve gaz üreticisi ve tedarikçisi ve aynı zamanda dünyadaki petrol hizmetleri sağlayıcı (Uptime Institute, 2022), petrol ve gaz endüstrisinde yaygın olarak faaliyet göstermektedir. Bu şirketin faaliyetleri arasında doğal gaz arama ve üretimi, satışı, rafinerisi (Global Data, 2022; Bloomberg, 2022), pazarlama ve ticaret, petrol sahası hizmetleri, mühendislik ve inşaat, geleneksel olmayan hidrokarbonlar ve yeni enerjiler, teknoloji ve yenilik bulunmaktadır (CNPC, 2020). Ayrıca CNPC gaz boru hatları, jeofizik arama hizmetleri, sondaj, kuyu açma, yeni enerji geliştirme ve sermaye yönetimi alanlarında da faaliyet gösteren Pekin merkezli Çin şirkettir (Global Data, 2022). Bu şirket 2021 net gelirini 435,2 milyar dolar olarak bildirmiştir (Global Data, 2022).

China National Petroleum Corporation (CNPC), gelir bakımından dünyanın üçüncü büyük petrol şirketidir. 1988'de Çin Devlet Konseyi, Petrol Bakanlığı'nı feshetti ve yerine Çin Ulusal Petrol Şirketi'ni (CNPC) getirdi ve hükümetin bir yürütme departmanını devlete ait bir kuruluşa dönüştürdü. CNPC ayrıca SinoPec Group'u ve PetroChina şirketlerini de kontrol etmektedir (China EDCE, 2022). CNPC, Afrika, Avrupa, Orta Doğu, tüm Asya, Rusya, Kuzey ve Güney Amerika, Peru, Kosta Rika, Ekvador ve Brezilya dahil olmak üzere 30'dan fazla ülkede petrol ve gaz faaliyetlerinde bulunmaktadır (Bnamericas, 2022). Bir de Suriye, Sudan, Afganistan, Irak, İran ülkelerinde yarım kalmış projeleri vardır. Bu şirketin yıllık ham petrol üretimi 100 milyon tonun üzerinde, doğal gaz üretimi ise 119 milyar metreküpe ulaşmaktadır. Ayrıca CNPC, İran ve Venezuela'daki faaliyetleri nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptırımlarına maruz kalan şirketler arasında yer almaktadır. 2014 yılında Çad'daki faaliyetlerinden dolayı çevreye verdiği zarar nedeniyle 1,2 milyar dolar ceza kesilmiştir (China EDCE, 2022). Son yıllarda bu şirket, petrol ve gaz üretimi ve çıkarılması aşamalarında karbon emisyonlarını azaltmak için jeotermal ve güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerjileri kullanmayı amaçlıyor (World Benchmarking, 2022).

Afganistan Maden Bakanlığı'nın raporuna göre Afganistan'ın ham petrolünün değeri 107 milyar doları aşıyor. Bu arada, Amu Derya petrol sahasının kurulu petrol rezervlerinin 87 milyon varil olduğu tahmin ediliyor (BBC News, 2022). Amu Derya petrol sahası, Faryab, Saripul ve Jawzjan illerini içeren, Afganistan'daki en büyük altı petrol sahasından biridir (Danesh, 2012). Sadece Saripul ilindeki Ankot kuyularında 60 milyon varil petrol olduğu tahmin ediliyor (Sahaki, 2011). Afganistan hükümetinin Amu Derya havzasında petrol çıkarılmasından elde edeceği gelirin kademeli olarak yılda 400 milyon dolara ulaşacağı söylenmektedir (Danesh, 2012).

Resim 3.4: Amu Derya petrol sahasından fotoğraflar.

Kaynak: Payam Aftab haber ajansı. (2014).

Aralık 2011'de China National Petroleum Company (CNPC), Amu Derya petrol sahası ihalesini 400 milyon dolarlık yatırımla kazanmıştır (Pantucci, 2020). China National Petroleum Company (CNPC), Afganistan'ın kuzeyindeki Amu Derya petrol sahasında üç blokluk ihalesinde (Petzet, 2012) Avustralya'dan Buccaneer Energy, İngiltere'den Tethys Petroleum ve Pakistan'dan Shahzad International'i bu ihalede mağlup etmiştir. 300 milyon dolarlık bir rafinerinin inşası, CNPC'nin teklifinin önemli bir parçası olarak kabul edilmiştir (Financial Times, 2022). Amu Derya petrol sahasının sondajı ve çıkarılmasına yönelik bu sözleşme, 2012 yılında Afganistan hükümeti ile Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) arasında imzalanmıştır (Petzet, 2012). Kuzeydeki Saripul ve Faryab illerinde sondaj ve rafineri kurulmasını içeren bu sözleşme 25 yıllığına imzalanmıştır (Shalizi, 2012). Watan Group CNPC'nin yatırım ortağı olsa da Ancak Amu Derya petrol sahasının sondajı ve çıkarılmasına ilişkin sözleşme Afganistan hükümeti ile CNPC arasında imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre, petrol telif ücretlerinin yüzde 15'i, kurumlar vergisinin yüzde 20'si ve CNPC bu projeden elde ettiği kârın %70'ini Afganistan hükümetine verilecektir. Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı, bu anlaşmanın devlete önümüzdeki 10 yılda 5 milyar dolar gelir sağlayacağını bildirmiştir (Harooni, 2011).

Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti'nin Maden ve Petrol Bakanı, İngiliz gazetesine yaptığı açıklamada; bu sözleşmeye göre ilk aşamada bu bölgeden günlük 1950 varil petrol çıkarılacağı ve ayrıca bu bölgede 87 milyon varilden fazla petrol bulunduğunu belirtmiştir. 2011 yılındaki raporlara göre Afganistan Rusya,

Türkmenistan, Özbekistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden yılda 3.5 milyar dolar petrol ithal ediyor. Afganistan'ın kendi petrolünü çıkararak bu sermayenin Afganistan'a yatırılacağı söylenmiştir (Shalizi, 2012). Bu sözleşmeye göre CNPC'nin iki yıl içinde bir petrol rafinerisi kurması ve Afganistan'ın ham petrolünün Afganistan içinde rafine edilip saflaştırılması gerekiyordu (Pantucci, 2020), ancak birkaç yıl sonra bu rafineri kurulmadı ve Afganistan'ın ham petrolü Türkmenistan'a gönderilerek burada rafine edilerek yerli ve yabancı müşterilere satılmıştır ve bu projede sadece 2100 kişiye istihdam sağlayabilmiştir (Shalizi, 2012). Amu Derya petrol projesi, Türkmenistan'da yani Afganistan dışında ham petrol rafinerisi yapılması ve Afganistan içinde bir petrol rafinerisi inşa edilmemesi, güvenlik sorunları (Daly, 2021), Watan Group ile CNPC arasındaki anlaşmazlıklar ve CNPC ile Afganistan hükümeti arasındaki anlaşmazlıklar nedeni ile 2013 yılının sonlarında çalışmalar durdurulmuştur (Pantucci, 2020).

CNPC'nin Amu Derya projesi, Çin'in yeniden başlatmaya çalıştığı ve bu proje üzerinde Taliban hükümeti ile anlaşmaya çalıştığı bir diğer projedir. CNPC başkanı Han Ruimin, Taliban'ın başbakan yardımcısı Abdul Salam Hanafi ile bir araya gelerek bu projenin başlamasını görüşmüş ve her iki taraf da bu projenin yeniden başlamasını memnuniyetle karşılamıştır. (Bakhtar News Agency, 2022). CNPC, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra en büyük petrol sahası için petrol ihalesi alan ve şu anda orada faaliyet gösteren şirkettir. Ayrıca Çin, 1,8 milyar varil petrol kapasitesiyle Afganistan'ın en büyük petrol kaynağı olan Afgan-Tacik petrol sahası olan Afganistan'da daha fazla petrol kaynağı aramakta. Aynı zamanda Çin, Afganistan'ın komşusu olan Tacikistan ve Türkmenistan'ın yanı sıra Kazakistan'da da en büyük petrol projelerine sahip ve bu ülkelerdeki Çin doğalgaz boru hattı, Çin'e Afganistan gazını bu gaz boruları üzerinden kolayca aktarma imkânı verilecektir (Financial Times, 2022).

Alexandros Petersen, 21 Mayıs 2013 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin "The Atlantic" gazetesinde yayınlanan "China's Strategy in Afghanistan" başlıklı yazısında Çin'in Afganistan'daki sözleşmelerini incelemiş ve analiz etmiştir. İlk olarak, bu makalede, Çin'in Afganistan'ın doğal kaynaklar sözleşmelerini imzalama taahhüdü, ABD'nin 2014 yılında Afganistan'dan olası bir şekilde çekilmesiyle ilgili olması ve Afganistan'ın siyasi ortağı olarak ABD'nin

yerini alma amaçlı olduğunu söylenmiştir. Bu iddianın aksine Amerika'nın 2021'de Afganistan'dan çekilmesi gerçekleşti. Ayrıca bu makalede Amu Derya petrol projesinden küçük bir proje olarak bahsedilmekte ve Çin'in ana hedefi Afganistan'da Amerika'ya karşı askeri tesisler kurmak olduğunu söylemektedir (Petersen, 2013). Halbuki ABD Jeolojik Araştırma Kurumu'nun araştırma ve incelemelerinde Afganistan'daki petrol ve gaz kaynaklarının kapasitesinin 1.6 milyar varil petrol, 16 trilyon fit küp doğal gaz ve 500 milyon varil sıvı gaz olarak tespit edilmiştir (BBC News, 2022).

Bu yazıda gerçeklerden çok spekülasyonlar tartışılmıştır, ancak Çin'in Afganistan'a yönelik politikaları da göz ardı edilemez. Kuşkusuz komşu ülke olarak Afganistan, Çin için hem güvenlik hem de ekonomi açısından önemlidir. Amerika gibi bir rakip Çin'in komşuluğunda bulunması Çin'i, Afganistan'a daha geniş katılım için çaba sarf etmeye ve Çin adına, Afganistan hükümetine güven oluşturmaya yönelik tedbirler almaya zorlamakta. Çin ise bu güven ve tedbiri, doğal kaynak sözleşmeleri ve devlete ait olan dev şirketler aracılığıyla yaratmaya çalışmıştır. Sonuç olarak Çin Hem önceki hükümeti hem de Taliban hükümetini Çin'e inanmaya cesaretlendiren bir güven yaratmıştır.

3.5. Fortescue Metals Group

Afganistan hükümeti, 2020'de Fortescue şirketi ile münhasırlık sözleşmesi imzalamıştır. Bu anlaşma, Afganistan'ın geniş bir alanı ve çok sayıda madeni kapsayan 17 vilayetinde altın, nadir mineraller ve diğer metallerin keşif ve çıkarılmasını kapsamaktadır (Loewenstein, 2022).

Fortescue Metals Group, 2003 yılında Avustralyalı milyarder Andrew Forrest tarafından kurulmuştur. Madencilik ve demir üretimi sektöründe faaliyet gösteren en büyük şirketlerden biridir (Linked in, 2022). Fortescue, yıllık 180 milyon ton demir üretimiyle dünyanın en büyük şirketlerinden biri olarak kabul ediliyor. Fortescue şirketi, 2030 yılına kadar sera gazlarını ortadan kaldırma ve yeşil enerjiyi kullanma planları ile bu alanda yatırım yapan ve faaliyet göstermeyi planlayan birkaç şirketten biridir (FMG Fortescue, 2022). Fortescue Metals Group, madencilik varlıkları ve altyapısında faaliyet göstermeye devam ediyor. Ve demirin keşfi, işlenmesi, geliştirilmesi ve satışına odaklanmaktadır. Ürünleri başta Çin, Amerika ve Avrupa olmak üzere dünya pazarlarında satılmaktadır (Financial

Times, 2022). Bu şirket, sahip olduğu büyük gemilerle ürünlerini global müşterilerine kendisi ulaştırmaktadır. Fortescue Industries, yapay zekâ ve robotik teknolojilerini takip etmeye de devam etmektedir. Fortescue'nun Çin, Japonya ve Güney Kore'de de büyük pazarları vardır (FMG Fortescue, 2022). Bu şirket, Herb Eliot Limanı'ndaki bir rıhtım, Avustralya'daki demiryolları ve Eliwana Demiryolu dahil olmak üzere entegre bir tedarik zincirine sahip (Reuters, 2022) ve Arjantin, Brezilya, Şili ve Ekvador'da sondaj ve madencilik programları yürütmektedir (CNBC, 2022).

Andrew Forrest, Avustralyalı bir milyarder ve Batı Avustralya'nın ilk başbakanı Lord Forrest'in soyundan geliyor (Forbes, 2022). Eğitimini Batı Avustralya Üniversitesi'nde tamamlayan Forrest, 19,9 milyar dolarlık servetiyle dünyanın en zengin 72. kişisi olarak kabul edilmekte (Bloomberg, 2022). 1994 yılında Andrew Forrest, şu anda “Minara Resources” olarak adlandırılan “Anaconda Nickel” adlı ilk madencilik şirketini kurmuştur (Forbes, 2022), 2003 yılında ise demir madenciliği sektöründe Fortescue Metals'i kurmuştur (FMG Fortescue, 2022). Andrew Forrest, Fortescue Industries'in Başkanı, Poseidon Nickel'in İcra Olmayan Başkanı, Anaconda Nickel'in İcra Kurulu Başkanı, WA Mineraller ve Enerji'nin Direktörü ve Avustralya Madencilik ve Metalurji Enstitüsü Üyesidir (Business News, 2022). Forrest Industries, çelik ve diğer sanayilerin üretimi için yeşil enerjiyi piyasaya sürmeye çalışıyor, bu kapsamda Fortescue Mining Compani'ye bağlı olan Fortescue Future Industries şirketi faaliyet göstermektedir. Forrest ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, Filipin ve Vietnam'da faaliyet gösteren “Austa” gemi inşa şirketinin de sahibidir (Hooper, 2022).

Afganistan'da sondaj ve madencilik sözleşmesi, cumhuriyetin düşüşünden önce 10 Eylül 2020'de Fortescu Şirketi ile Afganistan hükümeti arasında ihale süreci başlatılmadan imzalanmıştır. Ayrıca bu sözleşme Anthony Lowenstein tarafından; “iki taraf arasında gizli ve belirsiz bir muhtıra sözleşmesi” olarak adlandırılmıştır (Loewenstein, 2022). Bu arada Afganistan Maden Kanunu'nun 40. maddesine istinaden; Madencilik sözleşmeleri, yalnızca Maden Kanunu'nun 41. maddesi hükümlerine dayalı olarak ihale usulüyle ihale edilir ve bu koşul olmadan, Afganistan maden sözleşmelerinin verilmesi kanuna aykırı ve yasaktır (Radio

Azadi, 2021). Bu sözleşme, Başkan Ghani, Maden Bakanı Harun Chakhansuri, Yatırım Kolaylaştırma Birimi Başkanı Attaullah Naseeb, Fortescue Company'nin sahibi Andrew Forrest ve Julie Shettleworth tarafından imzalanmıştır (Omid, 2020).

Resim 3.5: Afganistan Devleti ve Fortescue Şirketi arasındaki sözleşme imza töreninden fotoğraf.

Kaynak: Tolo news. (2020).

Tolo News gazetesi, Kabil'deki Uluslararası Ticaret Odası yetkilisinden alıntı yaparak; bu şirketin Afganistan'ın doğal kaynaklarından elde edileceği karın yüzde 10'unu Afganistan'da yatırım yapması gerektiğini yazmaktadır (Jahanmal, 2020). Ayrıca bu anlaşmaya göre Fortescue şirketinin proje bütçesinin sadece %15'ini Afganistan hükümetine teminat olarak devretmesi gerekiyor (Loewenstein, 2022), baraj inşaatı ve sağlık projeleri de bu anlaşmaya dahildir (Jahanmal, 2020; Naib, 2020). Tolo News gazetesi, "Altın madenlerinin ve nadir minerallerin Avustralyalı bir şirkete devri" başlıklı bir başka yazısında, Afganistan'ın eski ulusal güvenlik başkanı Rahmatullah Nabil'den alıntı yaparak; "Afganistan hükümeti, Fortescue şirketiyle, söz konusu şirkete altın, bakır, demir, lityum ve diğer nadir mineraller dahil olmak üzere doğal kaynaklara büyük ve ücretsiz erişim sağlayacak 5 yıllık özel bir anlaşma imzaladı." diye yazmıştır (Omid, 2020).

Anthony Lowenstein, Declassified UK gazetesinde 16 Şubat 2022 tarihinde yayınlanan (Britain and Australia's Resource Grab in Afghanistan) başlıklı

makalesinde Fortescue şirketinin Afganistan hükümeti ile olan sözleşmesini incelemiştir. Bu makalede öncelikle 2001 yılından sonra İngiliz ve Avustralyalı şirketler ile Afganistan hükümeti arasında imzalanan sözleşmelerden Afganistan'ın 3 trilyon dolardan fazla değeri olan doğal kaynaklarını ele geçirmek için bir tür işgal olarak değerlendiriyor ve konuda Avustralyalı şirketten (Fortescue) de söz ediyor. Bu makalede 2001'den sonra Afganistan'da kurulan hükümetinden, dünyanın büyük güçleri arasında doğal kaynakları keşfetme ve çıkarma rekabeti için bir alan olarak adlandırılmaktadır. Afganistan'da yaratılan bu fırsattan büyük güçlerin payına düşeni aradığını belirtmekte ve bu büyük güçlere en büyük engellerin Afganistan'daki güvensizlik, yolsuzluk ve siyasi sorunlar olduğunu ifade etmektedir (Loewenstein, 2022).

Afganistan hükümetinin bazı yetkilileri bu anlaşmayı eleştirirken Fortescue'nun belirsiz sorumluluklarını eleştirilerek bu anlaşmanın Afganistan'ın yararına olmadığını düşünmüşlerdir (Omid, 2020). Afganistan'ın ulusal güvenliğinin eski başkanı Rahmatullah Nebil, bu anlaşmayı “Afganistan'ın toptan ve perakende satışı” diye eleştirmiştir (Nabil, 2021). Ayrıca Afganistan'ın ekonomik ve siyasi uzmanları bu anlaşmayı siyasi bir oyun olarak nitelendirmiştir (Jahanmal, 2020). Afganistan Ticaret ve Yatırım Odası yetkilileri de bu anlaşmadan duydukları endişeyi dile getirerek, bunun Afganistan halkı ve özel sektörü için zararlı olduğunu belirtilmiştir (Radio Azadi, 2021). Bu proje, Cumhuriyetin düşmesi ve Taliban'ın yükselişiyle başlamadan askıya alınmıştır. Maden ve Petrol Bakanlığı eski bakanı Mohammad Harun Chakhansuri (Afganistan hükümeti adına Fortescu şirketi ile yapılan anlaşmanın imzacılarından biri) cumhuriyetin düşmesinden sonra şu anda Avustralya'da yaşıyor. Ayrıca Maden ve Petrol Bakanlığı eski yardımcısı Mohammad Atiq Zaki de Avustralya'da bulunmaktadır (Loewenstein, 2022).

3.6. Metallurgical Corporation Of China (Mcc) ve Aynak Logar Bakır Madeni

Hamid Karzai liderliğindeki Afganistan Cumhuriyeti hükümeti (Radio Azadi, 2021), Afganistan'ın doğusunda ve Kabil'in 40 kilometre güneydoğusunda yer alan Aynak Logar bakır madenciliği sözleşmesini 2008 yılında Çin'in MCC şirketi ile (Tolo News, 2022; Radio Azadi, 2011) 3 milyar dolarlık başlangıç yatırımı ile sözleşme imzalamıştır (O'Donnell, 2014). Bu sözleşmenin süresi 30

yıldır (Kelemen, 2020). Sözleşmenin imzalanmasından 5 yıl sonra (geliştirme aşamalarından sonra) bu madenin çıkarılmasına yönelik pratik çalışmanın 2013 yılında başlaması gerekiyordu (Radio Azadi, 2021).

Metallurgical Corporation of China (MCC Group), demir çelik endüstrisinde faaliyet gösteren Çinli bir süper üreticidir. MCC şirketi, Çin'deki hemen hemen tüm büyük ve orta ölçekli demir ve çelik şirketlerinin ana üretim tesislerinin araştırılması, tasarlanması, planlanması ve inşa edilmesinden sorumludur ve Çin'deki demir ve çeliğin omurgasının kurucusu olarak kabul edilmektedir (MCC, 2023). 1948'de Çin'in demir ve çelik beşiği Ansteel'in inşasından sonra (Devex, 2022), 1982 yılında Çin Metalurji Sanayi Bakanlığı'na bağlı Çin Metallurgical Construction Corporation of China'nın inşası ardından 2008 yılında demir çelik sektörünün gelişmesi ve ilerlemesi için Çin hükümetine bağlı MCC Group kurulmuştur. MCC, Çin'deki en büyük çelik ve demir üreticisi olan dünyanın en büyük metalürjik inşaat müteahhitlerinden ve hizmet sağlayıcılarından biridir. Araştırma, üretim, teknoloji, inovasyon ve mühendislik alanlarında dünyanın en büyük ödülleri kazanan bir şirkettir (MCC, 2023).

Bir ihracatçı, ithalatçı, hizmet sağlayıcı ve üretici olarak MCC şirketi, Çin, Orta Doğu, Batı Avrupa, Güneydoğu Asya, Kuzey Amerika, Afrika, Hong Kong ve diğer Asya ülkeleri gibi pazarlarda inşaat malzemeleri ve ihtiyaçları, mühendislik, endüstriyel makineler, parça ve hammaddeler sektörlerinde faaliyet göstermektedir (HKTDC, 2022). Ayrıca China Metallurgical Company (MCC), maden kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesi alanlarında da faaliyet göstermektedir. Bu hususta, demir, bakır, nikel, kurşun ve cıva gibi doğal kaynaklar çıkarımı alanında faaliyet göstermektedir (Global Data, 2022). Şirketin CEO'su Bongani Nqwababa'dır, şirketin 97.972 çalışanı olup, merkezi Pekin'dedir (Forbes, 2022). Metallurgical Corporation of China LTD (MCC), Danıştay Devlet Varlıklarını Denetleme ve İdare Komisyonu'nun doğrudan denetimi altındadır (Devex, 2022).

Aynak Logar bakır sözleşmesi, 2008 yılında Hamid Karzai liderliğinde Çinli MCC şirketi ile 3 milyar dolarlık başlangıç yatırımı ile imzalanmıştır (Radio Azadi, 2021). Aynak Logar bakır madeninin arama çalışmaları 1974-1976 yılları arasında ve 1978-1989 yılları arasında Rus jeologlar tarafından yapılmıştır. Ancak

15.02.1989 tarihinde Rusların Afganistan'dan çekilmesi ve iç savaşların başlaması nedeniyle bu madenin arama ve çıkarılması tamamlanamamıştır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019). 1978-1989 yılları arasında Rus jeologlar tarafından yürütülen ikinci arama aşamasının ardından, 2008 yılında MCC şirketi tarafından ikinci kez ve köklü bir şekilde Aynak Logar bakır madeninin arama ve çıkarma işi başlanmıştır. 662 milyon ton kaynağa sahip olan ve 11.08 milyon ton bakır metal kapasiteli Aynak Logar bakır madeni projesi (Securities Times, 2021) Afganistan'daki en büyük bakır madeni ve dünyadaki en büyük ikinci bakır madeni sayılmış (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019) ve değeri 76 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir (Jahanmal, 2019).

Resim 3.6: Aynak Logar bakır madeninden fotoğraflar.

Kaynak: Maden ve Petrol Bakanlığı. (2019); Tolo News. (2021).

Aynak Logar bakır madeni, Afganistan devletine yıllık gelirinin en az 350-400 milyon ABD doları olacağı tahmin edilen Afganistan'ın en büyük mali desteklerinden biri olarak kabul edilmiştir. MCC şirketi ile Aynak Logar bakır projesi, devletin yıllık net gelirinin yanı sıra eğitim, istihdam yaratma ve altyapı geliştirme açısından da özel bir öneme sahiptir (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019; Logar, 2021). Ayrıca Aynak bakır madenciliği sektöründe 8.500 doğrudan istihdam ve 30.000'den fazla dolaylı istihdam yaratılacaktı (Radio Azadi, 2021).

2013 yılında keşif ve başlangıç etaplarını bitirip çıkarmaya başlanması gereken bu projede bazı sorunlar çıkması nedeniyle 2017 yılına kadar çıkarma aşamasına dahi geçilmemiştir (Radio Azadi, 2021). Çalışma sürecindeki yavaşlığın nedenlerinden biri de madende antik eserlerin keşfedilmesiydi. Kazı ve çıkarma

hazırlık çalışmalarının başlamasıyla birlikte MS 200-300. yüzyıla kadar uzanan Kuşani ve Sasani dönemlerine ait antik eserlerin varlığı fark edilmiş ve keşfedilmiştir (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019). Bu eserlerin kültürel ve tarihi değeri çok yüksek ve zengin sayılır. Bu eserler; Buda heykelleri, hayvan derileri ve tuğlalar üzerine yazılar, Budist tapınaklarının eserleri, altın ve gümüş sikkeler, çömlekler, duvar resimleri vb. eserlerden ibarettir (Logar, 2021; Navid, 2022).

2014 yılında MCC Aynak bakır projesinin yenilemesi için Projenin taslak fizibilite raporunu Maden ve Petrol Bakanlığı'na sunmuştur. Bu rapor Avustralyalı bir danışmanlık şirketi (SRK) tarafından değerlendirilmiş, (MCC) şirketine bir dizi düzenleme ve öneri sunulmuştur. 2015 yılında söz konusu şirket, sözleşmede 56 revizyon içeren güncellenmiş raporu Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı'na tekrar göndermiştir (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019). Bu proje 2018 yılına kadar ertelenmiştir (Adina, 2013). Eylül 2017'de Amerika Birleşik Devletleri Barış Enstitüsü tarafından bu projeye engel olan sorunlar ve zorluklar şu şekilde ele alınmıştır: antik kazı sürecinin uzaması, Aynak projesinin Çin için ekonomik olmaması, MCC şirketinin Aynak bakır sözleşmesinin yenilenmesi ve güvenlik sorunları, Amerika Birleşik Devletleri Barış Enstitüsü'nün ele aldığı sorunlar arasında yer almaktadır (Radio Azadi, 2021). Söz konusu sorunlar ve Covid-19 pandemisi nedeniyle bu proje 2019'den sonra da ertelenmiştir.

Sözleşmenin imzalanmasından itibaren ilk 5 yıl boyunca, Afganistan hükümeti ve MCC şirketi tarafından yürütülen faaliyetlerden en önemlileri şunlardır:

Afganistan hükümeti tarafından Aynak bakır madeni projesinde yürütülen başlıca faaliyetler ve işlevler; 1750 kişilik subay ve asker sayısındaki Aynak Bakır Muhafız Kolordusu ile projenin güvenliğinin sağlanması, madenin çevresine 50 kilometrelik yol yapımı, antik eserlerin aranması ve nakli ve Aynak Bakır Madeni alanında müze inşaatı Afganistan hükümetinin en önemli eylemlerinden sayılmaktadır. Aynak bakır projesinde MCC firmasının yürüttüğü faaliyet ve fonksiyonlar; Maden yol planı, 400 megavatlık elektrik santrali yapımı için üretim planı, 2019 yılına kadar devlet hesabına 183,8 milyon dolar ödemesi, Aynak bakır projesine 2019 yılına kadar 360 milyon ABD doları yatırımı, şirketin olağanüstü faaliyetlerinden sayılır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019).

20 Mart 2014 tarihinde Çin gazetesi (South China Morning Post), MCC şirketinin Aynak bakır sözleşmesinin birtakım maddelerinden, güvenlik ve bakır fiyatının düştüğü nedeniyle çekildiğini yazmıştır. Bu firmanın vazgeçtiği maddeler arasında; Demiryolları, enerji santralleri ve işleme tesislerinin inşası olmuştur (O'Donnell, 2014). Çin'in Global Times gazetesine göre; Aynak Logar bakır projesi, Taliban hükümetinin genişletmesi ve sürdürmesini istediği projelerden biridir. 28 Ağustos 2022'de Çin büyükelçisi, Taliban hükümeti ile bu projenin yeniden başlatılması hakkında görüşmüşler. Taliban Maden ve Petrol Bakanı'nın (Şeyh Shahabuddin Delawar) Çin Dünya Televizyonu ile yaptığı görüşmede "Aynak bakır projesinin yeniden başlamasından bahsettiğini" açıklamıştır (Yeping, 2022). Ayrıca Global Times, başka bir yazısında Taliban yetkilisinin Çin Madencilik Şirketi (MCC) ile görüşmesi hakkında yazmıştır, o görüşmede mali konuların görüşülmesi ve Aynak bakır madeninin satın alınmasından bahsedildiğini açıklamıştır. Ayrıca Çin hükümetinin odaklandığı temel konulardan biri de Taliban hükümetiyle anlaşmaya varılan maden sahipliği olduğunu vurguluyor (Yeping, 2022). Global Times, bir MCC çalışanından alıntı yaparak, bu şirketin 10'dan fazla çalışanın Afganistan'a döndüğünü ve bu çalışanların Taliban hükümeti ile ilişkileri sürdürmekten ve maden kamplarını sürdürmekten sorumlu olduğunu yazıyor ve ayrıca Çinli şirket ile Taliban arasındaki erken anlaşmadan bahsetmektedir (Yeping, 2022).

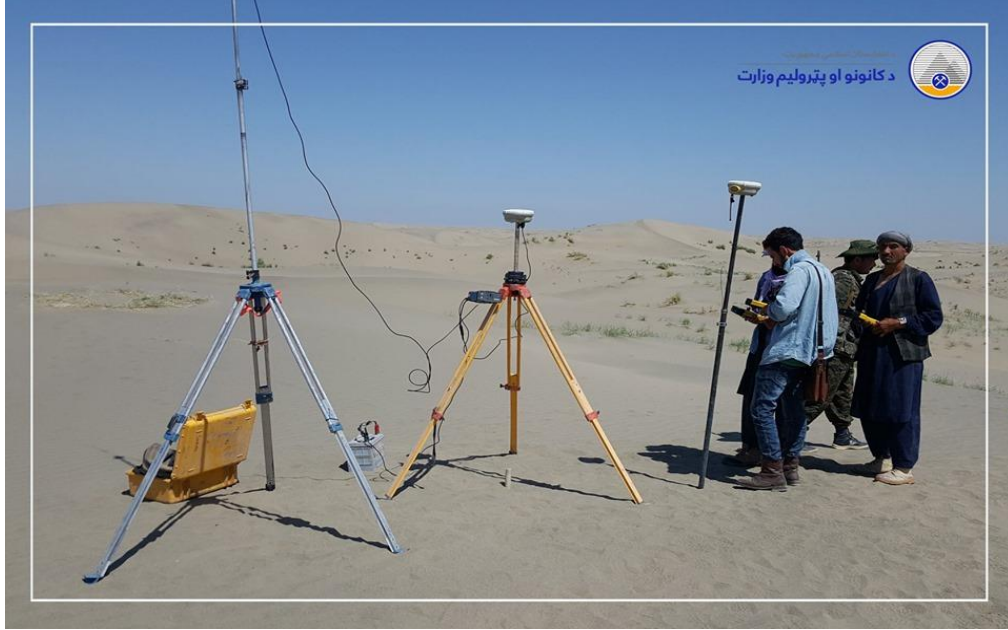
Çin hükümetinin Taliban hükümeti ile diplomatik ilişkiler kurma ve bu grubun Çin'deki siyasi temsilcisini bir an önce kabul etme çabasının, Afganistan'ın Aynak Logar bakır madeni dahil olmak üzere doğal kaynaklarıyla derin ve anlamlı bir ilişkisi olduğu görünmektedir. Dünyanın en büyük ikinci bakır madeni olan Aynak Logar Bakır Madeni, Çin'in Afganistan'ın bir önceki hükümeti ile zaten bir madencilik sözleşmesi olduğu ve bu fırsatı hiçbir şekilde kaybetmek istemediği nettir.

3.7. Dragon Oil, Türkiye Petrolleri, Ghazanfar Group & Afgan _ Tacik Petrol Sahası

Afganistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında Afgan-Tacik petrol sahası anlaşması 2013 yılında imzalanmıştır. Ön incelemelere göre bu bölgede 3 trilyon metreküp gaz bulunuyor (BBC News, 2013; Zaki, 2015). Afgan-Tacik petrol sahası, Afganistan'ın kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinde yer almaktadır.

Bu petrol sahası, Belh, Tahar, Cevzcan ve Kunduz vilayetlerinde 12 petrol ve gaz bloğunu içermektedir. (Habib Zai, 2013). Afgan-Tacik petrol sahası, Tacikistan ve Özbekistan ülkeleriyle yaklaşık 360 kilometrelik ortak sınırlara sahiptir (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019). Bu geniş petrol sahası 31.000 kilometrekarelik bir alanı içermektedir (Habib Zai, 2013).

Resim 3.7.(1): Afgan-Tacik petrol sahası projesinden görüntü.

Kaynak: Maden ve Petrol Bakanlığı. (2019).

Afgan-Tacik petrol sahasında petrol ve gaz arama ve çıkarma amacıyla, Belh ve Cevzcan vilayetlerinde bulunan Mezar-İ Şerif ve Sandıklı iki bloğun toplam yüzölçümü arama, üretme ve çıkarma sözleşmesi Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019) ile Birleşik Arap Emirlikleri'nden Dragon Oil, Türkiye Petrolleri Türkiye'den ve Afganistan'dan Ghazanfar Group'tan oluşan konsorsiyum arasında 2013 yılında imzalanmıştır (BBC News, 2013).

Resim 3.7.(2): Afgan-Tacik petrol sahası projesinin sözleşme imza töreninden görüntüler.

Kaynak: Najafizada. (2013).

Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı'nın raporuna göre iki blokta (Mezar-ı Şerif ve Sandıklı) 514 milyon varil ham petrol ve 91 milyar metreküp doğalgaz bulunuyor (Habib Zai, 2013). Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı tarafından 14.10.2019 tarihinde resmi sayfasındaki yayınlanan haber bülteninde bu projenin normal seyriyle ilgili şu şekilde yazmıştır: "Sözleşmeli şirket (Dragon Oil, Türkiye Petrolleri ve Ghazanfar Group'tan oluşan bir konsorsiyum), Afgan-Tacik projesinin sözleşmesine ve arama programına uygun olarak çevresel ve sosyal çalışmaları tamamlamıştır. 2016 yılında ise 5760,7 kilometre uzunluğunda bir manyetik hava araştırma anketini başarıyla gerçekleştirmiştir. Bu konsorsiyum, Aralık 2018'de Sandıklı ve Mazar-ı Sharif bloklarında sismik çalışmalarına başlamış ve eylül 2019'a kadar 1234 kilometrelik sismik araştırmasını tamamlamıştır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019). Bu konsorsiyumun, sismik etüdün tamamlanmasından sonra, sözleşme hükümlerine göre 5500 metre derinliğe kadar kuyu kazmasını Haziran 2020 sonuna kadar tamamlanmasından yükümlü olduğu da bu haber bülteninde belirtilmektedir (Türkiye Petrolleri, 2022; Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019). Bu sözleşmenin maddelerine göre, bu bölgeden petrol ve gaz çıkarılmasından elde edilen hükümlerin yüzde 50 ila 60'ı Afganistan hükümetine, yüzde 40'ı ise anlaşmalı şirketler konsorsiyumuna aittir (Qureshi, 2013). Sandıklı'dan petrol çıkarma sorumluluğu Türk şirketine, Mazar-ı Sharif bloğu Birleşik Arap Emirlikleri şirketine ait olup, yerli şirket (Ghazanfar Grup) ise her iki blokta da %20'lik paya sahiptir (Habib Zai, 2013). Afganistan'daki Afgan-Tacik

petrol sahasının iki blok (Mezar-İ Şerif ve Sandıklı) ihalesini alan Birleşik Arap Emirlikleri'nden Dragon Oil, Türkiye'den Turkish Petroleum ve Afganistan'dan Ghazanfar Group şirketlerini incelemeye çalışacağız.

3.7.1. Dragon Oil

Dragon Oil, petrol ve gaz arama, çıkarma, geliştirme ve üretim alanlarında kapsamlı faaliyetlere sahip bir şirkettir (Bloomberg, 2022). Ayrıca bu şirket madencilik desteği, petrol ve gaz madenciliği, petrol ve gaz kuyusu sondajı, petrol ve gaz arama hizmetleri, kömür madenciliği ve metal madenciliği alanlarında da faaliyet göstermektedir (Dun & Bradstreet, 2022). Dragon Oil Company'nin tamamı Birleşik Arap Emirlikleri Ulusal Petrol Şirketi ENOC L.L.C.'ye aittir ve merkez ofisi Dubai, Birleşik Arap Emirlikleri'ndedir (Dragon Oil, 2022). Dragon Oil Company, 1971 yılında İrlanda'da Dr. Oliver Waldron tarafından kurulmuştur, ancak 1998 yılında Emirlik Company (ENOC), şirketin hisselerinin büyük bir bölümünü satın almış ve bu şirket tescil edilerek bir Emirlik şirketi olarak kabul edilmiştir (Naftonline News Agency, 2018).

Günde 140.000 varilden fazla petrol üretim üssü ve 1 milyar varilden fazla petrol üssü ile Dragon Oil Company, dünyanın en büyük petrol şirketlerinden biri olarak kabul ediliyor (Enoc, 2022). Bu şirketin en kapsamlı petrol ve gaz faaliyetleri, Türkmenistan, Irak, Mısır, Cezayir, Yemen ve Tunus ülkelerindeki arama ve çıkarma projelerini içermektedir (Forbes, 2022; Enoc, 2022). Ayrıca Dragon Oil Company, Afganistan'daki Sandıklı ve Mazar-ı Sharif bloklarından aktif ve büyük bir proje olarak bahsetmiştir. Belirtmek gerekir ki Dragon Oil Company, yukarıdaki ülkelerde söz konusu projeleri şirket varlıklarının bir parçası olarak listelemiştir (Linked in, 2022; Enoc, 2022). Ayrıca Türkmennebit devlet şirketi (Türkmenpetrol) ile Dragon Oil Company ürün paylaşım sözleşmesi 2025 yılına kadar olan bu sözleşmeyi 2035 yılına kadar uzatmış. Bu sözleşme 1999 yılında, Dragon Oil kurulduğunda imzalanmıştır (Business Türkmenistan, 2022). Dragon Oil'in Hazar Denizi'nin doğu kesimindeki Çeleken Bölgesi'ndeki faaliyetleri bu sözleşmenin bir parçasıdır (Forbes, 2022). Dragon Oil şirketi, bu döneme kadar Türkmenistan'da kuyu açma ve üretim tesislerinin inşası için 8,1 milyar dolar harcamıştır (Business Türkmenistan, 2022).

3.7.2. Türkiye Petrolleri

Türkiye Petrolleri A.O., 1954 yılında 6327 sayılı Kanunla kamu adına sondaj, üretim, hidrokarbon ve petrol arama, rafineri kurma ve pazarlama amacıyla kurulmuştur (TPAO Genel Müdürlüğü, 2022). 1954-1983 yılları arasında arama, rafinaj, üretim, pazarlama ve nakliye alanlarında faaliyetlerine devam eden Türkiye Petrolleri, bugün büyük bir milli şirket olarak Türkiye dışında hidrokarbon arama ve üretimi alanında da faaliyet göstermektedir (Türkiye Petrolleri, 2022). Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı, tüzel kişiliğe sahip bağımsız bir devlet şirkettir (TPAO Genel Müdürlüğü, 2022). Bu şirketin son dönemdeki en büyük petrol projelerinden biri de Türkiye Petrolleri ile Libya hükümeti arasında 17 Ekim 2022'de imzalanan Türkiye ile Libya arasındaki hidrokarbon anlaşmasıdır (Acer, 2022).

1988 yılında şirketin Türkiye dışındaki faaliyetleri ve yatırımları için Türkiye Petrolleri Yurtdışı Arama Şirketi'ni (TPIC) kurdu. Bu şirketin Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan ülkeleri dahil olmak üzere Orta Asya'daki kapsamlı faaliyetleri vardır (TPAO Genel Müdürlüğü, 2022). Bu arada, bu şirket Rusya, Irak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde de faaliyet göstermektedir. (Türkiye Petrolleri, 2022). Ayrıca milyarlarca dolar değerindeki Afgan-Tacik petrol sahası projesi de bu şirketin en büyük petrol projelerinden biri olarak kabul ediliyor (Qureshi, 2013).

3.7.3. Gazanfar Grup

Gazanfar Grup, Merhum Alhaj Abdul Ghaffar Ghazanfar tarafından kurulmuş bir şirkettir ve Merkez Ofis Afganistan'ın Mazar-ı Sharif şehrinde bulunmaktadır (Ghazanfar Group, 2022). Bu şirket, petrol ve gaz sektörleri, ham petrol rafinerisi, akaryakıt depolama, ticaret, lojistik, madencilik, medya, bankacılık, endüstriyel elektrik alanlarında faaliyet göstermektedir (Ghazanfar Group, 2022; Crunchbase, 2022). Ayrıca bu şirket, Birleşik Arap Emirlikleri, Kazakistan, Özbekistan, Rusya, Türkmenistan ve Tacikistan gibi ülkelere de petrol ve gaz sektörlerinde faaliyet göstermektedir (Naukrigulf, 2022).

Ghazanfar Group özel-aile şirkettir. Bu şirketin kurucusu Afganistan'ın Faryab vilayetinin Özbeklerden merhum Alhaj Abdul Ghaffar Ghazanfar'dır.

Mohammad Yusuf Ghazanfar, Abdul Ghaffar Ghazanfar'ın en büyük oğluydu ve bu ailedeki en nitelikli kişi olarak kabul ediliyordu. 2014 yılında Mohammad Yusuf Ghazanfar, Afganistan Parlamentosu'nda Mezar-İ Şerif halkını temsilen halkın temsilcisi olarak seçildi (BBC News, 2020). Afganistan'da 28.09.2019 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin dördüncü turunda (İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı, 2019) Mohammad Yusuf Ghazanfar, Afganistan Türklerinin beklentilerinin aksine, Mohammad Ashraf Ghani'nin yanında yer aldı ve Mohammad Ashraf Ghani'ye desteğini ilan etti. Bu, Mohammad Ashraf Ghani'nin katıldığı cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turuydu, bir önceki turda da (2014 cumhurbaşkanlığı seçimleri) Ashraf Ghani seçimi kazanmıştı. Muhammed Yusuf Ghazanfar'ın Eşref Ghani'ye verdiği bu desteğin ardından madencilik, petrol ve gaz sözleşmeleri alanında siyasi ve ekonomik işlemlerin olması muhtemel gözüküyor. Mohammad Yousef Ghazanfar, cumhurbaşkanlığı kampanyası sırasında Mohammad Ashraf Ghani'nin en büyük mali destekçilerinden biri olarak biliniyor. Mohammad Yusuf Ghazanfar, iki başkan yardımcısından sonra, Ashraf Ghani hükümetinde “Afganistan Cumhurbaşkanı'nın Ekonomik Kalkınma, Ticaret ve Yoksulluğun Azaltılmasından Sorumlu Olağanüstü Temsilcisi” unvanına sahip üçüncü nitelikli ve kıdemli kişiydi (BBC News, 2020; Sputnik, 2020; Radio Meraj, 2021).

2020'nin sonlarından 2021'in başlarına kadar, medya Ghazanfar Group'un Afganistan devletine olan yedi milyar Afgani borcundan geniş çapta bahsetmiştir (Bigzad, 2020, Sputnik, 2020; Radio Meraj, 2021). Mohammad Yusuf Ghazanfar, 2020 yılında Covid-19'a yakalanma sonucunda Türkiye'de vefat etmiştir (BBC News, 2020). Ghazanfar Group'un şu anki CEO'su, Mohammad Yusuf Ghazanfar'ın kardeşi Mohammad Ebrahim Ghazanfar'dır (Turkan Press, 2019).

Maden ve Petrol Bakanlığı'nın bu proje ile ilgili 14.10.2019 tarihinde yayınladığı rapor, bu proje ile ilgili son rapordur (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019). 28.09.2019 tarihinde yapılan Afganistan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin dördüncü turunda yaşanan çekişmeler (Anadolu Ajansı, 2019), Afganistan'ın madencilik ve geliştirme projelerinin belirsizliğinin nedenlerinden biri olarak kabul ediliyor. 27.10.2019 tarihinde açıklanması gereken seçimler, yaygın yolsuzluk, boykot ve isyanlar nedeniyle 2020 yılına kadar ertelenmişti (Radio Azadi, 2019). Öte yandan

Eylül 2019'da ABD ile Taliban arasında müzakerelerin başlanması cumhuriyetin temellerini sarstı ve yabancı yatırımları şüpheli hale getirdi. Aralık 2019'da "şiddetin azaltılması" başlığı altında ateşkes anlaşmasına varan müzakereler, nihayet 22.02.2020'de ABD ile Taliban arasında barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı (Selahshor, 2020).

Afganistan'ın siyasi sisteminin karmaşası ve Eşref Ghani hükümetine karşı siyasi muhaliflerin artması, Trump hükümeti ile Eşref Ghani hükümeti ve Eşref Ghani ile Biden arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkması, Taliban'ın Afganistan'da iktidara gelme ihtimalinin artması, Afganistan'da yabancı yatırımlara bağlı güvensizliklerin yayılması, Afganistan'ın siyasi ve ekonomik ortaklarının hayal kırıklığına uğraması, bu ulusal projenin ve diğer kalkınma ve maden projelerin belirsizliği nedenlerinden birkaçı olarak kabul edilebilir.

Bu projenin büyük değerine baktığımızda, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye'nin Taliban ile etkileşiminin gizli yönlerini anlayabiliriz. Çin hükümetinin Aynak Logar bakırı ve Amu Derya petrol sahası projeleri gibi, Kanada, Avustralya, İngiltere, diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika'nın Afganistan'daki madencilik sektörü de sahip oldukları büyük projeler, bu devletleri Taliban hükümeti ile etkileşim ve siyasi ilişki kurmaya yönlendirmektedir.

Türkiye, diğer herhangi bir ülke gibi, Taliban'la etkileşime girmeye ve bu grupla görece bir ilişki kurmaya çalışmakta ve bunun nedenlerinden biri Afgan-Tacik petrol sahası projesi ve diğer maden projeler olabilir. Taliban temsilcilerinin Türkiye'ye geliş gidişi, Türkiye'nin Türkiye'deki Afganistan konsoloslğunun Taliban ile etkileşimi konusundaki çabaları, Afganistan'da Türk temsilciler ve din alimlerinin gönderilmesi ve Taliban liderleriyle Türkiye arasında yapılan görüşmeler bu etkileşimi göstermektedir. 19 Temmuz 2022'de Afganistan gazetesi Anis, "Türkiye İslam Emirliği diplomatlarını kabul etmeye hazır" manşetiyle Türk hükümeti tarafından Taliban diplomatlarının kabulüne ilişkin bir yazı yazmıştır (Anis gazetesi, 2022). Birleşik Arap Emirlikleri, Taliban hükümeti ile etkileşime girmeyi amaçlayan bir diğer ülkedir. Ashraf Ghani'nin Afganistan'dan kaçıp Birleşik Arap Emirlikleri'ne sığınması, Birleşik Arap Emirlikleri'nde Taliban temsilcilerinin bulunması ve son zamanlarda Taliban Savunma Bakan Vekilinin (Mullah Muhammed Yaqub) BAE'ye gitmesi ve BAE Devlet Başkanı Şeyh

Muhammed bin Zayed Al Nahyan ile görüşmeleri, Afganistan'daki Afgan-Tacik petrol sahası gibi en büyük projeyi kaybetmemesinin ana nedenlerinden biri olarak işaretleyebiliriz (Afghanistan International, 2022; TRT Haber, 2022).

3.8. Herat Shida Bakır Madeni ve Silk Road Mining & Development Company

Shida bakır projesi sözleşmesi 16 Mart 2012 tarihinde ihaleye çıkarılmış, bu ihaleyi kazanan şirket (Silk Road Mining & Development) ile Afganistan Maden ve petrol Bakanlığı arasında 12 Eylül 2018 tarihinde arama ve işletme sözleşmesi imzalanmıştır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019). Sözleşme maddelerine göre Silk Road Mining & Development şirketi arama aşamasında 3 yılda 21 milyon dolar yatırım yapacaktır (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019; AVA, 2019). Afganistan'daki en hayati ve önemli madencilik ve ekonomi projelerinden biri olarak kabul edilen bu sözleşme, Afganistan İcra Kurulu Başkanı Dr. Abdullah Abdullah, Maden ve Petrol Bakan Vekili Narges Nahan, Dr. Homayoun Qayoumi Maliye Bakan, Silk Road Mining & Development şirketin Başkanı Sam Sidiqi (Bakhtar News Agency, 2019; AOSNA, 2019) ve Hindistan hükümet yetkilileri (Radio Meraj, 2019) katılımıyla 12 Eylül 2018 tarihinde, ikinci Afganistan-Hindistan Uluslararası Ticaret ve Yatırım Fuarı'nda imzalanmıştır (Nehan, 2018; CISION PRWeb, 2019).

Resim 3.8.(1): Shida bakır madeni sözleşme töreninden görüntüler.

Kaynak: Navid Ahmad Barakzai. (2018); Radio Meraj. (2019).

Silk Road Mining & Development Şirketin resmî web sitesinde şu ifade yer almaktadır: "Şirket, Afganistan'daki derin analizleri Kanada'dan gelen keşif becerileri ve Kuveyt'ten gelen güçlü finansman ile birleştiriyor." burada bu şirketin Kanada'nın teknik desteği ve Kuveyt'in mali desteği ile kurulduğu biliniyor. Bu

arada, bu şirket Afganistan'da kayıtlı ve yerel bir Afgan şirketi sayılır (Silkroad Mining, 2022). Sam Sidiqi, Afganistan ve Amerika vatandaşlığına sahip ve Silk Road Mining & Development şirketin genel müdürü/yönetim kurulu başkanı/kurucu ortağıdır. Sam, Afganistan'daki cumhuriyet döneminde Uluslararası Afganistan Bankası'nda bağımsız yönetici olarak çalışmaktadır. Sam RAK Properties'in CEO'su olarak ve ayrıca Agility Logistics şirketinde de Christopher Logan ile çalışmıştır. Sam Sidiqi Eğitimini Amerika Birleşik Devletleri'nde tamamlamıştır (Silkroad Mining, 2022). Christopher Logan, Silk Road Mining & Development şirketin kurucularından biri (Silkroad Mining, 2022) ve Accenture CEO'sudur (Alcott Global, 2020). Bundan önce Christopher Logan, Livingston ABD'nin başkanı, Agility'de kıdemli strateji ve pazarlama direktörü ve Mercer Management Consulting'de kıdemli direktör olarak görev yapmıştır (Silkroad Mining, 2022), 25 yıl boyunca küresel ticaret, lojistik ve nakliye, gelişmekte olan pazarlar, keşif ve madencilik şirketleri ve strateji danışmanlığı alanlarında çalışmıştır. Logan'ın şirketlerin kapsamlı faaliyetleri Asya, Okyanusya, Orta Doğu, Kanada ve Afrika'dadır. Ayrıca Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) faaliyetlerinde aktif katılımcılardan biridir ve 2009 yılında WEF'in genç küresel lideri seçilmiştir (Alcott Global, 2020). Christopher Logan, Kanada'da Western Üniversite'de işletme yönetimi eğitimini tamamlamıştır (Silkroad Mining, 2022).

Shida bakır madeni 250 kilometrekarelik bir alana sahip olup, Herat şehrinin güneydoğusunda (Barakzai, 2018), Aderskan ve Gozrah ilçeleri arasında yer almaktadır (Radio Azadi, 2019). 1973 yılında Rus ve Afganistanlı jeologlar tarafından yapılan araştırmaya göre, bu bölgenin tahmini bakır rezervi 5 milyon ton olarak belirlenmiştir (Maden ve Petrol Bakanlığı, 2019). Bu madenin sözleşmesi küçük bir yatırımla (20 milyon dolar) imzalanmıştır, halbuki Shida bakır madeni Afganistan'daki en büyük bakır madenlerinden biridir (Ekonomik Diplomasi Bakan Yardımcısı, Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Resim 3.8.(2): Herat'taki Shida bakır madeninden görüntüler.

Kaynak: Ekonomik Diplomasi Bakan Yardımcısı, Dışışleri Bakanlığı. (2019).

Pajhwok gazetesi dahil olmak üzere Afganistan gazeteleri bu sözleşmeyi "dış baskı ile bilinmeyen bir şirketle yapılan sözleşme" olarak nitelendirmişler. Bu gazete 13.09.2018 tarihinde "Herat'ın Shida bakır madeni arama ve çıkarma sözleşmesi dış baskılarla yapılmıştır" başlıklı bir yazı yayınlamıştır ve bu sözleşmede perde arkasındaki gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Sözleşmedeki dış baskılar, Afganistan siyasetçilerin bu sözleşmeye dahil olması ve sözleşmeyi alan şirketin bilinmezliği bu yazıda tartışılan konulardan bazılarıdır. Bu raporda, sözleşmenin süresi 30 yıl iken, ama sözleşmenin mali kısmında sadece keşif aşamalarında 3 yıllık bir sürede 20 milyon dolarlık yatırımdan bahsediliyor. Şirketin yerli ve yabancı yatırımcıların hisseleri bulunan özel bir şirket olması, sözleşmenin imza töreninde Hindistan hükümet yetkilileri de hazır bulunması ve Silk Road Mining & Development şirketin Kanada'nın desteğine sahip olduğu da belirtilmiştir (Barakzai, 2018).

Shida bakır madeni sözleşmesinin imzalandığı törenin Mumbai'deki Hindistan-Afganistan Uluslararası Ticaret ve Yatırım Fuarı, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) sponsorluğunda yapıldığını bilmek ilginç gelebilir (Gleeson, 2018). Ayrıca merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde Chicago'da bulunan basın şirketi PR Newswire, Silk Road Mining & Development şirketinin birçok uluslararası bağış kuruluşu tarafından

desteklendiğini yazmıştır (Cision PRWeb, 2019). International Mining dergisi 19 Eylül 2018'de yayınladığı bir raporda Silk Road Mining & Development'in Afganistan'da tescilli bir şirket olduğunu yazmıştır. Bu, bu şirketin yeni kurulmuş bir şirket olduğu ve Shida bakır sözleşmesini almak amacıyla kurulduğu anlamına gelmektedir. Bu raporda, bu sözleşmeden büyük bir sözleşme olarak bahsedilmektedir, Halbuki 20 milyonluk yatırım böyle büyük bir bakır madeni için son derece düşük görünmektedir. Bu paylaşıma ve Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı'nın verdiği bilgiye göre 2012 yılında Shida bakır madeni ihalesinin yapılması ve projenin sözleşmesi 2018 yılında imzalanması ilginç gözükmemektedir (Gleeson, 2018), halbuki yukarı da sunduğumuz tüm deliller ve bilgiler bu şirketin 2018 yılında kurulduğunu ve ondan önce böyle bir şirket olmadığını göstermektedir.

3.9. Amu Derya Petrol Sahasının Totimidan Bloğu Sözleşmesi & Türkiye Petrolleri, Çalık Enerji ve Bayat Enerji

Amu Derya petrol sahasının kurulu petrol rezervlerinin 87 milyon varil olduğu tahmin ediliyor (BBC News, 2022). Amu Derya petrol sahası, Faryab, Saripul ve Jawzjan illerini içeren, Afganistan'daki en büyük altı petrol sahasından biridir (Danesh, 2012). Afganistan hükümetinin Amu Derya havzasında petrol çıkarılmasından elde edeceği gelirin kademeli olarak yılda 400 milyon dolara ulaşacağı söylenmektedir (Danesh, 2012). Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan ülkeleri ve İran'ın bir bölümünü kapsayan Amu Derya petrol sahası 400 bin kilometrekare alana sahiptir (Ulmishek, 2004). Sheberghan şehrinin batısında yer alan Amu Derya petrol sahasının bir parçası olan Totimaidan bloğu, Amu Derya sahasının Afganistan kısmında 7130 kilometrekarelik bir alanı kaplıyor (MoMP, 2022). Bu blok, Jummah ve Bashikord birlikte 28 milyar metreküp petrol rezervi içeriyor. Bu alanda deneyler yapılmış ve petrol kuyuları açılmıştır (MoMP, 2019). Totimaidan bloğu dahil, Afganistan'ın petrol keşiflerinin neredeyse tamamı bu ülkenin kuzeyinde yer almaktadır (Wood Mackenzie, 2021).

Amu Derya petrol sahasının Totimidan blok sözleşmesi, Afganistan Maden Bakanlığı ile Türkiye Petrolleri, Çalık Enerji ve yerli Bayat Enerji'den oluşan konsorsiyum arasında 19 Kasım 2015 tarihinde imzalanmıştır. Bu petrol ve gaz projesi, geniş petrol ve gaz kaynaklarına sahip olan Faryab ve Jawzjan vilayetlerini içermektedir (Bayat Energy, 2022). İhale ve sözleşme aşamalarının

tamamlanmasının ardından keşif aşamalarında 90 milyon dolarlık bir başlangıç yatırımı ile 2016 yılı başında başlanması planlanıyordu (Naci Top, 2015). Bu sözleşmenin ihale süreci 2014 yılında tamamlanmıştır, ama asıl sorun ham petrolün rafine edilmesi konusuymuş, Afganistan'dan ham petrol çıkarmak ve Türkmenistan veya Özbekistan ülkelerinde rafine etmek sözleşmeli şirketlerin değerlendirme noktasıydı. Ancak Afganistan hükümeti, Afganistan içinde bir rafineri kurmakta ısrar etmiştir (Afghanistan Inter-ministerial Commission of Energy- ICE, 2022).

Resim 3.9: Faryab ve Jawzjan vilayetlerindeki Amu Derya petrol sahası.

Kaynak: Popel. (2017); BBC News. (2012).

3.9.1. Totimidan ihalesini kazanan firmalar şu şekildedir:

3.9.1.1. Çalık Enerji

Çalık Enerji, 1998 yılında kurulmuş ve enerji, petrol ve gaz arama ve üretimi alanlarında faaliyet gösteren (Çalık Enerji, 2022) Çalık Holding'in bir parçasıdır (Bayat Energy, 2022; Çalık Enerji, 2022). Çalık Holding, 1981 yılında halen yönetim kurulu başkanı olan Ahmed Çalık tarafından kurulmuştur. 1958 yılında Malatya'da doğan Ahmed Çalık ailesi, 1930 yılından beri tekstil sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu holding inşaat, enerji, madencilik, finans, dijital ve tekstil alanlarında faaliyet göstermektedir. Ahmet Çalık, tüm sektörleri tek çatı altında toplamak için 1997 yılında Çalık Holding'i kurmuştur. Ahmet Çalık dünyada tanınmış bir iş adamı ve yatırımcıdır (Çalık Holding, 2022). Bu şirket, güneş enerjisi santralleri, rüzgâr santralleri, hidroelektrik santralleri, kömür, petrol ve gaz santralleri dahil olmak üzere çoğunlukla elektrik üretimi alanında faaliyet göstermektedir (Çalık Enerji, 2022). Bu şirketin Türkmenistan'daki faaliyetlerinin

çoğu 2000 yılından bu yana devam eden elektrik, petrol ve gaz sektöründe olmuştur (Bayat Energy, 2022). Bu şirketin ayrıca Irak, Özbekistan, Gürcistan, Libya, Dubai, Afrika, Yemen, Rusya vb. ülkelerde fabrikaları bulunmaktadır. Unutulmamalıdır ki bu şirket aktif olarak bulunduğu pazarlardan biri olarak Afganistan'dan bahsetmiştir. Bu şirket, bağlı ortaklıkları (Bursagaz ve Kayserigaz) aracılığıyla Türkiye'de gaz dağıtım hizmeti de vermektedir (Çalık Enerji, 2022).

3.9.1.2. Bayat Energy

Bayat Enerji, 2014 yılında (Bayat Energy, 2022) Bayat Şirketler Genel Başkanı Ehsanullah Bayat tarafından kurulmuş bir Afgan-Amerikan şirkettir (Ariana News, 2014). Bayat Energy, Afganistan'ın kuzeyindeki petrol ve gaz rezervlerinin araştırılması ve üretimine odaklanan bir petrol ve gaz arama, geliştirme ve üretim şirkettir. Ayrıca, bu şirketin Afganistan'da elektrik tedarik sektöründe kapsamlı faaliyetleri bulunmaktadır (Bayat Energy, 2022). Bayat Şirketler Grubu Genel Başkanı Ehsanullah Bayat, 1963 yılında Afganistan'da doğdu, 1980 yılında Amerika'ya gitmiştir, Amerika Birleşik Devletleri'nde mühendislik eğitimini tamamlayıp orada yerleşmiştir. Ehsanullah Bayat, Afgan-Amerikan vatandaşı, Amerika ve Afganistan'da başarılı bir girişimci olarak kabul edilir. Ehsanullah Bayat, Amerika'da 2001 yılında kurduğu “Telephone Systems International, Inc.” adlı ünlü bir şirketin sahibidir. Bayat şirketler grubu farklı sektörlerde; Medya, telekomünikasyon, elektrik enerjisi, petrol ve gaz, ulaşım, kimya sanayi, üretim ve satış, hukuk hizmetleri vb. sektörlerde faaliyet göstermektedir (Esalat, 2007).

Afghan Wireless Communications Company (AWCC), 2002 yılında Ehsanullah Bayat tarafından kurulan Afganistan'daki ilk mobil telekomünikasyon şirkettir (Afghan Wireless, 2017). 2005 yılında Ehsanullah Bayat, Afganistan'da halen faaliyet gösteren Ariana Radio and Television Global Network'ü de Afganistan'da kurmuştur. Ariana medyasının şu anda Afganistan'da Taliban'ın yararına faaliyet gösterdiğine ve Taliban hükümetinin faaliyetlerini haklı çıkarmaya çalıştığına dikkat edilmelidir (Ariana News, 2014). Ehsanullah Bayat, Afganistan'ın ünlü gazetelerinden biri olan Radio Azadi tarafından 2013'ün karakteri seçilmiştir (Radio Azadi, 2014).

Bayat Enerji, 2014 yılında Schlumberger Limited (SLB) ile Afganistan'daki petrol sahası ekipmanlarının satış ve kiralama sözleşmesi imzalamıştır (Bayat Energy, 2022). Diğer adı SLB olan Schlumberger Limited, Amerikan menkul kıymetlerine de kayıtlı çok uluslu bir Fransız şirkettir. Bu şirket enerji, petrol ve gaz sektöründe küresel bir faaliyete sahiptir (SLB, 2022). Schlumberger 85 ülkede faaliyet gösteriyor, Paris, Houston ve Lahey'de merkezleri ve 123.000'den fazla personeli vardır (Bayat Energy, 2022).

3.9.1.3. Türkiye Petrolleri

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), 1954 yılında kurulan, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı, tüzel kişiliğe sahip bağımsız bir devlet şirkettir (TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, 2022). Bu şirketin son dönemdeki en büyük petrol projelerinden biri de Türkiye Petrolleri ile Libya hükümeti arasında 17 Ekim 2022'de imzalanan Türkiye ile Libya arasındaki hidrokarbon anlaşmasıdır (SETA, 2022). 1988 yılında şirketin Türkiye dışındaki faaliyetleri ve yatırımları için Türkiye Petrolleri Yurtdışı Arama Şirketi'ni (TPIC) kurmuştur. Bu şirketin Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan ülkeleri dahil olmak üzere Orta Asya'daki kapsamlı faaliyetleri vardır (TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, 2022). Ayrıca bu şirket Irak, Rusya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde de faaliyet göstermektedir (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, 2022). Ayrıca milyarlarca dolar değere sahip olan Amu Derya petrol sahasının Totimidan bloğu projesi de bu şirketin en büyük projelerinden biri olarak biliniyor (Qureshi, 2013).

Afgan-Tacik petrol sahası projesi (BBC News, 2013) gibi, Totimidaan projesi de Türkiye için en değerli ve önemli projelerden biri olabilir, Türkiye'nin Taliban hükümeti ile etkileşiminin yükseliş eğiliminin sebepleri, ancak bunun gibi başka sebepleri de sıralayabiliriz; Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak kendini kanıtlaması, 1996'daki (1996-2001 Taliban hükümetinin ilk dönemi) hatasını tekrarlamaması ve bu grupla tüm bağlarını koparmaması, çatışma ve fırsatlar alanında eli boş kalmamasının mücadelesi, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Çin gibi dünyanın büyük güçleri ve İran, BAE, Katar, Suudi Arabistan, Hint ve Pakistan gibi ülkelerden arkaya kalmama gerekçeleri makul gibi görünse de Türkiye'nin Afganistan'ın doğal kaynaklarında sahip olduğu önemli ve büyük

projeler bu etkileşimi etkilemiş olabilir. İlginç bir şekilde, Afganistan'ın yerel medyasında bu projenin sözleşmesinden hiç bahsedilmemekte. Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde bile bu projenin devamından veya sona ermesinden söz edilmemekte.

19 Şubat 2011'de İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı, Afganistan ve Türkiye hükümetleri arasında enerji ve madencilik alanında bir iş birliği muhtırası imzalandığını duyurmuştur. Türk şirketlerine madencilik ve enerji sektöründe kullanma ve işletme imkânı sağlayan bu sözleşme, Afganistan Maden ve Petrol Bakanı Vahidullah Shahrani ile Türkiye Enerji Bakanı Taner Yıldız tarafından imzalanmıştır (İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı, 2011). Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin doğrudan finansal desteği altında olan Taliban'dan uzak durmanın ve bu grupla bağlarını kesmenin kimseye fayda sağlamayacağını düşünmüş olabilir (Anisa Shahid, 2022).

Afganistan'ın Yeniden İnşası Özel Müfettişinin (SIGAR) 30 Ekim 2022'de sunduğu rapora göre, Cumhuriyetin düşüşü ve Taliban'ın yükselişinin ardından, Amerika Birleşik Devletleri hala Afganistan'ın en büyük mali destekçilerinden biri olarak kabul ediliyor. Bu süre içinde Amerika Birleşik Devletleri, Taliban hükümetine 1,1 milyar dolar nakit yardımda bulunmuştur (SIGAR, 2022). Independent Farsi gazetesinin 30 Kasım 2022'de yayınladığı bir başka açıklamada, Afganistan'da cumhuriyetin düşmesi ve 15 Ağustos 2021'de Taliban'ın yükselişinin ardından uluslararası toplumun Afganistan için bir milyar 673 milyon dolardan fazla Nakit Taliban hükümetine bağışladığını göstermekte. Bu yardımda en çok Amerika Birleşik Devletleri ve ikinci adımda Avrupa Birliği katkıda bulunmuştur (Rouhani, 2022). Ayrıca SIGAR, 30 Ocak 2023'te Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'ne sunduğu bir raporda, 2022 ve 2023 mali yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Taliban hükümetine 2 milyar dolardan fazla yardım yaptığını sunmuştur. Ayrıca SIGAR, bu raporunda Taliban idaresindeki Afganistan Merkez Bankası'na 3,5 milyar dolar nakit transferinden de bahsetmiştir (SIGAR, 2023). Ayrıca 10 milyar Afgani olduğu söylenen yeni Afgani banknotları Polonya'da basılmış ve 9 Kasım 2022'de Taliban hükümetine teslim edilmiştir (VOA, 2022). ABD'nin Afganistan özel temsilcisi Tom West, Ekim 2022'de yeni Afgani banknotlarının basılacağını duyurmuştu (Afghanistan International, 2022).

3.10. Peshgaman Sanat Majd Company & Herat Çimento ve Pahlavanan Kömür Fabrikası Sözleşmesi

Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı ile İranlı Peshgaman Sanat Majd Company yetkilileri arasında Herat çimento fabrikasının kurulmasına ve Pahlavanan kömür madeninin çıkarılmasına ilişkin sözleşme 16.01.2012 tarihinde imzalanmıştır (Noori, 2012; Zaki, 2015). Bu haber, yukarıda söylenen tarihte gazetelere Cumhurbaşkanlığı basın ofisi tarafından doğrulanmıştır. Afganistan Devlet Başkanı'nın basın dairesinden çıkan bu haber bülteninde: İran'ın Pishgaman Sanat Majd Company, tahmini 150 milyon dolar veya eşdeğeri Afgani parası yatırımıyla, önerilen mektuba uygun olarak yıllık bir milyon ton kapasiteli çimento keşfedecek ve üretecektir, Diye gelmiştir (Noori, 2012). Ayrıca sözleşmeye göre söz konusu firma sağlık ocağı, konut parkı, okul, cami restorasyonu ve yapımı ile 11 kilometrelik yol inşaatı taahhüdünde bulunmuştur (Payam Aftab Haber Ajansı, 2012). Bu vesileyle 16.01.2012 tarihinde Afganistan İslam Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai başkanlığında yapılan Kabine toplantısında bu sözleşme onaylanmıştır (Noori, 2012). Böylece Pishgaman Sanat Majd Company'nin 150 milyon dolarlık yatırımla Herat çimento fabrikasını yeniden canlandırması gerekiyordu (Noori, 2012; Mamoon, 2012). Bu şirketin Herat çimento fabrikasını kurduktan sonra yılda bir milyon ton çimento üretmesinin yanısıra Afganistan yasalarına göre telif haklarını, arazi kiralamalarını ve çimento fabrikası tesislerini ve vergileri Afganistan hükümetine ödemesi gerekiyordu (Afghan Paper, 2012).

Herat vilayetinin çimento fabrikası 1976 yılında Çekoslovakya ile yapılan bir sözleşmeye (Zaki, 2015) dayanılarak kurulmuştur, bu projenin o dönemde 50 milyon dolarlık bir maliyetle ve yüzde 40 Afganistan hükümetinin mali payı ile kurulması gerekiyordu (AVA Press, 2012). O dönemde yaklaşık %70'i tamamlanan bu proje, savaşların başlanması ile yarım kalmıştır (Jafari, 2019).

Resim 3.10.(1): Herat çimento fabrikasından görüntüler.

Kaynak: Ismatullah Jafari. (2019); Qazizadeh. (2017).

Herat çimento fabrikası, Herat şehrinin 35 kilometre batısında yer almaktadır (Jafari, 2019). Herat, zengin alçı, kireçtaşı ve diğer çimento yapım malzemeleri madenlerine sahip Afganistan illerinden biridir (Saber, 2020).

Herat çimento fabrikası ve Pehlavanan kömür madeninin İranlı şirketle olan sözleşmesi garip bir şekilde belirsiz ve sessizce iptal edilmiştir. Bu arada Afganistan hükümeti ile İranlı şirket arasında bu sözleşmenin imzalanmasından sonra bazı Afganistan siyasetçiler ve Afganistan'ın yerel gazeteleri bu sözleşmeyi Afganistan'ın Batı ve ABD ile ilişkilerinin bozulmasının nedeni olarak nitelendirmişler. O dönemde, bu anlaşmanın Afganistan ile ABD arasındaki ilişkiler üzerindeki olumsuz etkisi yoğun bir şekilde tartışılmaktaydı (Baha, 2012). Ayrıca 2008-2013 yılları arasında, Afganistan Maden ve Petrol Bakanı olan Vahidullah Shahrani (VOA, 2021), İranlı şirketle Herat Çimento Fabrikası ve Herat Pahlwanan Kömür Madeni sözleşmesini imzalayanlardan biriydi. 02.01.2021 tarihinde Vahidullah Shahrani, Afganistan mahkemesi tarafından resmi yetkilerini kötüye kullanmak suçundan 13 ay hapis ve devlet hesabına 1,5 milyon dolar teminat ödemeye mahkûm edilmiştir (The Daily Afghanistan, 2021; VOA, 2021).

Resim 3.10.(2): Eski Maden Bakanı Vahidullah Shahrani'nin yargılandığı davadan görüntü.

Kaynak: Mimar Basın. (2021).

Bay Shahrani'nin görevinin kötüye kullanılması, Peshgaman Sanat Majd (İranlı şirketi) ile Herat çimento fabrikası sözleşmesiyle ilgiliydi (Mimar Basın, 2021).

2017 yılında Herat çimento fabrikası sözleşmesi bir kez daha manşetlere çıktı, ancak bu sefer sözleşmenin tarafı İranlı şirket değildi (Radio Azadi, 2017). Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı, Çek Cumhuriyeti'nden (PSP) şirketi ile Herat Çimento Fabrikası sözleşmesine ilişkin görüşmeleri duyurmuştur (Shafaqna, 2017). PSP Engineering, 1951 yılında Çek Cumhuriyeti'nde kurulmuş bir anonim şirkettir. PSP Engineering, makine, teçhizat üretimi, çimento ve kireç üretimi, cevher, kum, kömür ve diğer malzemelerin rafine edilmesi konularında faaliyet göstermektedir (PSP Engineering, 2022). Hatta bu sözleşmenin şartları Afganistan hükümeti tarafından Afganistan medyasıyla paylaşılmıştır; günlük 1600 ton çimento üretimi, 150 ila 170 milyon dolarlık yatırım yapılması, sözleşme gelirlerinden hükümetin payı yüzde 51'i ve PSP Engineering'in yüzde 49'u bu sözleşmenin şartları arasındaydı (Shafaqna, 2017) ve bu projeden elde edilmesi beklenen gelir yılda yaklaşık 65 milyon dolar olarak söylenmiştir (Radio Azadi, 2017). Garip bir şekilde, bu sözleşme de sessizce gömülmüş ve unutulmuştur. 2020 yılında Afganistan hükümeti bir kez daha Herat çimento fabrikasından ve bu fabrikanın faaliyete geçmesi için çok büyük bir sermayeye ihtiyaç olduğundan bahsetmiş ama laf ve hadislerden başka bir şey yapılmamıştır (Saber, 2020).

İran medyasında ne Pishgaman Sanat Majd şirketi ne de Herat çimento fabrikası ve Herat Pahlavanan kömürü sözleşmesi ile ilgili hiçbir şey yazılmadığı ve yayınlanmadığını bilmek ilginç gelebilir. Daha da ilginç, herhangi Bir internet sitesi veya Pishgaman Sanat Majd diye bir internet adresi bile bulunmamaktadır.

3.11. Xinjiang Central Asia Petroleum And Gas Co. (Capeic) & Taliban ile Amu Derya Petrol Sahası Anlaşması

2001'den sonra her zaman Afganistan'ın doğal kaynaklarının peşinde koşan Çin, bu kez Afganistan'ın doğal kaynaklarını çıkarmak için Taliban kontrolündeki hükümetle anlaşmaya varmaya çalışmaktadır. Metallurgical Corporation of China (MCC) ve China National Petroleum Corporation (CNPC) gibi Çinli büyük şirketler, önceki Afganistan Devleti döneminde Afganistan'ın doğal kaynaklarını geniş çapta araştıran şirketler arasında yer almış ve Afganistan'ın en büyük ve en hayati petrol, gaz ve bakır kaynaklarından biri olarak kabul edilen Aynak Logar Bakır'ı Madeni ve Amu Derya Petrol Sahası projeleri elde etmeyi başarmıştır. Ancak bu projeler belirsiz sebeplerden dolayı hep sorunlar ve engellerle karşılaşmıştır. Çin, bu kez Afganistan'ın doğal kaynaklar alanına, Afganistan'da daha önce hiç projesi olmayan yeni bir şirketle, Taliban grubunun yönetimindeki hükümetle anlaşmaya girmiştir, bu şirket, Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co. (CAPEIC)'dur.

Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co. (CAPEIC), China National Petroleum Corporation (CNPC) tarafından bir petrol sahası hizmet şirketi olarak Haziran 2000'de petrol sahası şubesinin ana ve yardımcı kısımlarını ayırarak kurulmuş ve 287 çalışanı bulunmaktadır (CAPEIC, 2023). Bu şirket departmanlarında; Petrol ve gaz sahalarının üretim yönetimi, petrol sahalarının akıllı planlama ve inşaat sistemleri ve ilgili elektrik temini konularında faaliyet göstermektedir. Bu şirket resmi internet sitesinde petrol sahası faaliyetleri arasında Türkmenistan'daki Atrau petrol sahası ve Irak'taki Aloha petrol sahası için sistem çözümlerinden bahsetmiştir. Ayrıca bu şirket, yararlanılan projeler arasında 2008 yılında Kazakistan'ın Kubasa kentindeki petrol sahası projelerinden ve Meksika Körfezi'ndeki Belize petrol sahasından bahsetmiştir. Elbette bu projeler CNPC ile iş birliği içinde yürütülmüştür (CAPEIC, 2023).

China National Petroleum Corporation (CNPC), Çin hükümetine ait entegre çok uluslu bir şirkettir (CNPC, 2020). Çin'deki en büyük petrol ve gaz üreticisi ve tedarikçisi ve aynı zamanda dünyadaki petrol hizmetleri sağlayıcı (Uptime Institute, 2022), petrol ve gaz endüstrisinde yaygın olarak faaliyet göstermektedir. Bu şirketin faaliyetleri arasında doğal gaz arama ve üretimi, satışı, rafinerisi (Global Data, 2022; Bloomberg, 2022), pazarlama ve ticaret, petrol sahası hizmetleri, mühendislik ve inşaat, yeni enerjiler bulunmaktadır (CNPC, 2020). Ayrıca CNPC gaz boru hatları, sondaj, kuyu açma, yeni enerji geliştirme ve sermaye yönetimi alanlarında da faaliyet gösteren Pekin merkezli Çin şirkettir (Global Data, 2022).

05.01.2023 tarihinde Afganistan'ın Taliban liderliğindeki hükümet (Yawar, 2023), Kabil'de CAPEIC şirketi (CNN Türk, 2023) ile Afganistan'ın kuzeyindeki 4500 kilometrekarelik bir alanı kapsayan ve Faryab, Saripul ve Jawzjan vilayetlerini içeren Amu Derya sahasının petrol ve gaz çıkarma sözleşmesini imzalamıştır (Putz, 2023).

Resim 3.11: Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co. (CAPEIC) Çinli şirket ile Amu Derya petrol sahası anlaşmasının imza töreninden görüntü.

Kaynak: Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı. (2023).

Bu anlaşma, Çin hükümetinin Kabil'deki büyükelçisi Wang Yi, Taliban'ın ekonomik işlerden sorumlu başbakan yardımcısı Molla Abdul Ghani Baradar, Taliban hükümetinin maden ve petrol bakanı vekili Shahabuddin Delawar'ın ve CAPEIC şirketinin temsilcileri huzurunda imzalanmıştır (Najafizada, 2023;

Business Türkmenistan, 2023). Bu sözleşme, Taliban hükümeti tarafından yabancı bir şirketle imzalanan ilk sözleşmedir (Yeh, 2023).

Taliban sözcüsü Zabihullah Mücahid'in Twitter sayfasında yazdığı gibi; CPEIC Şirketi bu projeye bir yılda 150 milyon dolar, sonraki 3 yılda ise 540 milyon dolar yatırım yapacak ve bu sözleşmenin süresi 25 yıldır. Aynı zamanda İslam Emirliği'nin bu sözleşmeye %20 ortak olacağını ve bu payın %75'e çıkacağını da ekliyor. Zabihullah Mücahid'in bahsettiği gibi bu sözleşmenin önemli maddelerinden biri; CPEIC Şirketinin, yükümlülüklerini önümüzdeki bir yıl içinde yerine getirmemesi durumunda, sözleşme otomatik olarak feshedilecektir (Mujahid, 2023).

Amu Derya, Afganistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın ortak sınırı olan Orta Asya'da büyük bir nehirdir. PetroChina tarafından yapılan bir araştırmaya göre, bu bölgenin Orta Asya'daki en büyük gaz sahası ve Batı Sibirya sahası ve Basra Körfezi sahasından sonra dünyanın üçüncü büyük gaz sahası olduğunu gösteriyor (Yeh, 2023).

Bu sözleşmede pek çok tartışmalı nokta vardır; İlk olarak, Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümeti ile Çin'in CNPC şirketi arasında 2011 yılında Amu Derya petrol sahası projesi hemen hemen aynı hüküm ve koşullarla imzalanmıştır (Mandegar, 2012).

Bir önceki anlaşmada ihtilaflara yol açan ve nihayetinde Amu Derya petrol sahası projesinin CNPC şirketi tarafından askıya alınmasına yol açan önemli maddeler arasında; Afganistan içinde rafinerinin kurulmasıydı. Jeff Rigsby, bu sözleşmeyle ilgili Twitter sayfasında yazdığı gibi, bir petrol rafinerisi kurmanın maliyetinin 6 milyar dolar olacağından bahsetmiştir (Rigsby, 2023). Halbuki CAPEIC şirketinin Amu Derya petrol sahası projesindeki toplam yatırımı ise 540 milyon dolardır (Mujahid, 2023). Görünüşe göre, Çinli şirketin, Afganistan sınırının diğer tarafında (Türkmenistan'da) Amu Derya petrol sahası civarında, bir petrol rafinerisi varken, Afganistan içinde bir rafineri kurmaya ne iradesi ne de kabiliyeti var gibi. Halbuki bu şirketin, güvenliği yüksek olan Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan ülkelerinde de benzer projeleri bulunmakta (CAPEIC, 2023), ama Taliban hükümetinin siyasi yapısı bile istikrarlı

değilken, Çin'in Afganistan'da bu kadar büyük maliyetli bir rafineri projesini (Rigsby, 2023) kurması pek semimi gelmemektedir.

Bir sonraki husus, tarafların bu anlaşmayı uygulamak için birbirlerine güvenmemeleridir; Birincisi, 2011 yılında önceki Afganistan Devleti ile bu proje için sözleşme imzalayan China National Petroleum Corporation (CNPC) neden bu petrol anlaşmasına girmemesi ve petrol sahası hizmetleri yapan, Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co (CAPEIC) şirketini bu anlaşmaya soktuğunu sorgulanabilir (CAPEIC, 2023). Öte yandan Taliban'ın kontrolündeki hükümet, bu şirkete olan güvensizliğini şu şekilde; "Adı geçen firma sözleşmede belirtilen tüm malzeme ve hususları bir yıl içinde yerine getirmemezse sözleşme kendiliğinden feshedilecektir." Anlaşmanın maddelerinde yer vererek netleştirmiştir (Mujahid, 2023).

Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co. (CAPEIC) şirketin bilgilerine göre, bu şirket bir petrol sahası hizmet şirketidir, petrol ve gaz çıkarma ve üretim şirketi değildir ve yalnızca 287 çalışanı olan küçük bir şirkettir (CAPEIC, 2023). Bu kadar küçük ölçekli bir şirket ve bu kadar büyük bir proje, bir paradokstan başka bir şey gözüküyor, bu da projenin devamı konusunda şüphe uyandırıyor. Sonunda bu proje ikinci veya üçüncü şirkete devredilecek gibi görünmektedir.

Taliban'ın acilen yabancı yatırıma ihtiyacı olması ve Afganistan'a nakit getirmesi çabası, Çin'in fırsatçılığı ve Afganistan'ın doğal kaynaklarına ilgisi, Doğu Türkistan İslamcı grubunun Çin-Afganistan sınırındaki varlığı, bu ülkeyi Taliban'a yaklaştırmış gözükmektedir. Bu sözleşmenin imzalanmasından sadece birkaç hafta önce Çinlilerin kaldığı otele silahlı saldırı düzenlenmiştir, bu eylemde 3 kişi ölmüş ve 21 kişi yaralanmıştır, bu kişilerden 5'i Çin vatandaşı. Daha sonra IŞİD bu eylemi üstlenmiştir (Kehan Haber Servisi, 2022; Anadolu Agency, 2022). Çin'in Afganistan'daki kendi vatandaşlarına yönelik bu saldırıya rağmen bu anlaşmayı imzalaması da garip gelmektedir, Çin'in bu performansı, Afganistan'ın Çin için ne kadar önem taşıdığını göstermektedir.

Bu anlaşma, Çin'in kendisi bile henüz Taliban'ın kontrolündeki hükümeti resmi olarak tanımamışken imzalandırılmıştır. Ayrıca, Taliban grubundan uluslararası toplumda ve BM'de militan bir grup olarak bahsedilmekte, hiçbir ülke

meşru bir hükümet olarak tanımamakta ve önceki Afganistan hükümetinin resmi temsilcisinin hala BM'de resmi bir koltuğu olması, Afganistan'ın bazı şehirlerinde Taliban grubuna karşı özgürlük direnişinin sürdürülmesi ve Afganistan'ın tüm siyasetçileri ve siyasi partileri de Taliban grubuna karşı olmasına rağmen bu sözleşme imzalanmıştır (Hosseini, 2021).

Son olarak, bu sözleşmenin devamı pek mümkün görünmediğini söylemek gerekir. Tarafların sözleşmeye güven duymaması ve bu sözleşmeye ilişkin şüphelerin varlığı, Taliban grubunun yönetimindeki hükümetin siyasi ve sosyal meşruiyetinin olmaması, buna karşı siyasi partilerin yaygın muhalefeti, Milli Direniş Cephesi'nin Taliban'a karşı silahlı direnişinin varlığı, Horasan İŞİD grubunun ve Doğu Türkistan İslamcı grubun varlığı bu anlaşmadan beklentileri azaltan sebeplerden birkaçı olarak değerlendirilebilir.

4. TABLOLAR

Tablo 4.1. Afganistan’da, aynı maden ihalesini almak için mücadele eden şirketler ve ülkeler

Aynı Maden İhalesini Almak İçin Mücadele Eden Şirketler ve Ülkeler			
No	Maden Sahası	İhaleye giren Şirketler	İhaleye girin şirketlerin ülkesi
1	Haji Gak Demir Madeninin B, C, D Blokları	• ACATCO • SAIL • KİLO GOLDMİNES	• ABD • Hindistan • Kanada • İran
2	Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni	• Afghan Gold and Mineral Company • Turkish-Afghan Mining Company • SİLK ROAD MİNING & DEVELOPMENT COMPANY	• ABD • İngiltere • Türkiye • Kanada\ • Avustralya
3	Amu Derya Petrol Sahası	• China National Petroleum Corporation (CNPC) • Buccaneer Energy • Tethys Petroleum • Shahzad International	• Çin • Avustralya • İngiltere • Pakistan
4	17 ilde sondaj ve madencilikle ilgili münhasırlık sözleşme	• Fortescue Metals Group	• Avustralya
5	Aynak Logar Bakır Madeni	• MCC • Phelps Dodge • Hunter Dickinson • Bahar Consortium • Kazakh copper company • Strike Force • Leco Indian • Zijin Mining • Gazprom Export	• Çin • ABD • Kanada • Avustralya • Kazakistan • Rusya • Hindistan
6	Afgan _ Tacik Petrol Sahası	• Dragon Oil • Türkiye Petrolleri • Ghazanfar Group	• Birleşik Arap Emirlikleri • Türkiye • Yerli şirket • ABD

			• Kuveyt • Hindistan • Pakistan
7	Herat Shida Bakır Madeni	• SİLK ROAD MİNING & DEVELOPMENT COMPANY • AFCCO • AMG (Afghan Mining Group) • KEM (Kazak geliştirme ve madencilik)	• Kanada\ Avustralya • Hindistan • Birleşik Arap Emirlikleri • Kanada ve Kazakistan
8	Amu Derya Petrol Sahasının Totimidan Bloğu	• TÜRKİYE PETROLLERİ • ÇALIK ENERJİ • BAYAT ENERJİ	• Türkiye • Yerli şirket
9	Haji Gak Demir Madeninin A Bloğu	• KİLO GOLDMİNES Ltd. • ACATCO • SAIL	• Kanada • ABD • Hindistan • İran
10	Herat Çimento ve Pahlavanan Kömür Fabrikası	• PESHGAMAN SANAT MAJD COMPANY	• İran
11	Taliban ile Amu Derya Petrol Sahası Anlaşması	• Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co. (CAPEIC)	• Çin

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.2. Afganistan’ın maden ihalelerini alan şirketler ve ülkeler

Maden İhalelerini Alan Şirketler ve Ülkeler				
No	Maden Adı	İhaleyi alan Şirketler	İhaleyi alan şirketin ülkesi	Sözleşmelerin imzalandığı tarih
1	Haji Gak Demir Madeninin B, C, D Blokları	• SAIL	• Hindistan	2011
2	Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni	• Afghan Gold and Mineral Company • Turkish-Afghan Mining Company	• ABD • İngiltere • Türkiye	2018
3	Amu Derya Petrol Sahası	• China National Petroleum Corporation (CNPC)	• Çin	2011
4	17 ilde sondaj ve madencilikle ilgili münhasırlık sözleşme	• Fortescue Metals Group	• Avustralya	2020
5	Aynak Logar Bakır Madeni	• MCC	• Çin	2008
6	Afgan-Tacik Petrol Sahası	• Dragon Oil • Türkiye Petrolleri • Ghazanfar Group	• Birleşik Arap Emirlikleri • Türkiye • Yerli şirket	2013

7	Herat Shıda Bakır Madeni	SİLK ROAD MİNING & DEVELOPMENT COMPANY	Kanada\Avustralya	2018
8	Amu Derya Petrol Sahasının Totimidan Bloğu	- TÜRKİYE PETROLLERİ - ÇALIK ENERJİ - BAYAT ENERJİ	- Türkiye - Yerli şirket	2015
9	Haji Gak Demir Madeninin A Bloğu	KİLO GOLDMİNES Ltd.	Kanada	2011
10	Herat Çimento ve Pahlavanan Kömür Fabrikası	PESHGAMAN SANAT MAJD COMPANY	İran	2012
11	Taliban ile Amu Derya Petrol Sahası Anlaşması	Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co. (CAPEIC)	Çin	2023

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, başta ABD, Çin, Avrupa ülkeleri, Rusya, Kanada olmak üzere dünyanın hemen hemen tüm süper güçleri ve büyük ülkeleri ile Hindistan, Türkiye, İran gibi dünya siyasi ve ekonomik güç mücadeleleri alanında yükselen ülkeler, Afganistan madenlerinin ihalesine yoğun bir şekilde katılmıştır ve bu ülkelerin Afganistan’ın madenlerine yatırım yapmaya ve sahip olmaya büyük ilgi gösterdiğini gösteriyor. Burada ele aldığımız ve incelediğimiz maden sözleşmeleri, son 20-22 yılda ekonomik değeri yüksek olan madenler arasında yer alıyor ve birçok ülkenin bu madenleri almak için birbiriyle mücadele ettiği görünüyor. Amerikan ve Avrupa medyası, Afganistan madenlerinin ihale çekişmelerinde Çin’in başarısından ve zaferinden söz etse de çalışma ve

araştırmalardan elde edilen delil ve verilere göre bu mücadelelerde Avrupa ülkeleri, Hindistan, Türkiye, Kanada ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin başarısını da görüyoruz. Amerika'nın bu sözleşmelerde bulunmaması veya zayıf bir şekilde varlığının gözükmesi pek çok kişi için şaşırtıcı ve sorgulanabilir olabilir. Ancak araştırmalar ve veriler, Amerika'nın Avrupalı şirketler ve yerli şirketler yoluyla yapılan bir dizi sözleşmeye dolaylı olarak dahil olduğunu gösteriyor.

Şüphesiz, Amerika Birleşik Devletleri, 2001 yılında Afganistan'da yeni devletin kurucusu ve yaratıcısı olan egemen güçtür. Bu nedenle Amerika'nın Afganistan'daki çıkarları öncelikli olmalı. Bu araştırmada ele aldığımız belge ve verilerin gösterdiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan'ın doğal kaynaklarına ilişkin hiçbir ihaleye ve sözleşmeye doğrudan ve şeffaf bir şekilde girmemiştir. Ancak Afganistan Maden Bakanlığı ile yabancı ve yabancı-yerli özel şirketler arasında imzalanan sözleşmeler var ki bu şirketlerin bir şekilde Amerika Birleşik Devletleri ile bağlantısı olduğu görünüyor.

Amerika Birleşik Devletleri'ni ilgilendirdiğini gösteren sözleşmelerden biri Afganistan Maden Bakanlığı ile Centar Şirketi arasında 2018 yılında imzalanan Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni sözleşmesidir. Bahsettiğimiz gibi Amerika Birleşik Devletleri bu sözleşmeye doğrudan dahil değildir. Bu araştırmada ele alınan kanıt ve belgeler, Centar'ın kurucusu Ian Hannam'ın bu sözleşmeye ABD'nin dahil olduğunu gösteriyor. Ian Hannam, Amerika Birleşik Devletleri'nde çok uluslu büyük şirketlerin sahibi ve işletmecisi olan İngiliz yatırımcı ve iş adamlarından biridir. Amerika Birleşik Devletleri'nin katılımını açıkça ortaya koyan nedenlerden biri de bu sözleşmenin Amerika Birleşik Devletleri'nin Washington DC şehrinde imzalanmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde Afganistan'daki madenlere ilişkin sözleşme imzalanması normal bir olay değildir. Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni sözleşmesinde payı bulunan Centar şirketinin ortakları arasında, Yönetim Kurulu Başkanı Sebahattin Yıldız olan Yıldızlar SSS Holding'i de olduğunu söylemek gerekli geliyor.

Silk Road Mining & Development Company ile Afganistan Maden Bakanlığı arasında 2018 yılında sözleşmesi imzalanan bir diğer maden Herat Shida Bakır Madeni'dir. Bu şirketin başkanı Amerikalı yatırımcılardan Sam Sidiqi'dir. Bu

araştırmada sunulan belge ve verilere göre, bu sözleşme Kanada'nın teknik desteği ve Kuveyt'in mali desteğinin yanı sıra ikinci Afganistan-Hindistan Uluslararası Ticaret ve Yatırım Fuarı'nda imzalanmıştır. Gördüğünüz gibi Kanada, Amerika'nın önde gelen askeri, ekonomik ve siyasi müttefiklerinden biri olup aynı zamanda Kuveyt, Amerika Birleşik Devletleri ile kapsamlı güvenlik ve ekonomik iş birliğine sahip ülkelerden biri ve Hindistan da son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri ile siyasi ve ekonomik ilişkiler kuran bir ülkedir. Ayrıca bu sözleşme ihalesiz olarak sözleşmeye havale edilen Afganistan maden sözleşmelerinden biridir.

17 ilde sondaj ve madencilikle ilgili münhasırlık sözleşme, Afganistan hükümeti ve Fortescue Metals Group arasında 2020 yılında imzalanan bir diğer sözleşmedir. Bu sözleşme Afganistan'ın geniş bir alanı ve çok sayıda madeni kapsayan 17 vilayetinde altın, nadir mineraller ve diğer metallerin keşif ve çıkarılmasını kapsıyor. Bu şirket Avustralyalı milyarder Andrew Forrest'e aittir. Andrew Forrest, çoğunun merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan çok uluslu büyük şirketlerin sahibidir. Bu çalışmada da ele aldığımız gibi bu sözleşme, bizzat Eşref Ghani'nin huzurunda Trump yönetiminin Eşref Ghani hükümetine yaptığı baskıyla imzalanan büyük sözleşmelerden biridir ki ABD'nin Afganistan madencilik sözleşmelerinde dolaylı katılımını gösteriyor. Kanada adının geçtiği her yerde Amerika Birleşik Devletleri'nin eli mutlaka vardır. Haji Gak Demir Madeninin A Bloğu, Afganistan hükümeti ile Kilo Goldmines Ltd. arasında 2011 yılında imzalanan bir diğer madendir. Afganistan Maden Bakanlığı'nın belirttiği üzere; bu sözleşmenin süreci uluslararası danışma kurulunun gözetiminde yürütülmüş olup, maliyeti Dünya Bankası tarafından karşılanmıştır.

Çin, İran ve Türkiye'nin Afganistan'daki yatırımları, Afganistan hükümeti ile ABD arasındaki mesafenin artmasının nedenlerinden biri gibi görünüyordu. Bu mesafe, Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'yin iktidarının son günlerinde Amerika'nın desteğinden şüphe duyması, 2014'te ABD ile güvenlik anlaşmasını Afganistan devleti ve halkı zararına görerek imzalamaktan kaçınmasıyla başlamıştır (BBC News, 2014). Ancak Afganistan hükümeti, ABD ve NATO arasındaki bu güvenlik anlaşması <https://www.tasnimnews.com/fa/news/> (Tasnim Haber Ajansı, 2014), Ashraf Ghani hükümetinin ABD'nin yardımıyla göreve başlamasının ardından 30 Eylül 2014'te imzalanmıştır (BBC News, 2014).

Ashraf Ghani hükümeti Amerikan hükümeti ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışsa da Afganistan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin dördüncü turu ve Ashraf Ghani'nin ikinci kez Afganistan Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, Ghani hükümeti ile ABD arasındaki ilişkiler yeniden kararmıştır. Ve şüphesiz, Afganistan hükümeti ile ABD arasındaki bu gergin ilişkilerin bariz nedenlerinden biri de Afganistan'ın madenleri ve maden sözleşmeleriydi. Görünen o ki Amerika, Afganistan'daki savaşta harcadığı 2 trilyon dolarlık devasa maliyeti Afganistan'daki madenlerden elde etmek istemiştir (Euronews, 2021).

ABD'nin Afganistan temsilcisi Tom West, 2022'de Amerika Birleşik Devletleri Barış Enstitüsü'nde yaptığı konuşmada, ABD politikasının Taliban ile etkileşim kurmak olduğunu belirtmiştir (Afghanistan International, 2022). Bu, El-Kaide lideri El Zevahiri'nin 30 Temmuz 2022'de Afganistan'ın başkenti Kabil'de bir Amerikan insansız hava aracı saldırısında öldürüldüğü sırada gerçekleşmiştir (Amu TV, 2022). Bu saldırının ardından ABD Dışişleri Bakanlığı 1 Ağustos 2022'de Doha Mutabakatı'nın Taliban tarafından ihlal edildiğine değinen bir açıklama yayınladı. Duyuruda şunlar belirtiliyor; Taliban, Afganistan topraklarının başka ülkelerin güvenliğini tehdit etmek için kullanılmayacağı yönündeki taahhütlerine ihanet etmiştir (U.S. Department of State, 2022). ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bu açıklamaları, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Joe Biden'ın 2023 yılında düzenlediği basın toplantısındaki açıklamaları ile çelişmektedir: *"Bütün deliller toplanıyor. Afganistan hakkında söylediklerimi hatırlıyor musun? El Kaide'nin orada olmaması gerektiğini söyledim. Orada olmamasını söyledim. Taliban'dan yardım alacağımızı söyledim. Ne oldu şimdi? Ne oluyor? Medyanıza göz atın. Ben haklıydım."* (Amu TV, 2023). Biden'ın bu açıklamaları, Zevahiri cinayetinin Afganistan'da Taliban'ın iş birliğiyle gerçekleştiğini gösteriyor. Öte yandan Taliban, Afganistan hava sahasının ABD tarafından kontrol edildiğini defalarca dile getirmiştir (BBC News, 2021; TRT, 2024). Bu konu geçtiğimiz günlerde Afganistan'da bulunan Hizb-i İslami lideri Gülbuddin Hikmetyar tarafından şöyle ifade edilmiştir: *"Afganistan'ın hava sahası işgal altındadır, Taliban, Amerikan istihbaratının varlığına karşı tavır almalı."* Golbedin Hikmetyar, ABD'nin Afganistan işlerinden sorumlu temsilcisi Tom West'in sözlerini aktararak şöyle devam ediyor; son 3 senede ABD tarafından 2 milyar dolar Taliban'a verilmiştir, insani yardımlar için değil. Golbedin Hikmetyar bu parayı Afganistan'daki ABD

istihbarat parası olarak nitelendirip ve Taliban'ın bu konudaki sessizliğini Taliban adına bir utanç olarak adlandırmıştır (Aamaj news, 2024).

Bu arada Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR) Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi'nde Taliban'ın Amerikan yardımı yoluyla finanse edilmesi olasılığından bahsetmiştir (Amu TV, 2023). ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Michael McCall, ülkenin Afganistan'dan askeri olarak çekilmesinin gözden geçirildiği 2023 toplantısında Çin'in Bagram Havaalanı ve Afganistan'ın lityum kaynaklarına olası erişimi konusundaki endişelerini dile getirmiştir (EX TV, 2023). Ayrıca 8sobh gazetesi, 16 Eylül 2023 tarihli kaynaklardan alıntı yaparak şunları yazmıştır: "Kaynaklara göre, Asya Bankası'nın ana finansörleri olan Japonya ve Amerika, Taliban yönetimi altında Afganistan'da ofis açması için bu bankaya baskı yapıyor." (Kaveh, 2023).

Öte yandan Joe Biden, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin ikinci yılı vesilesiyle yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Teröristlerle ve bize zarar vermek isteyenlerle mücadele için askerlerimizin sahada daimî varlığına ihtiyacımız olmadığını gösterdik." (Afghanistan International, 2023). Biden'ın bu açıklamaları, Afganistan'da Amerikan istihbaratının varlığına, Afganistan hava sahasının ABD tarafından kontrol edilmesine ve Afganistan'ın başkentinde El Zevahiri'nin öldürülmesi dahil olmak üzere Afganistan'daki hava operasyonlarının yürütülmesine atıfta bulunabilir.

Amerika'nın Afganistan'dan çekilmesi, Taliban ile anlaşma imzalaması, Afganistan'daki cumhuriyetçi sistemin yıkılması ve egemenliğin Taliban'a devredilmesinin önde gelen sebepleri arasında; Afganistan'ın madenleri ve Afganistan Cumhuriyeti hükümetinin Amerika'ya sağlayamadığı beklentiler yer almakta. ABN Dari gazetesinde SIGAR'ı (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction) atıfta bulunularak yayınlanan bir rapora göre ABD hükümetinin Afganistan'daki iki yıllık Taliban yönetimi boyunca bu gruba 8 milyar dolar yardımda bulunduğunu gösteriyor (ABN Dari, 2023). Bütün bu senaryolardan Afganistan'daki Amerikan hegemonyasının sona ermediği ve bu büyük gücün Afganistan'da gizli bir eli ve kontrol gücü olduğunu ve Afganistan yeraltı zenginliklerinden asla vazgeçmediği sonucuna varılabilir.

Çin, hedeflendiği ülke kimin işgali ve yönetimi altında olduğuna bakılmaksızın, ekonomik kanallar ve büyük yatırımlarla o coğrafyaya girmeye çalışan dünyanın en büyük güçlerinden biridir. Ve bu şekilde hedeflendiği ülkede ekonomik hegemonyasını kurarak iktidara da meydan okuyacaktır. Afganistan da 2001 yılından sonra Çin'in yoğun ilgi gösterdiği ve dikkatini çeken ülkelere biridir. Taliban iktidara geldikten sonra bile bu ilgi devam etmiştir. Çin, Amerika'nın yarattığı alan ve fırsattan en çok yararlanan güçtür. Çin'in 21. yüzyıldaki ekonomik hegemonyası, doğal kaynaklar sektöründe dünyanın çeşitli yerlerinde yaptığı büyük yatırımlar ve ülkenin uluslararası düzeyde güven kazanması, maden zenginliğiyle dolu olan Afganistan'ı Çin'e kazandırmıştır.

Çin, Afganistan'ın doğal kaynaklarının ihalelerine ve sözleşmelerine, (MCC & CNPC) dahil olmak üzere uluslararası saygın şirketleriyle tüm cesareti ve dürüstlüğüyle girmiş, uluslararası ulusal ve özel büyük şirketlerle rekabet ederek Afganistan'daki en büyük doğal kaynak ihalelerini kazanmayı başarmıştır. Çin Ulusal Petrol Şirketi'nin (CNPC) 2011 yılında imzaladığı Amu Derya Petrol Sahası sözleşmesi, Çin'in Afganistan'daki en büyük sözleşmelerinden biri olup, Çin'e 87 milyon varil petrol rezervi çıkarma fırsatı sunmuştur. Çin, bu sözleşmenin ihale töreninde tüm gücüyle Avustralya, İngiltere ve Pakistan'ın da aralarında bulunduğu birçok ülkeyi mağlup ederek Afganistan'ın en büyük doğal kaynak sözleşmelerinden birini almayı başarmıştır. Dünya çapında ün, miktar ve kalite açısından dünyanın ikinci büyük bakır madeni olarak kabul edilen ve Çin'in diğer ülkelerle rekabette kazanmayı başardığı bir diğer madencilik sözleşmesi ise Aynak Logar Bakır Madeni sözleşmesidir. Bu da Çin'in madencilik sektöründeki tartışmasız gücünü temsil ediyor. Aynak Logar Bakır Madeni sözleşmesi, Metallurgical Corporation of China (MCC) tarafından 2008 yılında 3 milyar dolarlık başlangıç yatırımı ile 30 yıllığına imzalanmıştır. Bu, Çin için uluslararası düzeydeki en büyük madencilik sözleşmelerinden biridir. Sözleşme, Çin'e Afganistan'ın 662 milyon ton bakır kaynağını çıkarma ve kullanma fırsatı sağlayacaktı. Çin'in bu sözleşme için ihalede Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Kanada, Avustralya, Hindistan ve Kazakistan gibi ülke ve güçlerle yarıştığını ve bu sözleşmeyi almayı başardığını da belirtmek gerekir.

Çin'in Afganistan'daki ekonomik hegemonyasını ve güven inşasını öne çıkaran sözleşmelerden biri de Taliban grubuyla yapılan Amu Derya Petrol Sahası sözleşmesidir. Amu Derya Petrol Sahası sözleşmesi, Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co. (CAPEIC) tarafından 2023 yılında Çin'in Taliban yönetimindeki Maden Bakanlığı ile yaptığı sözleşme, aslında Çin'in Afganistan'ın doğal kaynaklar sektörüne olan bağlılığını ve Çin'in doğal kaynaklar sektöründe Afganistan'da temel güven inşasını temsil etmektedir. Çin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'dan çekilmesini tehdit olarak değil fırsat olarak değerlendirmiştir. Çin, Amerika'nın yarattığı fiziksel boşluğu doldurmak ve Taliban'ın aktif siyasi ve ekonomik ortaklarından biri olarak tanınmak için cesurca her türlü çabayı göstermiş. Bu konuda; Taliban'ın 2021'de iktidara gelmesinin ardından Afganistan'a büyükelçisini getiren ilk ülke Çin oldu (Kelly Ng & Tewari, 2023). Ayrıca Afganistan'da diplomatik ofisini koruyan ve Taliban'la ilişkilerini sürdüren az sayıdaki ülkeden biriydi (Khabar Online, 2022). Taliban diplomatlarının 2022'nin başlarında kabul edilmesi (8Sobh Newspaper, 2022) ve son zamanlarda, Taliban büyükelçisinin itimatnamelerinin 2024'ün başlarında Çin Devlet Başkanı tarafından kabul edilmesi (8Sobh Newspaper, 2024), Afganistan'ın Çin'in bölgesel ve uluslararası ekonomik ve siyasi projeleri açısından hayati önemini temsil etmektedir. Ayrıca Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, Kuşak ve Yol Projesi, Trans-Afgan Demiryolu projesi (Malik, 2023) gibi projeler de Çin'in yaygın ekonomik varlığının yanı sıra siyasi varlığının da temelini oluşturan projeler arasında yer alıyor.

Çin, Afganistan ve Pakistan arasındaki üçlü işbirliği mekanizmasının yeniden başlatılması (Shida, 2023), Çin, Rusya, Pakistan ve İran dışişleri bakanlarının Afganistan'a ilişkin toplantısı Özbekistan'ın Semerkant şehrinde gerçekleştirilmesi (China Daily, 2023) ve Çin'in Orta Asya'nın 5 ülkesini bir araya getirip Taliban hükümetiyle etkileşime geçirmeye çalışması (Malik, 2023), Çin'in Afganistan'ın dış politikasında yapıcı ve aktif bir rol üstlenmeye çalıştığını ve ana oyuncularından biri olmak istediğini gösterebilir. Bu şekilde Çin, Ekonomik hegemonyasını kurarken, Amerika Birleşik Devletleri'nin yarattığı boşluğu doldurmak için Afganistan'daki siyasi hegemonyasını da güçlendirmiş olabilir. Afganistan'ın Çin için ekonomi, strateji ve güvenlik açısından hayati önem taşımakta. Çin'in güvenlik nedeniyle Afganistan sınırındaki "Doğu Türkistan

hareketi" ve Afganistan'daki Uygurlar korkusu, Afganistan'ın, Çin'in Orta Asya petrol transferi de olmak üzere ekonomik projeleriyle ilgili olarak merkezi konumu, Afganistan'da Amerikan hegemonyasının yeniden kurulmasını veya Rusya ve hatta Hindistan'ın Afganistan'daki potansiyel nüfuzunu engellemeye çalışması, önemli noktalardan sayılabilir.

Aynak Logar bakır madenciliğinin MCC şirketi tarafından yeniden başlatılmasına yönelik görüşmelerin başlatılması (Ministry of Mine & Petroleum, 2023), Taliban hükümetiyle Amu Darya bölgesinden petrol çıkarmak için Çinli AFCHIN şirketinin sözleşme imzalaması (Bakhtar News, 2023), Afganistan'ın lityum kaynaklarına 10 milyar dolar yatırım yapılmasına yönelik Çinli şirket "Gochin" ile Taliban hükümeti arasında 2023 yılında görüşmelerin başlanması (Bakhtar News, 2023), Xinjiang Central Asia Petroleum and Gas Co. (CAPEIC) ile 2023 yılında Amu Darya petrol sahasının bloklarından birinin madencilik sözleşmesinin imzalanması ve 2023 yılında Çin-Afganistan Çinli şirketi ile Takhar vilayetinin Chahab ilçesinde altın madenciliği sözleşmesinin imzalanması (Bakhtar News, 2023; Hâkimi, 2023), Çin'in, Taliban kontrolündeki Afganistan'da başarısını gösteren proje ve sözleşmeler arasında yer alıyor. Konsorsiyum veya ortaklık oluşturmadan tüm ihalelere tek başına girip ihaleleri başarı ile kazanan tek ülkenin Çin olduğu, sözleşmelerin de hükümet düşene kadar bozulmadan, feshedilmeden kaldığı unutulmamalıdır. Halbuki diğer firmalar konsorsiyumlar ve ortaklıklar oluşturarak ihalelere girmiştir, sözleşmelerin de ömrü uzun olmamış ve genellikle sözleşmeler çıkmaza girmiştir.

Rusya, Orta Asya'daki tüm gücüne rağmen, 2001'den sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'ı işgali sonrası Afganistan'ın doğal kaynaklarına ilişkin hiçbir ihaleyi almayı başaramamıştır. Bu olay 2001'den sonra Afganistan'da Rusya'nın Afganistan'daki her türlü iletişimden elini kısaltan, Amerikan hegemonyasını temsil ediyor olabilir. Afganistan'da Taliban'ın iktidara gelmesinden sonra bile Rusya'nın Taliban kontrolündeki hükümetle sağlıklı bir ilişki kurmayı başaramadığını da belirtmek gerekiyor. Rusya Taliban hükümetinin başlangıcında Amerika'nın Afganistan'dan çekilmesiyle Rusya'nın Afganistan'daki varlığına fırsat sağlandığı yönünde bir iyimserlik varlığını umuyordu. Ancak zaman geçtikçe perdenin ardındaki gizli gerçekler daha da ortaya çıkmaya başladı ve

Rusya, işin arkasında Amerika'nın gizli eli varlığını fark ederek farklı konum ele almaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Hindistan, 2001'den sonra Afganistan hükümetiyle güçlü bir etkileşim arayışında olan ülkelerden biridir. Afganistan'ın 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmesinin ardından Hindistan, altyapı sektörlerine milyarlarca dolar harcayan ve yatırım yapan ülkelere biridir; yolların, okulların, elektrik santralleri ve barajların inşaatı, Afganistan Parlamentosu'nun yeni binasının inşaatı, ayrıca Çabahar limanı üzerinden Afganistan ile Hindistan arasındaki ticareti mümkün kılan 150 milyon dolar maliyetle yapılan Zaranj-Delaram ticari otoyolunun inşası bunlardan bazılarıdır. Ayrıca insani yardım alanında Hindistan, gıda ve ilaç transferi yoluyla Afganistan hükümetine ve halkına geniş çaplı yardımlarda bulunmuştur (DW, 2021). Hindistan, Afganistan subaylarının eğitiminden (BBC News, 2013; Wafai, 2022), Mi35, Mi25, Mi24 vb. askeri teçhizatın bağışına kadar nizami sektörde Afganistan'a önemli yardımlarda bulunmuştur (Islamic Republic News Agency, 2019; Islamic Republic News Agency, 2015; 8Am Media, 2019; Tolo News, 2019).

Hindistan'ın kapsamlı yatırım ve yardım konusundaki istekliliği; Pakistan'ı geri itmek, Afganistan hükümetinin ve halkının güvenini kazanmak, Afganistan'daki ulus-devlet sürecine katılmak ve bu doğrultuda çalışmak ve Afganistan'ın doğal kaynaklarına ulaşmak, Hindistan'ın bu hedeflere ulaşmasıyla ilgiliydi. Hindistan'ın hem stratejik hem de güvenlik açısından Pakistan'ın (Hindistan'ın uzun süredir rakibi) komşusu olan Afganistan'a şiddetle ihtiyacı vardı ve hep de olacak gibi. Hindistan'ın Afganistan vatandaşlarının veya Afganistan topraklarının Pakistan tarafından Hindistan'a karşı kullanılmasını engelleme çabaları ve Pakistan'ın komşuluğunda Hindistan'ın dostu olan istikrarlı ve güç bir Afganistan'ın varlığı da Hindistan için büyük bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Hindistan, 2001 yılından bu yana Afganistan'ın doğal kaynaklarına yönelik neredeyse tüm ihalelere katılmıştır. Ancak bundan yalnızca bir büyük sözleşme almayı başarmıştır; Haji Gak Demir Madeninin B, C, D Blokları. Bu sözleşme 2011 yılında Afganistan Maden Bakanlığı ve Steel Authority of India Ltd. (SAIL) arasında imzalanmıştır.

Son zamanlarda Afganistan medyasında Hintli yatırımcıların Taliban'la buluştuğu ve Hintli yatırımcıların Afganistan'da, özellikle enerji ve su sektörlerinde yatırım yapma isteği olduğu haberlerine yer verilmiştir. Söylemek gerekir ki Hindistan hükümetinin 2016 yılında Afganistan'ın batısında en büyük elektrik barajlarından birini inşa etmiştir. Ve bu elektrik santralı ve barajın açılış törenine bizzat Hindistan Başbakanı Narendra Modi katılmış ve o dönemki Afganistan Devlet Başkanı Ashraf Ghani ile birlikte bu açılış gerçekleşmiştir (Azadi Radio, 2016).

Türkiye, Afganistan ile köklü tarihi ilişkilere sahip olan ve 7 milyondan fazla Türk'ün (Özbek, Türkmen, Kırgız, Kazak, Tatar, Uygur vb.) varlığı nedeniyle geniş ve derin kültürel ve etnik ilişkisi olan bir ülkedir. Türkiye, Hindistan gibi, 2001'den sonra Afganistan'da yeni kurulan hükümetle ilişkilerini güçlendirmeye çalışan ülkelerden biridir. Türkiye, eğitim alanında, sağlık alanında, Afganistan asker ve polislerinin eğitimi alanında büyük yardımlarda bulunmuştur. Türkiye, bölgesel bir güç olma yolunda ilerleyen, yükselen bir güç olarak ve NATO'nun güçlü müttefiklerinden biri olarak, büyük güç politikası sahnesinde her zaman olumlu bir konum kazanmaya çalışmıştır. Bu nedenle Türkiye, 2001 yılından sonra Afganistan'ın madencilik sektöründe oldukça aktif olan ülkeler arasında yer almaktadır.

2018 yılında Türk-Afgan Madencilik Şirketi ile sözleşmesi imzalanan Badakhshan Altın Madeni, bu sözleşmenin hissedarları arasında Sebahattin Yıldız yönetim kurulu başkanı olan Yıldızlar SSS Holdingi de vardır. Bir İngiliz-Amerikan şirketi olan Centar, bu sözleşmenin ana ve önde gelen hissedarlarından biridir. Türkiye'nin almayı başardığı diğer sözleşmelerden biri de Türkiye Petrolleri'nin bu sözleşmeyi 2013 yılında almayı başardığı ve 3 trilyon metreküp gaza sahası olan Afgan-Tacik petrol sahasıdır. Amu Derya Petrol Sahasının Totimidan Bloğu ise Türk şirketleri; Türkiye Petrolleri ve Çalık Enerji'nin 2015 yılında ihalesini almayı başaran madenlerden bir diğeri.

Türkiye, Afganistan'da madencilik sektörüne en çok yatırım yapan ülkeler arasında yer almıştır. Bu nedenle Afganistan İslam Cumhuriyeti devleti'nin düşüşü ve Taliban grubunun yönetimi ele almasına rağmen Türkiye tutumunu değiştirmek istemedi. Türkiye, 1996-2001 yılları arasında, Afganistan'daki Taliban grubunun

yönetimindeki iktidarla tüm ilişkilerini kestiği politikaları ve bu nedenle Türkiye bu adresten elde edebileceği yararlardan mahrum kaldığı gibi, 2021 yılı sonrasında Taliban grubunun yeniden yönetime gelmesi üzerine Türkiye Taliban grubuna karşı politikasında büyük bir değişikliğe gitmiştir. Afganistan göçmenlerin Türkiye'ye akını meselesi ve Türkiye, Afganistan'ın satranç oyununun kontrolü kimin elinde olursa olsun, Afganistan'daki büyük güçler arasındaki mücadeleden nasibini alabilmesi için Afganistan'daki konumunu arama, iyileştirme ve yeniden inşa etme çabasında olmalıdır gibi. Bu değerlendirmelerden yola çıkarak Türkiye, Taliban grubuyla siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmaya ağırlık vermiştir.

İpcol Türk şirketi tarafından Afganistan Herat ilinin Ghorian ilçesindeki demir madeninin ikinci blokunun 2023 yılında sözleşmesi imzalanması (Bakhtar News, 2023), Molla Baradar'ın (Taliban Bakanlığı Ekonomi Yardımcısı) Türkiye Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'la görüşmesi (Aamaj News, 2023), Türk 77 şirketinin Kajaki Barajı sözleşmesinin uygulanmasına ilişkin Taliban Enerji ve Su Bakanlığı yetkilileriyle görüşmesi (Bakhtar News, 2023), Türkiye'de yaşayan Afganistan liderlerin ve politikacıların İstanbul'daki toplantıya katılmasına ve Taliban'ı eleştirmesine izin verilmemesi (Exile TV Network, 2023), Türkiye'nin siyasi ve ekonomik araştırma merkezi başkanının, Taliban'ın maden ve petrol bakanı vekili ile görüşmesi (Ministry of Mine & Petroleum, 2023), Maden ve Petrol Bakanlığı Vekili'nin Türk yatırımcılarla görüşmesi (Ministry of Mine & Petroleum, 2023), Türkiye'nin din alimlerinden oluşan heyetin Afganistan gezisi ve Taliban liderleriyle görüşmesi (Young Journalist Club, 2023), Ankara'daki Afganistan büyükelçiliğinin Taliban'a teslim edilmesi ve bu grubun diplomatlarının Türkiye tarafından kabul edilmesi (Amu TV, 2023), Taliban grubunun tekrar iktidara gelmesinden sonra Türkiye'nin bu grupla yaptığı en önemli faaliyet ve etkileşimlerden sayılır.

İran, Afganistan'la komşu olmasına ve geniş ortak sınıra sahip olmasına rağmen Afganistan'ın doğal kaynakları konusunda pek başarılı olamamıştır. İran'ın 2001'den sonra almasını başardığı tek sözleşme Herat Çimento ve Pahlavanan Kömür Fabrikası sözleşmesi olmuştur. Bu sözleşme Peshgaman Sanat Majd Şirketi tarafından 2012 yılında imzalanmıştır. Diğer çoğu sözleşmeler gibi bu sözleşmenin de sözleşmedeki yolsuzluk ve diğer sorunlar nedeniyle feshedildiği söylenmelidir.

2016 yılında Hindistan, İran ve Afganistan arasında "Çabahar Limanı"nın geliştirilme anlaşma imzalanması de olmak üzere, İran'ın uzun yıllardır Afganistan ile kapsamlı ticari ve ekonomik faaliyetleri olmasına rağmen (Farzam, 2016). İran, Afganistan'ın madencilik sektöründe gerekli başarıyı elde edememiştir.

İran ile Taliban hükümeti arasında 1996-2001 yılları arasında gergin olan ilişkilere rağmen bu kez İran da diğer ülkeler gibi Taliban grubunun kontrolündeki hükümetle yakın siyasi ve diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmıştır. İran'da Afganistan büyükelçiliği ve konsoloslukunu Taliban grubuna teslim eden ve bu grubun diplomatlarını kabul eden ülkelerden biridir (Sputnik Af, 2023). İran'ın Azaran Endüstriyel yapılar Şirketi tarafından Herat'ın Ghorian ilçesindeki demir madeninin birinci bloğunun sözleşmesi, İran'ın Sepahan ve Pars şirketleri tarafından bu demir madeninin dördüncü bloğunun sözleşmesi (Bakhtar News, 2023), Taliban Maden ve Petrol Bakanlığı Vekili'nin İran'ın Ray kentindeki taş işleme fabrikaları Birliği başkanıyla, İran'ın Afganistan'daki mermer madenlerine yatırım yapma isteğine ilişkin görüşmesi (Ministry of Mine & Petroleum, 2023), İran ile Taliban hükümeti arasında yürütülen faaliyetler arasında yer alıyor.

Avrupa Birliği'nin Afganistandaki varlığına dikkat edecek olursak, 2001 yılından sonra Afganistan'da yoğun faaliyetlerde bulunduğu dikkat çekmektedir. Eğitimden sağlık sektörüne, spordan askeri sektöre, polisten eğitime, ekonomiden inşaata, yönetimden kamu yönetimine kadar birçok sosyal ve sosyal olmayan tüm alanlarda geniş ve etkili bir şekilde faaliyet göstermiştir. Kuşkusuz tüm bu yardım ve faaliyetler bu ülkelerin Afganistan hükümetinden beklentileri ve odaklandıkları hedef ve beklentilerle ilgili olabilir.

Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni sözleşmesi 2018 yılında Anglo-Amerikan şirketi (Centar) tarafından imzalanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'daki madenlere müdahalesi nasıl şeffaf ve net görünmüyorsa, Amerika Birleşik Devletleri'nin yakın müttefiki sayılan Avrupa Birliği üyesi devletlerin sözleşmeleri de şeffaf görünmüyor. Sonuçta çıkmaza giren Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni sözleşmesi dışında Avrupa birliği ülkeleri tarafından herhangi resmi olarak imzalanmış başka bir sözleşme bulunmamakta.

Amerika Birleşik Devletleri'nin NATO dışı ana müttefiklerinden biri olan Avustralya, Afganistan'ın büyük maden sözleşmesinde yer alan ülkelerden biridir. 2020 yılında Fortescue Metals Group tarafından 17 ilde sondaj ve madencilik münhasırlık sözleşmesi (ikinci bölümde delilleri ve nedenleri ile detaylı olarak kanıtladığımız gibi) Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımıyla bu devasa münhasır sözleşme imzalanmıştır. İkinci sözleşme ise Silk Road Mining & Development Company tarafından 2018 yılında imzalanan Herat Shida Bakır Madeni sözleşmesidir.

Taliban grubunun 2021 yılında iktidara gelmesinin ardından, Herat ilinin Ghorian ilçesindeki demir madeni üçüncü bloğunun 2023 yılında GBM ve ED Resource İngiliz şirketleri tarafından sözleşmesi imzalanması (Bakhtar News, 2023), UNAMA'nın siyasi yetkilisi Scott Smith'in Taliban başbakanlık ofisi başkanıyla yaptığı toplantıda Taliban grubuna övgüsü ve uluslararası toplumun Taliban grubuyla etkileşimi önerisi (8Am Media, 2023; Aamaj News, 2023), Norveç Dışişleri Bakanlığı, Taliban ile sivil toplum ve batılı temsilciler arasında üç günlük bir toplantıya ev sahipliği yapması (BBC News, 2023), Alman turistlerin Afganistan'a gönderilmesi ve Taliban'ın kontrolü altındaki Afganistan'ı artık güvenli bir ülke olarak anlatılması (Alim, 2023), Maden ve Petrol Bakanı Vekili'nin İngiliz yatırımcılardan Anthony Red ile görüşmesi (Maden ve Petrol Bakanı, 2023), İngiliz din alimleri Taliban'ın yönetim biçimini övmesi ve Afganistan kızlarının eğitiminin yasaklanmasına verdikleri destek (Afghanistan International, 2023), BM Güvenlik Ajansı danışmanı Afganistan ziyareti sırasında Taliban hükümetine övgüde bulunması (Bakhtar News, 2023), Yedi Fransız turisti Afganistan'a gönderilmesi ve Taliban hükümetini övmeleri (Bakhtar News, 2023), Söz konusu öğeler, Taliban grubunun 2021 yılında yönetime gelmesinden sonra AB üyesi ülkelerin yaptığı faaliyetler ve işlevlerden birkaçıdır ki bu faaliyetler, Avrupa ülkelerinin Taliban'la etkileşime geçme arzusunu gösterebilir.

Belirtmek gerekir ki, hükümetin siyasi ve ekonomik yapısındaki yaygın yolsuzluklar, üst düzey devlet görevlilerinin yabancı unsurlarla ilişkileri ve hukukun üstünlüğünün olmaması (hukuk devletinin yokluğu) nedeniyle Afganistan'ın madencilik ihaleleri ve sözleşmeleri her zaman ciddi çıkmazlarla karşı karşıya kalmıştır.

SONUÇ

Mearsheimer'ın dediği gibi: Büyük güçlerin küresel ve bölgesel hegemonyasının hayatta kalması, yerleşmesi ve devamı için daha zayıf ülkelerde güçlerini göstermeleri ve genişletmeleri gerekiyor. Daha zayıf ülkelerdeki bu güç gösterisi ve güç yayması genellikle iki hedefe dayalı olarak yapılır; Birincisi, uluslararası jeopolitikte önemli rol oynayan stratejik konuma sahip ülke ve coğrafyaların kontrolü. İkincisi ise zayıf ülkelerin doğal kaynakları ve yer altı zenginlikleri üzerinde hakimiyet ve kontrol sağlamak. Bu iki hedef, uluslararası alanda büyük güçlerin politikalarının temel konuları ve tartışmaları arasında yer almakta. Suriye, Yemen, Irak, Libya, Ürdün, Somali, Sudan, Nijerya, Fildişi Sahili, Orta Asya ve son olarak Afganistan'da büyük güçler ve yükselen güçler arasındaki mücadele bu iki hedefe yöneliktir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi; Afganistan hem stratejik konumu hem de devasa doğal kaynakları açısından son yüzyılda büyük güçlerin dönüm noktası ve ilgi odağı olan ülkelerden biridir. Büyük doğal zenginliklere sahip olmasına rağmen dünyanın en fakir ülkelerinden biri olarak kabul edilen bir ülke. Bu yoksulluğun temel nedenlerinden biri de son 150 yılda dünyanın büyük güçlerin bu ülkeye yaptığı müdahaleler ve işgallerdir. 19. ve 20. yüzyıllarda İngiliz hegemonyası, 20. yüzyılın ikinci yarısında Sovyetler Birliği'nin ve son olarak 21. yüzyılda Amerikan hegemonyası, neredeyse tüm küresel hegemonyaları yaşamış Afganistan, acı ve siyah deneyimler nedeniyle diklenemeyen, refaha ve özgürlüğe adım atamayan bir ülkedir.

Afganistan'ın 2001 yılında "Uzun Vadeli Özgürlük Operasyonu" adı altında Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmesi, Afganistan'ı yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarlarına uygun bir coğrafya haline getirmekle kalmamış, aynı zamanda "Uzun Vadeli Özgürlük Operasyonu" sloganı, demokrasinin tesisi ve Afganistan'ın bağımsız bir ülke olduğunu göstermek adına, Afganistan'ı büyük güçler ve yükselen güçler arasında mücadele alanı haline getirmiştir, her biri etkileşim ve işbirliği veya mücadele yoluyla Afganistan'da hedeflerine ulaşmaya çalışan güçler.

2001 yılında "Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti"nin kurulması ve Afganistan'ın ulusal kalkınma stratejisinin örgütlenmesi ve geliştirilmesiyle birlikte, ulusal ekonominin büyümesi ve geliştirilmesi için Afganistan doğal kaynaklarının ve maden zenginliklerinin çıkarılması kararı alınmıştır. Böylece Afganistan doğal kaynakları ve maden zenginlikleri ihaleye çıkarılmıştır. Bu şekilde, Afganistan, büyük güçler, bölgesel güçler, yükselen güçlerin ve bu güçlere bağlı ulusal ve ulusötesi şirketlerin rekabet alanı haline gelmiştir. Ve bu güçlerin ve şirketlerin her biri Afganistan doğal kaynaklarını ele geçirmek için doğal kaynak ihalelerine girmeye ve anlaşmaya varmaya çalışmıştır.

Görünen o ki Afganistan'da güçlerin müdahale ve yoğunlaşması geniş çapta sürmekte. Afganistan'da güçlerin bu yaygın müdahale ve yoğunlaşması, büyük güçleri ve yükselen güçleri birbirleriyle iş birliği yapmaya ve ortaklığa zorlamıştır. Öte yandan Afganistan'daki gergin ve dağınık siyasi ve kültürel atmosfer, farklı ülke ve güçleri farklı grup, kitle ve siyasi partilerle etkileşime ve yakınlaşmaya yöneltmiştir. Gruplarla, kitlelerle ve siyasi partilerle olan bu istek ve yakınlık, Afganistan'a farklı ülke ve güçlerin girmesine ve yoğunlaşmasına zemin hazırlamış, farklı güçleri farklı politikalar uygulamaya teşvik etmiştir. Bu müdahalenin yoğunluğu ve güçlerin aşırı kalabalıklaşması, Afganistan'ın siyasi ve ekonomik atmosferini kolektif bir savaş alanı haline getirecek boyutlara ulaştırmıştır, Afganistan dışında herhangi başka bir ülkenin kazandığı bir savaş alanı. Bu kolektif savaş alanından (Afganistan) mümkün olan maksimum ganimeti elde etmek için güçler mücadele vermiştir. Bahsettiğimiz gibi; bu mücadele ve çekişmede Afganistan dışında başka herhangi bir güç ve ülke galip gelmektedir. Bu nedenle büyük güçler arasında, Afganistan doğal kaynakları üzerinde yaşanan mücadelede hangi gücün ve hangi ülkenin uyumlu davranarak zafer kazandığını anlamak çok güçtür. Bu nedenle büyük güçler arasında 2001 yılından sonra Afganistan'ın doğal kaynakları üzerinde yaşanan mücadelenin kazananını yüzde yüz belirlemek mümkün görünmüyor.

KAYNAKÇA

Aamaj News. (2023): Mullah Baradar in a meeting with Turkish Foreign Minister: treat Afghan refugees well. *Aamaj News*, Access: https://twitter.com/aamajnews_24/status

Aamaj news. (2024). Hekmatyar: Afghanistan's Space is Under Occupation;
The Taliban Must Take a Position on the Presence of American Intelligence.
Aamajnews, Access:
[https://twitter.com/aamajnews_24/status/1779947024814612529?t=bytwd
bpq6qxm2gvlvopdxg&s=08](https://twitter.com/aamajnews_24/status/1779947024814612529?t=bytwdbpq6qxm2gvlvopdxg&s=08)

Aamaj News. (2023). UNAMA: We Are Trying to Convey the Positive Developments of Afghanistan and the Message of the Taliban to the World. *Aamaj News*, Access: <https://aamajnews24.com/fa/unama-101/>

ABN Dari. (2023). Amerika, Afganistan'a son bir buçuk yılda 8 milyar dolar yardım etmiştir. *ABN Dari*, Erişim: <https://twitter.com/afbdari/status/1638481225915539459?t=mh1j865hKuGEehhOt59jrQ&s=08>

Acer, Y. (2022). Türkiye-Libya Hidrokarbon Mutabakatı Önemi Ve Hukuki Yansımaları. *Seta Perspektif*, Erişim: 1. <https://www.setav.org/perspektif-turkiye-libya-hidrokarbon-> 2. <https://setav.org/assets/uploads/2022/10/P346.pdf>

Adina, M. S. (2013). Madenlerde Yaygın Mali Yolsuzluk Konusu Takip Edilmeli. *Pajhwok haber ajansı*, Erişim: [“موضوع فساد گسترده مالی در معادن” – Pajhwok Afghan News](#)

Afghanistan International. (2022). Tom West: America Supports Non-Violence and Interaction With the Taliban. *Afghanistan International*, Access: <https://www.afintl.com/202202152652>

Afghanistan International, (2022). Taliban'ın Yabancı Bir Hükümet Başkanıyla Nadir Bir Görüşmesi; Molla Yakub, Birleşik Arap Emirlikleri

Devlet Başkanı ile Görüştü. *Afghanistan International*, Erişim: [ملاقات نادر طالبان با رئیس یک دولت خارجی؛ ملا یعقوب با رئیس امارات متحده عربی دیدار کرد \(afintl.com\)](https://afintl.com/afintl.com)

Afganistan Kentsel Gelişim ve İskân Bakanlığı.(2023). Bakanın Tanıtımı. *Afganistan Kentsel Gelişim ve İskân Bakanlığı*. 11 20, 2023 tarihinde [https://www.wikiwand.com/fa/%d8%b3%d8%b9%d8%a7%d8%af%](https://www.wikiwand.com/fa/%d8%b3%d8%b9%d8%a7%d8%af%adresinden alındı)

AVA (Afghan Voice Agency). (2019). Ülkenin En Büyük Bakır Madeninin Herat'ta Özel Bir Şirkete Devri. *Afghan Voice Agency (AVA)*, Erişim: <https://www.avapress.com/fa/news/>

Afghan Wireless. (2017). International Financial Magazine, Afghan Wireless Telecommunication Company ve Ariana Global Television Network'ün CEO'su Dr. Ehsanullah Bayat'ı Afganistan'ın telekomünikasyon ve medya sektöründe 2017'nin en iyi CEO'su seçti. *Afghan Wireless Resmi İnternet Saufası*, Erişim: <https://afghan-wireless.com/%D9%85%D8%AC%D9%84%DB%80->

Afghanistan International. (2022). Taliban ve Amerikan Temsilcisi Yeni Afgani Banknotlarının Basılacağını Duyurdu. *Afghanistan International*, Erişim: [طالبان و نماینده امریکا از چاپ بانکنوت‌های تازه افغانی خبر دادند \(afintl.com\)](https://afintl.com/afintl.com)

Afghanistan International. (2023). US President: We don't need permanent presence of troops on the battlefield to fight terrorists. *Afghanistan International*, Access: <https://www.afintl.com/202308313368>

Afghanistan International. (2023). Some British Religious Scholars: The Taliban Has Suspended Secular and Liberal Education for Girls. *Afghanistan International*, Access: <https://www.afintl.com/202309165396>

Afghan Paper. (2012). İran ile Herat Çimento Fabrikasının Kurulmasına İlişkin Sözleşmenin Onaylanması. *Afghan Paper*, Erişim: <http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=31646>

Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı. (2023). Amu Darya Petrol Sahası Sözleşmesi Çinli CPEIC Şirketi ile İmzalandı. *Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı*. 11.12.2023 tarihinde [چين CPEIC قرارداد حوزه نفتی آمودریا با کمینى \(momp.gov.af\)](https://momp.gov.af/) adresinden alındı

Ahmedi, M. I. (2008). Afganistan hakkında genel bilgi. *Blogfa.Com*, 07.03.2023 tarihinde <http://geo-of-afg.blogfa.com/post/7> adresinden alındı

Al-Arabiya Farsi. (2018). Afganistan'ın doğal zenginliklerinin değeri ne kadar? *Al-Arabiya Farsi gazetesini*, Erişim: <https://farsi.alarabiya.net/afghanistan/2018/05/28/%D8%AB%D8%B1%D9%88%D8%AA->

Al-Arabiya Persian. (2018), Fatemiyoun Army; Iran Supports and Afghans Make Sacrifices. *Al-Arabiya Persian newspaper*, Access: <https://farsi.alarabiya.net/views/2018/09/22/%D9%84%D8%B4%DA%A9%D8%AA->

Alcott Global, (2020). Christopher Logan Managing Director at Accenture. *Alcott Global*, Erişim: <https://www.alcottglobal.com/podcast/supply-chain-logistics/>

Alim, F. (2023). The Situation Of Panjshir is in the Best State, Contrary to Media Advertisements. *Twitter*. 07.03.2023 tarihinde https://twitter.com/farooq_alim/status/1687697909440299008?t=d75ysfj1whdqvulf0dmoyg&s=08 adresinden alındı

Amini, S. (2023), Contradiction in the position of Pakistani authorities against the Taliban. *8Sobh newspaper*, Access: <https://8am.media/fa/contradiction-in-the-position-of-pakistani-authorities-against-the-taliban/>

Amu TV. (2023). Introducing Three People From the Taliban for the Afghan Embassy in Türkiye. *Amu TV*, Access: <https://twitter.com/AmuTelevision/status/1708585662386000217?t>

Amu TV. (2022). A look at the killing of al-Zawahiri by America in the capital of Afghanistan. *Amo TV*, Access: <https://amu.tv/fa/13385/>

Amu TV. (2023). Biden's seal of approval on America's cooperation with the Taliban to fight Al-Qaeda. *Amu TV*, Access: <https://amu.tv/fa/54612/>

Amu TV. (2023). SİGAR: US Aid Probably Finances the Taliban. *Amu TV*, Access: <https://amu.tv/fa/45482/>

Anadolu Ajansı. (2019). Afganistan'da Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçlarının Gizemi. *Anadolu Ajansı*, Erişim: <https://www.aa.com.tr/fa/%D8%A7>

Anadolu Agency. (2022). Çinlilerin Kabil'de Kaldığı Otele Saldırı; 18 Kişi Yaralandı. *Anadolu Agency*, Erişim: <https://www.aa.com.tr/fa/>

Anis gazetesi. (2022). Türkiye, İslam Emirliği Diplomatlarını Kabul Etmeye Hazır. *Anis Gazetesi*. Erişim: [ترکیه حاضر شده، دیپلمات‌های امارت اسلامی \(dailies.gov.af\)](https://dailies.gov.af/)
[را بپذیرد - روزنامه ملی انیس، ریاست روزنامه های دولتی](https://dailies.gov.af/)

AOSNA. (2019). Herat'ın Ekonomik Büyümesine Paralel Olarak Shida Bakır Madeni Özel Bir Şirkete Devredildi. *AOSNA Afghanistan Open Society News Agency*, Erişim: <https://aosna.af/%D8%AF%D8%B1->

Ariana News. (2014). Senatör Mühendis Ehsanullah Bayat, 2012 Yılı'nın Kişiliği Seçildi. *Ariana News*, Erişim: <https://www.ariananews.af/fa/%d8%b3%d9%86%d8%a7%d8%aa%d9%88->

Arredondas, M. (2021). Economic powers eye Afghanistan's natural resources, now under Taliban control, with ambition. *Atalayar*. 02.04.2023 tarihinde <https://atalayar.com/en/content/economic-powers-eye-> adresinden alındı

Asia-Pacific Center for Security Studies. (2024). Countries of the Asia-Pacific Region. *Asia-Pacific Center for Security Studies*. Ocak 07, 2024 tarihinde <https://dkiapcss.edu/about/ap-countries/> adresinden alındı

Aslanlı, K. (2023). Afganistan'ın Doğal Kaynak Zenginlikleri ve Jeopolitik Güç Mücadelesi. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*. 7(1):19-32.

Associated Press, (2018). British Mining Venture Signs Exploration Deal in Afghanistan. *VOA- Voice of America*, Erişim: [British Mining Venture Signs Exploration Deal in Afghanistan \(voanews.com\)](https://www.voanews.com/news/British-Mining-Venture-Signs-Exploration-Deal-in-Afghanistan-20180711)

AVA Press, (2012). İran ile Afganistan arasında yüz elli milyon dolarlık sözleşme imzalanması. *Afghan Voice Agency*, Erişim: <https://www.avapress.com/fa/report/36472/>

Azadi Radio. (2016). The Leaders of Afghanistan and India Officially Opened the Salma Dam. *Azadi Radio*, Access: <https://da.azadiradio.com/a/27779032.html>

AZO Mining. (2022). Kilo Goldmines Ltd. *AZO Mining*. 12 17, 2022 tarihinde <https://www.azomining.com/Suppliers.aspx?SupplierID=248> adresinden alındı

Baha, S. F. M. (2012). İran'ın Afganistan'daki Yatırımı, Afganistan'ın Batı ile İlişkilerini Zorlaştırır. *Radio Azadi*, Erişim: <https://da.Azadiradio.com/a/24454359.html>

Bakhtar Haber Ajansı. (2019). Balkhab'da madenciliğin başlangıcı. *Bakhtar Haber Ajansı*, Erişim: <https://bakhtarnews.af/dr/%d8%a2%d8%ba%d8%a7%d8%b2->

Bakhtar News Agency. (2022). Famous Chinese Company is Ready to Invest in Afghanistan. *Bakhtar News Agency*, Erişim: <https://bakhtarnews.af/en/famous-chinese-company-is-ready-to-invest-in-afghanistan-2/>

Bakhtar News. (2023). United Nations Security Agency Consultant: The Current Government of Afghanistan is Committed and Honest to its People and Country. *Bakhtar News*,

<https://bakhtarnews.af/dr/%d8%b3%d8%b1%d9%be%d8%b1>

BBC News. (2021). Afghanistan; Putin's Warning About the Inflow of Radical Islamists. *BBC News*, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58307439>

BBC News. (2021). Taliban: America should respect Afghanistan's airspace. *BBC News*, Access: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58307439>

BBC News. (2013). Afghan Special Forces Training in India. *BBC News*, Access: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/>

BBC News. (2023). The Ministry of Foreign Affairs of Norway hosted a three-day meeting of the Taliban, civil society and Western representatives in Oslo. *BBC News*, Access: <https://www.bbc.com/persian/articles/c2l419kelv7o>

BBC News, (2012). Afganistan'ın Merkezindeki Hajigak Madenciliği İçin Görüşmeler Başladı. *BBC News*, Erişim: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan/>

BBC News, (2012). Afganistan'ın Kuzeyindeki Rezervlerden Petrol Çıkarılması Beş Ay İçinde Başlayacak. *BBC News*, Erişim: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2012/05/120515_k01_afghan_oil

BBC News, (2013). Afgan-Tacik Sahasının Petrol Sözleşmesi. *BBC News*, Erişim: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/10/131010_hn_north_oil_contract_analysis_bbc

BBC News, (2020). Mohammad Youssef Ghazanfar; Afganistan Hükümetindeki En Yüksek Özbek Yetkilinin Rolü Neydi? *BBC News*, Erişim: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2020/05/200515_ghazanfar_role_in_afghan_government - محمدیوسف غضنفر؛ بلندپایه‌ترین مقام ازبک در دولت افغانستان چه نقشی داشت؟ [فارسی BBC News](https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2020/05/200515_ghazanfar_role_in_afghan_government)

BBC News, (2014). Hamid Karzai, Amerika ile güvenlik anlaşmasını imzalamamasının gerekçelerini anlattı. *BBC News*, Erişim: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/01/140130_karzai_on_signing_bas

BBC News, (2014). Afganistan, ABD ve NATO arasında güvenlik anlaşması imzalandı. *BBC News*, Erişim: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/09/140930_k05_bsa_singled_between_nato_usa

Bigzad, M. (2020). Ghazanfar Group'un Hükümete Yedi Milyardan Fazla Afganlı Borcu Var. *8Sobh Newspaper*, Erişim: [غزنفار گروپ بیش از هفت میلیارد | روزنامه ۸صبح \(8am.media\)](http://8am.media/roznama/8sabih-ghazanfar-group-uz-heft-milyard-afghanli-borcu-var)

Bloomberg. (2022). China National Petroleum Corp. *Bloomberg Gazetesi*, 11 10, 2022 tarihinde <https://www.bloomberg.com/profile/company/CNPZ:CH?leadSource=urify%20wall> adresinden alındı

Bloomberg. (2022). Andrew Forrest. *Bloomberg Gazetesi*. 11 22, 2022 tarihinde <https://www.bloomberg.com/billionaires/profiles/andrew-j-forrest/> adresinden alındı

Bloomberg. (2022). Dragon Oil PLC. *Bloomberg Dergisi*. 12 06, 2022 tarihinde <https://www.bloomberg.com/profile/company/DGO:LN?> adresinden alındı

Bnamericas. (2022). China National Petroleum Corp. (CNPC). *Bnamericas*. 11 10, 2022 tarihinde <https://www.bnamericas.com/en/company-profile/china-national-petroleum-corp-cnpc> adresinden alındı

Braumoeller, B. F. (2008). Systemic Politics and the Origins of Great Power Conflict. *American Political Science Review*, 102(1), 77-93

Breslin, S. (2010). China's Emerging Global Role: Dissatisfied Responsible Great Power. *Politics*, 30(1), 52–62

Business Wire. (2018). Centar Announces Signing of Historic Afghan Gold and Copper Mining Agreements. *Business Wire gazetesi*, Erişim: [centar announces signing of historic afghan gold and copper mining agreements | business wire](http://centar-announces-signing-of-historic-afghan-gold-and-copper-mining-agreements-business-wire)

Business Wire. (2018). Centar to Sign Contracts With The Government of The Islamic Republic Of Afghanistan to Develop Significant Copper and Gold Deposits. *Business Wire Gazetesi*, Erişim: [centar to sign contracts with the government of the islamic republic of afghanistan to develop significant copper and gold deposits | business wire](http://centar-to-sign-contracts-with-the-government-of-the-islamic-republic-of-afghanistan-to-develop-significant-copper-and-gold-deposits-business-wire)

Business News. (2022). Andrew Forrest. *Business News*. 11 22, 2022 <https://www.businessnews.com.au/Person/Andrew-Forrest> adresinden alındı

Business Standard. (2022). Steel Authority of India Ltd. (Sail)- Company History. *Business Standard*. 09 21, 2022 tarihinde [Steel Authority of India Company History - Business Standard News | Page 1 \(business-standard.com\)](https://www.business-standard.com/news/india/steel-authority-of-india-ltd-sail-company-history) adresinden alındı

Business Türkmenistan. (2022). Dragon Oil, Türkmenistan ile Olan Sözleşmeyi 2035'e Kadar Uzattı. *Business Türkmenistan Haber Ajansı*, Erişim: <https://business.com.tm/tr/post/8842/dragon-oil->

Business Türkmenistan. (2023). Çin'in Petrol Şirketi, Kuzey Afganistan'da Petrol Çıkarmak İçin Anlaşma İmzaladı. *Business Türkmenistan*, Erişim: <https://business.com.tm/tr/post/9683/chinin-petrol-shirketi-kuzey-afganistanda-petrol-ch%C4%B1karmak-ichin-anlashma-imzalad%C4%B1>

CAPEIC. (2023). About Central Asian Oil. *CAPEIC Resmi İnternet Sayfası*. 01 10, 2023 tarihinde [CAPEIC Central Asia Petroleum website](https://www.capeic.com/en/contact/index.html) adresinden alındı

CAPEIC. (2023). About CAPEIC. *CAPEIC Resmi İnternet Sayfası*. 01 10, 2023 tarihinde <http://www.capeic.com/en/contact/index.html> adresinden alındı

Chegnizadeh, G. A. (2007). China's empowerment: a theoretical approach to change in international politics. *Law and politics research*, 9(22), 1-40,

China EDCE. (2022). China National Petroleum Corporation. *China EDCE*. 11 11, 2022 tarihinde <https://thechinaproject.com/company-profiles/china-national-petroleum-corporation/> adresinden alındı

China Daily. (2023). Joint Statement of 2nd Informal Meeting on Afghanistan by FM's of China, Russia, Pakistan, Iran. *China Daily*, Access: <https://global.chinadaily.com.cn/a/202304/14/WS643962f8a310b6054facdbfc.html>

CISION PRWeb. (2019). Silk Road Mining Issued Mineral License By Afghan Ministry Of Mines And Petroleum. *CISION PRWeb*. 13 07, 2023 tarihinde https://www.prweb.com/releases/silk_road_mining adresinden alındı

CNPC. (2024). CNPC. *CNPC official website*. 01 02, 2024 tarihinde <https://www.cnpc.com.cn/en/> adresinden alındı

CNPC. (2020). 2020 annual report. *China National Petroleum Corporation*. 23 12, 2022 tarihinde <https://www.cnpc.com.cn/en/2020enbvfgme/202107/fc4d937740b146ed9999fadcc26273b4/files/61c4314b3922431caa93dcf48f02ab20.pdf> adresinden alındı

CNBC. (2022). Fortescue Metals Group Ltd. *CNBC*. 11 23, 2022 tarihinde <https://www.cnbc.com/quotes/FMG-AU> adresinden alındı

CNN Türk. (2023). Taliban Yönetimi Çinli Şirketle Petrol Çıkarma Anlaşması İmzaladı. *CNN Türk*, Erişim: <https://www.cnnturk.com/ekonomi/taliban-yonetimi-cinli-sirketle-petrol-cikarma-anlasmasi-imzaladi>

Crunchbase. (2022). Ghazanfar Group. *Crunchbase*. 12 07, 2022 tarihinde <https://www.crunchbase.com/organization/ghazanfar-group> adresinden alındı

Çalık Enerji. (2022). Çalık Enerji. *Çalık Enerji resmi internet sayfası*. 12 15, 2022 tarihinde <https://www.calikenerji.com/calik-enerji> adresinden alındı

Çalık Holding. (2022). Çalık Holding. *Çalık Holding Resmi İnternet Sayfası*. 12 15, 2022 tarihinde <https://www.calik.com/tr/hakkimizda/calik-holding> adresinden alındı

Dağ, R. & Tüfekçi, Ö. (2022). *Great Power Politics in Greater Eurasia, Regional Alliances, Institutions, Projects, and Conflicts*. London: Lexington Books.

Daly, T. (2021). Taliban's Return Clouds Plans For Afghan Resource Projects. *Reuters Gazetesi*, Erişim: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/talibans-return-clouds-long-delayed-plans-afghanistans-resources->

Danesh, F. (2012). Saripul'de Amu Derya Petrol Sahası Açıldı. *Afghanistan.Ru*. 22 01, 2023 tarihinde [Farsi.Ru - حوزه نفتی آمو دریا در سریل](#) adresinden alındı

Daultrey, S. (2016). Great Games for Great Prizes: Afghanistan's Mineral Wealth and the Regional Security Complex. *SSRN Dergisi*.

Demir, S. (2021) Küresel Hegemonya, ABD ve Covid-19 Pandemisi: Salginin Küresel Güç Dönüşümü Etkisine İlişkin Bir Analiz. *Novus Orbis*, 3(1), 4-35

Deng, Y. & Moore, T. G. (2004). China views globalization: Toward a New Great-Power Politics? *The Washington Quarterly*, 27(3), 117–136

Devex. (2022). Metallurgical Corporation Of China Ltd. (MCC). *Devex*. 11 18, 2022 tarihinde <https://www.devex.com/organizations/metallurgical-corporation-of-china-ltd-mcc-70516> adresinden alındı

Dragon Oil. (2022). Dragon Oil. *Dragon Oil Resmi İnternet Sitesi*. 12 06, 2022 tarihinde <https://www.dragonoil.com/about-us/> adresinden alındı

Dragon Oil. (2022). Dragon Oil. *Linked İn*. 12 05, 2022 tarihinde <https://tr.linkedin.com/company/dragonoil> adresinden alındı

Dun & Bradstreet. (2022). DRAGON OIL (TURKMENISTAN) Ltd. Branch in Turkmenistan. *Dun&Bradstreet*. 12 06, 2022 tarihinde https://www.dnb.com/business-directory/company-profiles.dragon_oil adresinden alındı

DW. (2021). What is the future of Indian investments in Afghanistan? *DW news agency*, Access: <https://www.dw.com/fa-af/%d8%a2%db%8c%d9%86%d8%af%d9%87->

Ekonomik Diplomasi Bakan Yardımcısı, Dışışleri Bakanlığı. (2019). Afganistan'ın En Büyük Bakır Madeninin Herat'ta Özel Bir Şirkete Devir Edilmesi. *İran İslam Cumhuriyeti, Ekonomik Diplomasi Bakan Yardımcısı, Dışışleri Bakanlığı*, 22 01, 2023 tarihinde <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/543926> adresinden alındı

Enoc. (2022). Dragon Oil. *Enoc Resmi İnternet Sitesi*. 12 07, 2022 tarihinde <https://enoc.com/en/our-businesses/energy-businesses/exploration-and-production/dragon-oil> adresinden alındı

ET Bürosu. (2012). SAIL consortium AFISCO to invest Rs 375 crore in Afghan mines. *The Economic Times*, Erişim: <https://economictimes.indiatimes.com/industry/indl-goods/svs/metals->

Etilaat Roz. (2022). Badakhshan'daki Altın Madeninin Çökmesi İki Madenciye Öldürdü. *Etilaat Roz Gazetesi*, Erişim: <https://www.etilatroz.com/139268/the-collapse-of-a-gold-mine-in-badakhshan-killed-two-miners/>

Esalat. (2007). Ehsanullah Bayat kimdir? *Esalat, Afganistan Halk Demokratik Partisi'nin Yayın Organı*, 14 12, 2022 tarihinde 1.<http://www.esalat.org/images/ehsanullah%20bayat%20kist%20.htm> 2. <http://www.esalat.org/> adreslerinden alındı

Euronews. (2021). 20 yıllık varlığın giderlerine ilişkin yeni bir tahmin; Amerika 2050'ye kadar Afganistan'daki savaşın bedelini ödemeli. *Euronews*, Erişim: <https://pars.euronews.com/2021/08/17/war-afghanistan-costs-america-with-big-bills-yet-to-come>

EX TV. (2023). American Senator: We are concerned about China's access to the Bagram military base and Afghanistan's natural resources. *EX TV*, Access: <https://twitter.com/ExileTVNetwork/status/1685703432823300096?t=d4y->

Exile TV Network. (2023). Türkiye did not allow fugitive politicians and leaders to speak in Istanbul. *Exile TV Network*, Access: <https://twitter.com/ExileTVNetwork/status/1701450>

Farhadi, A. & Bekdaş, A. (2021). Afghanistan's Lithium as Strategic U.S. Focus in the Great Power Competition. *Springer*, 1, 55–77.

Farzam, R. (2016). Chabahar and the future of Afghanistan's economy. *BBC News*, Access: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2016/05/160525_mar_chabahar_farzam

Financial Times. (2022). Cnpc Close To Afghanistan Oil Deal. *Financial Times*. 11 15, 2022 tarihinde <https://www.ft.com/content/fd9aeb80-d7d2-11e0-a5d9-00144feabdc0> adresinden alındı

Financial Times. (2022). Fortescue Metals Group Ltd. *Financial Times Gazetesi*. 11 24, 2022 tarihinde <https://markets.ft.com/data/equities/tearsheet/profile?s=FMG:ASX> adresinden alındı

FMG Fortescue. (2022). We Are Fortescue; Transitioning to a Global Green Energy and Resources Company. *FMG Fortescue İnternet sitesi*. 11 15, 2022 tarihinde <https://www.fmgil.com.au/about-fortescue/who-we-are> adresinden alındı

Forbes. (2022). Metallurgical Corp Of China. *Forbes Gazetesi*. 11 18, 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/companies/metallurgical-corp-of-china/?sh=7f781eb25fbd> adresinden alındı

Forbes. (2022). Andrew Forrest. *Forbes Dergisi*. 11 23, 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/profile/andrew-forrest/?sh=75d6ba8115d6> adresinden alındı

Forbes. (2022). Dragon Oil United Arab Emirates. *Forbes Dergisi*. 12 07, 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/companies/dragon-oil/?sh=115a208d7a99> adresinden alındı

Francis. E. (2023), Poor U.S. planning in Afghanistan helped Taliban take over, watchdog says. *The Washington Post*, Erişim:

<https://www.washingtonpost.com/world/2023/02/28/sigar-afghanitstan-us-withdrawal-taliban/>

Ghanizada, A. S. (2011). Afghanistan Collects Bids For Richest Hajigak Iron-Ore. *Khaama Press News Agency*, Erişim: [Afghanistan collects bids for richest Hajigak iron-ore - The Khaama Press News Agency](#)

Ghazanfar Group. (2022). Ghazanfar Group. *Ghazanfar Group Rsmi internet sitesi*. 12 07, 2022 tarihinde <https://www.ghazanfargroup.com/about-us.php?lang=da> adresinden alındı

Ghazanfar Group. (2022). Ghazanfar. *Linked İın*. 12 07, 2022 tarihinde https://tr.linkedin.com/company/ghazanfar-group?trk=public_profile adresinden alındı

Gleeson, D. (2018). Afghanistan Mineral Development Contract for Silk Road Mining. *International Mining*, 14 03, 2023 tarihinde <https://im-mining.com/2018/09/19/> adresinden alındı

Global Data. (2022). Steel Authority of India Ltd: Overview. *Global Data*. 09 21, 2022 tarihinde <https://www.globaldata.com/company-profile/steel-authority-of-india-ltd/> adresinden alındı

Global Data. (2022). China National Petroleum Corp: Overview. *Global Data Gazetesi*. 11 10, 2022 tarihinde <https://www.globaldata.com/company-profile/china-national-petroleum-corp/> adresinden alındı

Global Data. (2022). Metallurgical Corporation Of China Ltd: Overview. *Global Data Gazetesi*. 11 18, 2022 tarihinde <https://www.globaldata.com/company-profile/metallurgical-corporation-of-china-ltd/> adresinden alındı

Globe Newswire. (2021). Kilo Goldmines Announces Name Change and Consolidation. *Globe Newswire*, Erişim: <https://www.globenewswire.com/news-release/2021/03/15/2192632/0/en/>

Gouhari, S. (2013). Mining in Afghanistan. *Heinrich Böll Stiftung*, 17 03, 2023 tarihinde <https://www.boell.de/en/2013/11/06/mining-afghanistan> adresinden alındı

Gul, M. (2021). Inclusivity is key to salvaging the US–Taliban Doha deal. *East Asia Forum*, 17 02, 2023 tarihinde <https://eastasiaforum.org/2021/03/05/inclusivity-is-key-to-salvaging-the-us-taliban-doha-deal/> adresinden alındı

Habib Zai, M. R. (2013). Afgan-Tacik Bölgesinin Petrol ve Gaz Çıkarma Sözleşmesi İmzalandı. *Radio Azadi*, Erişim: <https://da.Azadiradio.com/a/25130352.html>

Hardt, M. & Negri, A. (2001). *İmparatorluk*. (A. Yılmaz, Çev.) Üçüncü Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık,

Harooni, M. (2011). Afghanistan Cabinet Oks Oil Deal With China's Cnpc. *Reuters Gazetesi*, Erişim: <https://www.reuters.com/article/us-afghanistan-cnpc-idUSTRE7BP0DC20111226>

Hassanzadeh, J. (2018). Arg: Şeffaflık İzleme Örgütü'nün Son Açıklamaları, Kamuoyunun Kafasını Karıştırma Girişimidir. *Radio Azadi Gazetesi*, Erişim: [ارگ: اظهارات اخیر دیده بان شفافیت تلاش برای مغشوش ساختن ذهنیت های عامه می باشد \(Azadiradio.com\)](https://www.Azadiradio.com)

Hasrat, A. S. (2021). Balkhab bakır ve Badakhshan altın sözleşmelerinin gizemi sekiz yıl sonra hala çözülmedi. *Pajhwok Haber Ajansı*, Erişim: <https://pajhwok.com/fa/2021/04/06/the-riddle-of-balkhab-copper-and-badakhshan-gold->

Hasnat, S. F. & Awan, Z. (2016). Shanghai Cooperation Organization as a Platform for Regional Understanding: Its Economic, Political and Security Potential. *Center for Strategic Research*, 21(1), 83-100,

Hasht Sobh. (2012). Afganistan Madenlerinin Gasp ve Yağmalaması. *Hasht Sob Gazetesi*, Erişim: [تاراج و جیاول معادن افغانستان | روزنامه ۸ صبح \(8am.media\)](http://8am.media)

Held, D. & Anthony McGrew, A. (2014) *Küresel Dönüşümler, Büyük Küreselleşme Tartışması*. (A. R. Güngen, & vb., Çev.) İkinci basım, Ankara: Phoenix yayınları.

Hill, M. (2012). Kilo Goldmines Outlines Plans For Afghan Iron-Ore Deposit. *Mining Weekly*, 02 02, 2023 tarihinde [Kilo Goldmines outlines plans for Afghan iron-ore deposit \(miningweekly.com\)](https://www.miningweekly.com/news/Kilo-Goldmines-outlines-plans-for-Afghan-iron-ore-deposit) adresinden alındı

HKTDC. (2022). China Metallurgical Group Corporation. *HKTDC.com Sourcing*. 11 18, 2022 tarihinde [China Metallurgical Group Corporation | HKTDC Sourcing](https://www.hktadc.com/en/sourcing/china-metallurgical-group-corporation) adresinden alındı

Hooper, C. (2022). Austal In Play: Australian Billionaire Andrew Forrest Eying Big Naval Shipyard. *Forbes*, 21 01, 2023 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/craighooper/2022/09/14/austal-in-play-> adresinden alındı

Hosseini, K. (2021). Taliban Uluslararası Toplum Tarafından Nasıl Tanınacaktır? *BBC News*, Erişim: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58503728>

Horowitz, J. (2021). The Taliban are sitting on \$1 trillion worth of minerals the world desperately needs. *CNN Business*, Erişim: <https://edition.cnn.com/2021/08/18/business/afghanistan-lithium-rare-earths->

Hussein, M. & Haddad, M. (2021). Mapping Afghanistan's untapped natural resources. *Al Jazeera*, Erişim: <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/24/mapping-afghanistans-untapped-natural->

ICE. (2022). Amu Darya Basin. *Afghanistan Inter-Ministerial Commission of Energy* (ICE). 12 15, 2022 <https://sites.google.com/site/iceafghanistan> adresinden alındı

Ikenberry, G. J. (2018). The End of Liberal International Order? *International Affairs*, 94(1), 7–23,

Jafari, I. (2014). Afganistan'ın Yeni Hükümeti Madencilikten Elde Edilen Geliri Artırabilir Mi? 8 *Sobh Gazetesi*, Erişim: [آیا دولت جدید افغانستان می‌تواند فارسی BBC News - درآمد از استخراج معادن را افزایش دهد؟](#)

Jahanmal, Z. (2020). Fortescue Şirketi Yakında Madenlerle İlgili Teknik Çalışmalara Başlayacak. *Tolo News*, Erişim: [شرکت «فورتیسکو» به زودی مطالعات فنی روی معادن را آغاز می‌کند | طلوع‌نیوز \(tolonews.com\)](#)

Jahanmal, Z. (2019). Hükümet Aynak Bakır Madeninde 2 Milyar Dolar Zarar Etti. *Tolo News*, Erişim: [حکومت در معدن مس عینک دو میلیارد دالر زیان کرده \(tolonews.com\) | طلوع‌نیوز](#)

Khabar Online. (2022). Relations Between China And the Taliban; Mutual Political and Economic Interests. *Khabar Online*, Access: <https://www.khabaronline.ir/news/1720607/%d8%b1%d9%88%d8%a7%d8%a8%d8%b7->

Kaveh, A. (2023). Opening of the Asian Development Bank office; Helping the people or strengthening the Taliban? *8am Media*, Access: <https://8am.media/fa/opening-of-the-asian-development-bank-office-helping-the-people-or-strengthening-the-taliban/>

Kehan Haber Servisi. (2022). Çin'in Kabil'deki Misafirhanesine Kanlı Saldırı. *Kehan Haber Servisi*, Erişim: <https://kayhan.ir/fa/news/255620/>

Kelemen, B. (2020). China's Economic Stabilization Efforts In Afghanistan: A New Party To The Table? *MEI haber ajansı*, Erişim: <https://www.mei.edu/publications/chinas-economic-stabilization-efforts-afghanistan-new-party-table>

Kennedy, P. (2001). *Büyük Güçlerin yükseliş ve çöküşleri*. (B. Karanakçı, Çev.) Sekizinci Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kim, W. (1992). Power Transitions and Great Power War From Westphalia to Waterloo. *HeinOnline*, 45(1), 153-172,

Kilo Goldmines. (2022). Kilo Goldmines. *Kilo Goldmines Resmi İnternet Sayfası*. 12 17, 2022 tarihinde <https://www.crunchbase.com/organization/kilo-goldmines> adresinden alındı

Kilo Gold. (2022). Welcome to Kilo Goldmines. *Kilo Gold Resmi İnternet Sayfası*. 12 17, 2022 tarihinde <https://kilogold.net/> adresinden alındı

Kilo Goldmines. (2022). Kilo Goldmines Ltd. *Linked İn*. 12 17, 2022 tarihinde <https://ca.linkedin.com/company/kilo-goldmines-ltd> adresinden alındı

Kloby, J. (2005). *Küreselleşmenin sefaleti; Eşitsizlik, Güç ve Kalkınma*. (O. Düz, Çev.) Birinci basım, İstanbul: Güncel yayıncılık.

Kohi, Q. (2022). Faryab İlindeki "Yakhak" kömür madeninin madencilik çalışmaları başladı. *Pajhwok Haber Ajansı*, Erişim: <https://pajhwok.com/fa/2022/08/27/the-mining-work-of-yakhak->

Kupchan, C. A. (2019). On Great Power Conflict: Entangled or Untangled Alliances? *Strategic Studies Quarterly*, 13(4), 3-9,

Lalzoy, N. (2021). Afghanistan's \$1000 billion worth of natural assets in Taliban's custody. *Khaama Press*, Erişim: <https://www.khaama.com/1000-billion-worth-of-natural-asset-of-afghanistan>

Larson, D. W. (2015). Will China be a New Type of Great Power? *The Chinese Journal of International Politics*, 8(4), 323–348,

Levy, S. J. (2021). *War in the Modern Great Power System: 1495-1975*. Kentucky: Lexington: University Press of Kentucky.

Linked in. (2022). Fortescue Metals Group. *Linked in*. 11 15, 2022 tarihinde <https://au.linkedin.com/company/fortescue> adresinden alındı

Loewenstein, A. (2022). Britain And Australia's Resource Grab In Afghanistan. *Declassified UK*, Erişim: <https://declassifieduk.org/britain-and-australias-resource-grab-in-afghanistan/>

Logar. (2021). Logar Aynak Bakır Madeni. *Logar Facebook sayfası*, 08 02, 2023 tarihinde [Logar | مس عینک لوگر! معدن مس عینک در منطقه | وزارت](#) (facebook.com) adresinden alındı

Maden ve Petrol Bakanlığı, (2019). “Afgan-Tacik Petrol Sahası Arama ve Üretim Bölümü Projesinin İlerlemesi”, *Maden Ve Petrol Bakanlığı*, 23 01, 2023 tarihinde [بیشرفت کار پروژه اکتشاف و تقسیم تولید حوزه نفتی افغان تاجیک | وزارت معادن و پترولیم \(momp.gov.af\)](#) adresinden alındı

Maden ve Petrol Bakanlığı. (2019). Afgan-Tacik Petrol Sahasında Hidrokarbon Arama ve Üretim Paylaşımı Projesi İyi İlerliyor. *Maden ve Petrol Bakanlığı*, 18 01, 2023 tarihinde <https://momp.gov.af/dr/%> adresinden alındı

Maden ve Petrol Bakanlığı. (2019). Shida Bakır Projesinin Kısa Raporu. *Maden ve Petrol Bakanlığı*, 18 01, 2023 tarihinde [گزارش مختصر پروژه مس شیدا | وزارت معادن و پترولیم \(momp.gov.af\)](#) adresinden alındı

Maden ve Petrol Bakanlığı. (2019). Bamyan İlinde Saha Ekiplerinin Jeolojik Etüt Çalışmalarının İlerleyişi İzlendi. *Maden ve Petrol Bakanlığı*, 18 01, 2023 tarihinde [از پیشرفت کار سروی جیولوجیکی تیم های ساحوی در ولایت بامیان | وزارت معادن و پترولیم \(momp.gov.af\)](#) adresinden alındı

Maden ve Petrol Bakanlığı. (2023). Amu Derya petrol sahası sözleşmesi Çinli CPEIC şirketi ile imzalandı. *Maden ve Petrol Bakanlığı*, 18 01, 2023 tarihinde <https://momp.gov.af/index.php/dr/%D9%82%D8%B1> adresinden alındı

Malik, S. F. (2023). Efforts to Bring Peace to Afghanistan at Turning Point. *China Daily Global*, Access: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202306/06/WS647e80fba31033ad3f7baa20.html>

Mamoon, R. (2012). İran, Herat'ın Çimento ve Kömürünü Nasıl Elde Etti? *Afganistan Raporu*, 18 01, 2023 tarihinde http://www.razaqmamoon.com/2012/01/blog-post_2248.html?zx=967c77c61af26466 adresinden alındı

Mandegar. (2012). Amu Derya Yağı İç İhtiyaçları Karşılar. *Mandegar Gazetesi*, Erişim: «[نفت آمو دریا نیازمندی های داخلی را مرفوع می کند](http://mandegardaily.com)» | [روزنامه ماندگار](http://mandegardaily.com)» (mandegardaily.com)

Masood, A. (2021). What are Afghanistan's untapped minerals and resources? *REUTERS*, Erişim: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/what-are-afghanistans->

Marawanyika, G. (2013). Hannam's Centar Cleared To Mine In Zimbabwe With Meikles. *Bloomberg Gazetesi*, Erişim: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-10-31/hannam-s-centar-cleared-to-mine-in-zimbabwe-with-meikles?leadSource=uverify%20wall>

Mearsheimer, J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton

MCC. (2023). About Us. *Metallurgical Corporation of China (MCC)*. 11 15, 2023 tarihinde http://www.mcc.com.cn/mccen/about_mcc/about_mcc60/index.html adresinden alındı

MCC. (2024). *MCC. MCC official website*, 11 09, 2023 tarihinde http://www.mcc.com.cn/mcc_en/aboutmcc/aboutus/ adresinden alındı

Mibedi, P. M. & Khushkar, A. A. (2018). Criticism of the book; The Tragedy of the Politics of Great Powers. *Critical review of humanities texts and programs*, 17(8), 93-114,

Mimar Basın. (2021). Eski Maden Bakanı Vahidullah Shahrani 13 Ay Hapis Cezasına Çarptırıldı. *Mimar Basın*, Erişim: <https://memaarpress.com/>

Ministry of Mine & Petroleum. (2023). Meeting of the Acting Minister of Mines and Petroleum With the British Investor. *Maden ve Petrol Bakanı*, 11 11, 2023 tarihinde <https://momp.gov.af/dr/%d8%af%db%8c%d8%af%d8%a7%d8> adresinden alındı

Ministry of Mine & Petroleum. (2023). The Meeting of the Acting Minister of Mines And Petroleum With the Head of the Stone Processing Plant Union of Ray City of Iran. Ministry of Mine & Petroleum, 15 11, 2023 tarihinde <https://twitter.com/MoMPAfghanistan/status/1684544080959905793> adresinden alındı

Ministry of Mine & Petroleum. (2023). Meeting of the Acting Minister of Mines and Petroleum With Turkish Investors. *ministry of Mine & Petroleum*, 15 11, 2023 tarihinde <https://twitter.com/MoMPAfghanistan/status/1689256242001195009> adresinden alındı

Ministry of Mine & Petroleum. (2023). The Meeting of the Acting Minister of Mines And Petroleum With the Head of the Political and Economic Research Center of Turkey. *Ministry of Mine & Petroleum*, 15 11, 2023 tarihinde <https://twitter.com/MoMPAfghanistan/status/1698000780362740076?t=> adresinden alındı

Ministry of Mine & Petroleum. (2023). Providing Information About the New Aynak Copper Extraction Plan By MCC Company. *Ministry of Mine & Petroleum*, 15 11, 2023 tarihinde <https://twitter.com/MoMPAfghanistan/status/1697106981591355895> adresinden alındı

Ministry of Mines & Petroleum. (2023). Afghanistan Gas Sector Project (AGASP). *Ministry of Mines and Petroleum (MoMP)*. 12 15, 2022 tarihinde <https://momp.gov.af/sites/default/files/2020-12/TOR.pdf> adresinden alındı

MOMP (Ministry of Mines & Petroleum). (2019). Investment Opportunities In The Extractive Industry Of Afghanistan. *Ministry of Mines & Petroleum*, 15 11, 2023 tarihinde <https://momp.gov.af/sites/default/files/momp> adresinden alındı

Mining Life. (2022). Kilo Goldmines Ltd. *Mining Life Online*. 12 18, 2022 tarihinde <https://mininglifeonline.net/company/kilo-goldmines-ltd/8725> adresinden alındı

Mirzaei, V. (2018). Afzali: It Is Not Acceptable to Use Afghanistan's Natural Resources to Finance The War. *Radio Azadi Gazetesi*, Erişim: [افضلى: استفاده از منابع طبيعى افغانستان بخاطر تمويل جنگ، قابل پذيرش نيست \(Azadiradio.com\)](https://www.azadiradio.com)

Mohammadi, B. (2020). Democratic Republic of Afghanistan; From the different beginning of Taraki to Najib's surrender. *Etilaat Roz Daily*, Erişim: <https://www.etilaatroz.com/108071/democratic-republic-of-afghanistan-from-a-different-beginning-to-a-noble-surrender/>

Mohammadi, V. G. & Aram, A. (2023). Regionalization of the Intervention of Great Powers and Russia's Middle East Policy. *Iranian Journal of International Politics*, 11(2), 367-393,

MOMP. (2019). Mining Sector Roadmap. *Ministry of Mines and Petroleum*.

Maden ve Petrol Bakanlığı. (2008). Madencilik Sektörü Stratejisi. *Maden ve Petrol Bakanlığı*, 12 11, 2022 tarihinde [Microsoft Word - Mining Sector Strategy- By MoM -Dari- final 4 Sept 08.doc \(archive.org\)](#) adresinden alındı

Maden ve Petrol Bakanlığı. (2018). Jeolojik Etüt Tarihi. *Maden ve Petrol Bakanlığı*, 12 11, 2022 tarihinde <https://Momp.Gov.Af/Dr/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%DA%86%D9%87-> adresinden alındı

Maden ve Petrol Bakanlığı. (2019). Aynak Bakırı. *Maden ve Petrol Bakanlığı*, 12 11, 2022 tarihinde [مس عینک | وزارت معادن و پترولیم \(momp.gov.af\)](https://momp.gov.af) adresinden alındı

Montgomery, S. L. (2021). Afghanistan Has Vast Mineral Wealth But Faces Steep Challenges to Tap it. *The Conversation*, Erişim: <https://theconversation.com/afghanistan-has-vast-mineral-wealth-but-faces->

Mujahid, Z. (2023). Amu Derya Sahasının Petrol Çıkarma Sözleşmesi Bugün Çinli Şirket (CPEIC) ile İmzalandı. *Zabihullah Mujahid twitter Sayfası*, 12 11, 2023 tarihinde https://twitter.com/Zabehulah_M33/status/1610904389576806400?ref adresinden alındı

Moulds, J. (2012). Ian Hannam Profile: King Of Mining M&A. *The Guardian Gazetesi*, Erişim: <https://www.theguardian.com/business/2012/apr/03/ian-hannam-profile-king-mining>

Nabil, R. (2021). Afganistan Satışı; Toptan ve Perakende. *Rahmatullah Nabil'in resmi facebook sayfası*, 12 11, 2023 tarihinde [فروش افغانستان؛ به طور ... عمده و پرجون - Rahmatullah Nabil | Facebook](https://www.facebook.com/RahmatullahNabil) adresinden alındı

Naci Top, F. (2015). Turkish Petroleum to Take Part in Afghanistan Oil Search. *Anadolu Agency*, Erişim: <https://www.aa.com.tr/en/energy/oil/turkish-petroleum>

Naib, M. (2020). Avustralyalı Bir Milyarder Afganistan'da Elektrik Üretimine Yatırım Yapıyor. *Radio Azadi Gazetesi*, Erişim: [یک میلیارد - \(Azadiradio.com\)](https://www.azadiradio.com) استرالیایی برای تولید انرژی برق در افغانستان سرمایه‌گذاری می‌کند

Naftonline News Agency. (2018). Dragon Oil Company'nin İş Olanakları. *Naftonline News Agency*, Erişim: [فرصت های شغلی شرکت دراگون اویل \(Dragon Oil\) | نفت آنلاین \(naftonline.ir\)](https://www.naftonline.ir)

Najafizada, H. (2013) Balkh'ta Afgan-Tacik Petrol Sahası Sözleşmesi İmzalandı/ 12 Bin Kişi İstihdam Ediliyor. *Payam Aftab Haber Ajansı*, Erişim: <https://www.payam-aftab.com/fa/news/24616/>

Najafizada, E. (2023). Chinese Firm Signs Deal With Taliban to Produce Oil in Afghanistan. *Bloomberg*, Erişim: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-01-05/china-firm-signs-deal-with-taliban-to-produce-oil-in-afghanistan>

Najafizada, E. (2021). U.S., Afghan Study Finds Mineral Deposits Worth \$3 Trillion. *Bloomberg*, Erişim: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-01-29/u-s-afghan-study-finds-mineral-deposits-worth-3-trillion>

Nakaza, E., Frotan, M. S. & Schaab, C. (2019). Afghanistan's Natural Resources. *ResearchGate*, 12 03, 2023 tarihinde <file:///C:/Users/Asus/Downloads/AfghanistanNaturalResources.pdf> adresinden alındı

Naukrigulf. (2022). Ghazanfar Group Careers. *Naukrigulf Naukrigulf şantiye*. 12 07, 2022 tarihinde <https://www.naukrigulf.com/ghazanfar-group-careers-cid-56336> adresinden alındı

Navid, H. (2022). Beş Bin Yıllık Logar Antik Kenti Mes Aynak'ta. *Howd dergisi*. 20 11, 2022 tarihinde [شهر باستانی پنج هزار ساله لوگر در مس عینک/ حامد نوید \(howd.org\)](https://www.howd.org) adresinden alındı

Nehan, N. (2018). Shida bakır madeni sözleşmesi. *Nargis Nehan Facebook Resmi Sayfası*, 20 11, 2022 tarihinde [Nargis Nehan - قرارداد معدن مس شیدا - ...ولایت هرات توسط Facebook](https://www.facebook.com/nargis.nehan) adresinden alındı

Ng, K. & Tewari, S. (2023). Afghanistan: Taliban Welcomes First New Chinese Ambassador Since Takeover. *BBC*, Access: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-66805404>

Noori, H. (2012). İranlı Bir Firma ile Herat Çimento Fabrikası Kurma Sözleşmesi Onaylandı. *Pajhwok Haber Ajansı*, Erişim: <https://pajhwok.com/fa/2012/01/16/%D9>

Noorzai, R. (2021). What's Keeping Afghanistan's Mineral Wealth Underground? *VOA (Voice of America English News)*, Erişim: <https://www.voanews.com/a/what-s-keeping-afghanistan-s>

Rye Olsen, G. (2015). Great power intervention in African armed conflicts. *Cambridge Review of International Affairs*, 28(2), 229-245,

Orris, G. J & Bliss, J. D. (2002). Afganistan'ın Maden ve Maden Oluşumları. *U.S. Geological Survey (USGS)*, 20 03, 2023 tarihinde [Microsoft Word - OF02110tst.doc \(archive.org\)](#) adresinden alındı

O'Donnell, L. (2014). China's Mcc Turns Back On Us\$3b Mes Aynak Afghanistan Mine Deal. *South China Morning Post*, Erişim: [China's MCC turns back on US\\$3b Mes Aynak Afghanistan mine deal | South China Morning Post \(scmp.com\)](#)

Omid, H. SH. (2020). Altın Madenlerini ve Nadir Mineralleri Bir Avustralyalı Şirketine Devretmek. *Tolo News*, Erişim: [واگذاری معدن‌های طلا و \(tolonews.com\) منرال‌های کمیاب به یک شرکت استرالیایی | طلوع‌نیوز](#)

Omid, M. H. (2020). Ülkedeki Madenlerin Bir Avustralya Şirketine Emanet Edilmesine Tepkiler. *Tolo News*, Erişim: [واکنش‌ها به سپردن معدن‌های کشور به یک \(tolonews.com\) شرکت آسترالیایی | طلوع‌نیوز](#)

Pajhwok. (2013). Araştırma Raporu: Maden Bakanlığı'nda Yaygın Mali Yolsuzluk Var. *Pajhwok Haber Ajansı*, Erişim: [گزارش تحقیقی: فساد گسترده مالی - Pajhwok Afghan News در وزارت معادن وجود دارد](#)

Pantucci, R. (2020). China's Non-Intervention In Afghanistan. *The Oxus Society for Central Asian Affairs*, Erişim: <https://oxussociety.org/chinas-non-intervention-in-afghanistan/>

Pars today. (2019). Afganistan'ın Bakır Madenlerinin Abd Tarafından Çıkarılmasının Başlangıcı. *Pars today Gazetesi*, Erişim: <https://parstoday.com/dari/news/afghanistan-i92679>

Pasricha, A. (2023). Russia Steps Up Presence in Indian Ocean. *VOA News*, Erişim: <https://www.voanews.com/a/russia-steps-up-presence-in-indian-ocean-/7378276.html>

Payam Aftab. (2014). Kuzey Afganistan'daki En Büyük Petrol Kaynaklarından Birinin Görsel Raporu (Saripul İlindeki Amu Derya Petrol Sahası). *Payam Aftab haber ajansı*, Erişim: [گزارش تصویری از یکی از بزرگترین](#)

منابع نفت در شمال افغانستان (حوزه نفتی آمودریا در ولایت سرپل) - اسلاید تصاویر | پیام آفتاب
(payam-aftab.com)

Payam Aftab Haber Ajansı. (2012). İran, Herat Vilayetinde Çimento Fabrikası Kuruyor. *Payam Aftab Haber Ajansı*, Erişim: <https://www.payam-aftab.com/fa/news/17115/>

Petersen, A. (2013). China's Strategy İn Afghanistan. *The Atlantic Gazetesi*, Erişim: <https://www.theatlantic.com/china/archive/2013/05/chinas-strategy-in-afghanistan/276052/>

Petzet, A. (2012). Cnpc Gets Three Afghanistan Amu Darya Blocks. *Oil & Gas Journal*, 20 11, 2022 tarihinde <https://www.ogj.com/exploration-development/article/17273275/cnpc-gets-three-afghanistan-amu-darya-blocks> adresinden alındı

Pitch Book. (2022). Ian Hannam General Information. *Pitch Book*. 11 50, 2022 tarihinde <https://pitchbook.com/profiles/investor/178952-41#overview> adresinden alındı

Popel, K. (2017). Afganistan'daki Petrol ve Gaz Rezervleri. *Horasan Ansiklopedisi*, 20 11, 2022 tarihinde <http://afghanistanmines.blogspot.com/2017/02/oil-and-gas-reserves-in-afghanistan.html> adresinden alındı

PSP Engineering. (2022). Who We Are. *PSP Engineering Resmi İnternet Sayfası*. 12 23, 2022 tarihinde <http://www.pspeng.com/en/who-we-are/> adresinden alındı

PSU Connect. (2022). Steel Authority Of India Ltd. *PSU news*. 09 21, 2022 tarihinde [Steel Authority of India Ltd\(SAIL\),Profile, Latest News, Press Release, MOU, CSR \(psuconnect.in\)](http://www.psuconnect.in) adresinden alındı

Putz, C. (2023). Taliban Settle Oil Deal With Chinese Company. *The Diplomat*, Erişim: <https://thediplomat.com/2023/01/taliban-settle-oil-deal-with-chinese-company/>

Qazizadeh, A. P. (2017). Herat Çimento Projesinin Başlamasıyla Birlikte 2 Bin 500 Kişiye İstihdam Sağlanacak. *Payam Aftab Haber Ajansı*, Erişim: <https://www.payam-aftab.com/fa/news/66895/>

Qureshi, A. (2013). Bakanlar Kurulu, Afgan Tacik Petrol Sahasının Üretimini Keşfi ve Dağıtımına İlişkin Sözleşmeyi Onayladı. *Pajhwok Haber Ajansı*, Erişim: [شورای وزیران قرارداد کشف و تقسیم تولیدات حوزه نفتی افغان – Pajhwok Afghan News](#)

Radio Azadi. (2019). Afghanistan ve 2019 Seçim Tartışmaları. *Radio Azadi*, Erişim: [افغانستان و جنجال‌های انتخاباتی سال ۲۰۱۹ \(Azadiradio.com\)](#)

Radio Azadi. (2019). Herat'ta Bakır Madenciliği Girişimleri. *Radio Azadi*, Erişim: <https://da.Azadiradio.com/a/29813401.html>

Radio Azadi. (2014). Mühendis Ehsanullah Bayat, 2012'de Radio Azadi'nin kişiliği. *Radio Azadi*, Erişim: <https://da.Azadiradio.com/a/25304079.html>

Radio Azadi. (2017). Bir Çek şirketi, Herat çimento fabrikasının kurma planını sundu. *Radio Azadi*, Erişim: <https://da.Azadiradio.com/a/28562753.html>

Radio Azadi. (2021). Aynak Bakırı; Afganistan'ın Kendi Kendine Yeterliliğine Doğru Sıçramanın Uzun Süredir Devam Eden Hayali. *Azadi Radio Gazetesi*, Erişim: [مس عینک؛ رویای دیرینه جهش به سوی خودکفایی افغانستان \(Azadiradio.com\)](#)

Radio Azadi. (2011). Amu Denizi Havzasının Petrol Çıkarma Sözleşmesi Çin Ulusal Petrol Şirketi ile İmzalandı. *Azadi Radio*, Erişim: [قرارداد استخراج نفت حوزه دریای آمو با شرکت ملی نفت چین امضا می شود \(Azadiradio.com\)](#)

Radio Azadi. (2013). Agmc Şirketi Saripul İlindeki Bakır Madeni İhalesini Kazandı. *Radio Azadi Gazetesi*, Erişim: [قرارداد استخراج معدن AGMC شرکت \(Azadiradio.com\)](#)

Radio Azadi. (2018). Badakhshan Altın Madeni ve Balkhab Bakır Madeni İçin Madencilik Sözleşmeleri İmzalandı. *Radio Azadi Gazetesi*, Erişim:

قراردادهای استخراج معدن طلای بدخشان و معدن مس بلخاب امضا شدند
(Azadiradio.com)

Radio Azadi. (2021). Hükümet ile Avustralyalı Bir Şirket Arasında Afganistan Madenlerinin Araştırılmasına İlişkin Bir Anlaşma İmzalanmasıyla İlgili Endişeler. *Radio Azadi gazetesi*, Erişim: نگرانی‌ها به امضای توافق‌نامه حکومت با شرکت استرالیایی در مورد مطالعه معادن افغانستان
(Azadiradio.com)

Radio Azadi. (2011). Hindistan ve Kanada, Haji Gak Demir Madeninin Madenciliği Sözleşmesini Kazandı. *Radio Azadi*, Erişim: هند و کانادا قرارداد استخراج معدن آهن حاجی گک را کسب کردند
(Azadiradio.com)

Radio Azadi. (2012). Afganistan ile Hindistan Arasında Demir Madenciliği ve Çelik Üretim Anlaşması İmzalandı. *Radio Azadi*, توافقنامهء استخراج آهن و تولید فولاد بین افغانستان و هند امضا شد
(Azadiradio.com)

Radio Meraj. (2021). Büyük Bir Borcun Hikayesi; Milli Savunma Bakanlığı, Maliye Bakanlığında Neden Para İstedi? *Radio Meraj*, Erişim: <http://radiomeraj.af/?p=8299>

Radio Meraj. (2019). Shida Bakır Madenciliği Sözleşmesi Bugün Özel Bir Şirketle İmzalandı. *Radio Meraj*, Erişim: قرارداد استخراج معدن مس "شیدا" امروز
(radiomeraj.af) با یک شرکت خصوصی به امضا رسید

Rasler, K. & William Thompson, W. (2015). Global War and the Political Economy of Structural Change. *Handbook of War Studies*, 2, 301-331,

Reuters. (2022). Fortescue Metals Group Ltd. *Reuters Gazetesi*. 11 23, 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/markets/companies/FMG.AX/> adresinden alındı

Rigsby, J. (2023). The More I Read About The Sino-Afghan Oil Production Agreement, The Less I Understand It. *Jeff Rigsby twitter Sayfası*, 02 03, 2023 tarihinde Jeff Rigsby on Twitter: "The more I read about the Sino-Afghan oil production agreement, the less I understand it: https://t.co adresinden alındı

国中冶：阿富汗艾娜克铜矿项目暂未实质性开工建设 _ 东方财富网
(eastmoney.com)

Sediq, M. I. & Sharqi, A. (2016). European Union and Great Powers. *International Studies Journal*, 13(3), 121-129,

Selahshor, K. (2020). Afganistan Hükümeti ile Taliban Arasındaki İlk Barış Görüşmeleri Katar'da Başladı. *Anadolu Ajansı*, Erişim: [نخستین نشست مذاکرات](https://www.aa.com.tr/tr/son-haberler/afganistan-taliban-arasinda-ilk-baris-gorusmeleri-katar-da-basladi) (aa.com.tr)

SETA. (2022). Türkiye-Libya Hidrokarbon Mutabakatı Önemi Ve Hukuki Yansımaları. *SETA Perspektif*, 02 04, 2023 tarihinde 1. <https://www.setav.org/> 2. <https://setav.org/assets/uploads/2022/10/P346.pdf> adreslerinden alındı

Shafaqna. (2017). Herat Çimento Fabrikası Günde 1600 Ton Çimento Üretim Kapasitesiyle Faaliyete Geçiyor. *Shafaqna Haber Ajansı*, Erişim: <https://af.shafaqna.com/FA/207912>

Shafaqna. (2020). Badakhshan Altın Madenlerinin Taliban Tarafından Çıkarılması. *Shafaqna*, Erişim: <https://fa.shafaqna.com/news/1039216/%d8%a7%d8%b3%d8%aa%d8%ae%d8%b1%d8%a7%d8%ac->

Shahid, A. (2022). Taliban'a 40 Milyon Dolar Nakit Ulaştı. *Independent Persian*, Erişim: <https://www.independentpersian.com/node/257471/>

Shahyar, Z. (2021), The unexpected visit of the head of Pakistan's Military Intelligence Organization to Kabul. *BBC News*, Access: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58448964>

Shalizi, H. (2012). China's Cnpc Begins Oil Production In Afghanistan. *Reuters Gazetesi*, Erişim: <https://www.reuters.com/article/idUSBRE89K08G20121021>

Shida, W. (2023). Power of Three. *China Daily Global*, Access: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202305/29/WS6473e2c0a310b6054fad5781.html>

Shinwari, N. (2023). Seeger's report: The American project to develop Afghanistan's mines failed. *Tolo News*, Erişim: <https://tolonews.com/fa/business-181548>

Siddik, A. K. (2011). Hintli ve Kanadalı Şirketlerden Oluşan Konsorsiyum, Dört Blok Haji Gak Madenini Kazandı. *Pajhwok Haber Ajansı*, Erişim: <https://www.pajhwok.af/news/2011/05/20/110520-kanada-berinde-chaar-balak-maden-hajigak-tashit-shadnd> – *Pajhwok Afghan News*

SIGAR. (2024). Quarterly Report To The United States Congress. *Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR)*, 25 07, 2023 tarihinde <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2023-01-30qr.pdf> adreslerinden alındı

SIGAR. (2022). Quarterly Report To The United States Congress. *Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR)*, 25 07, 2023 tarihinde <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2022-10-30qr.pdf> adreslerinden alındı

SIGAR. (2023). Quarterly Report To The United States Congress. *Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR)*, 25 05, 2023 tarihinde <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2023-01-30qr.pdf> adreslerinden alındı

Silkroad Mining. (2022). About Silk Road Mining. *Silkroad Mining*. 12 10, 2022 tarihinde <https://www.silkroad-mining.com/index.html#Team-section> adresinden alındı

Siret, S. (2011). Afganistan gazı yeraltında, ısıya hasret Afganlar. *BBC News*, Erişim: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/12/111212>

SLB. (2022). Schlumberger (SLB). *Schlumberger (SLB) Resmi İnternet Sayfası*. 12 16, 2022 tarihinde <https://www.slb.com/about/leadership-and-governance/corporate-governance> adresinden alındı

Spanger, H. J. (2021). Great Power Predicaments And Their Role in the Caucasus Conflicts. *CA&C Press AB*,

Sputnik. (2020). Ghazanfar Group'un Afganistan Hükümetine Yedi Milyar Afgani Borcu Var. *SPUTNIK Haber Ajansı*, Erişim: <https://af.sputniknews.com/20201129/>

Sputnik Af. (2023). Surrendering Embassies to the Taliban Without Recognizing Them. *Sputnik Af*, Access: <https://sputnik.af/20230315/%d8%aa%d87%d8%a7-14049204.html>

Stanford University. (2018), Afghan Taliban. *Stanford University*, 27 12, 2022 tarihinde <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/afghan-taliban> adreslerinden alındı

Stuenkel, O. (2020), Emerging Powers and BRICS. *Oxford Bibliographies*, adreslerinden alındı <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0187.xml> adreslerinden alındı

Şimşek, İ. (2019). Uluslararası Sistemde Küresel Yönetişim ve G20. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 29-40,

Tasnım. (2019). Afganistan'ın Bakır Madenlerinin Abd Tarafından Çıkarılmasının Başlangıcı. *Tasnım Haber Ajansı*, Erişim: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/02/01/1994064/%D8%A2%D8%BA%D8%A7%D8%B2->

Tasnım. (2014). Afganistan ile NATO arasındaki güvenlik anlaşmasının tam metni. *Tasnım Haber Ajansı*, Erişim: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/07/28/534137/%D9%85%D8%AA%D9%86->

Tolo News. (2019). Hükümet, Badakhshan Altın ve Saripul Bakır Madenciliği Sözleşmelerini İptal Etti. *Tolo News*, Erişim: [حکومت قرار دادهای استخراج طلای بدخشان و مس سرپل را فسخ کرد | طلوع‌نیوز \(tolonews.com\)](https://www.tolonews.com/fa/istekhraj-talayi-badkhsan-oms-saripul-rafsox-kard)

Tolo News. (2022). Aynak Bakır Madenciliği İçin Müzakerelerde İlerleme. *Tolo News*. Erişim: [بیشرفت در گفت‌وگوها برای استخراج معدن مس عینک | طلوع‌نیوز \(tolonews.com\)](https://www.tolonews.com/fa/istekhraj-madn-oms-eynak)

TPAO Genel Müdürlüğü. (2022). Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO). *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (Tpao) Genel Mudurlugu*,

TRT Haber. (2022). Taliban Savunma Bakanı Vekili ve Birleşik Arap Emirlikleri Başkanı Abu Dabi'de Bir Araya Geldi. *TRT Haber*, Erişim: [TRT - سرپرست وزارت دفاع طالبان و رئیس امارات متحده عربی در ابوظبی دیدار کردند Haber: Son Dakika Haberler ile Türkiye'nin Haber Kaynağı](https://www.trthaber.com.tr/srprst-wzart-dfay-talban-w-rnys-amarat-mtchd-aryby-dr-abyzby-dydar-krdnd)

TRT. (2024). Taliban: US Drones Violate Afghanistan Airspace. *TRT*, Access: <https://www.trt.net.tr/persian/mntqh/2024/03/31/tlbn-phpdhy-amrykh-hrym-hwyy-fgnstn-r-nqd-mykhnnnd-2122654>

Turkan Press. (2019). Ghazanfar Group Genel Başkanı Mohammad Ebrahim Azalfar, Afganistan'da İkamet Eden Fransa Büyükelçisi David Martinon ile Ghazanfar Rezidansında Bir Araya Geldi. *Turkan Press*, Erişim: <https://m.facebook.com/151936268789863/posts/367560303894124/>

Türkiye Petrolleri. (2022). Afganistan Mezar-I Şerif ve Sandıklı. *Türkiye Petrolleri*. 12 05, 2022 tarihinde <https://www.tpao.gov.tr/afganistan> adresinden alındı

Türkiye Petrolleri. (2022). Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı. *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Resmi İnternet Sayfası*. 12 07, 2022 tarihinde [Türkiye Petrolleri A.O. | TPAO](https://www.tpao.gov.tr/) adresinden alındı

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı. (2022). Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO). *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı*. 12 17, 2022 tarihinde [Türkiye Petrolleri A.O. | TPAO](https://www.tpao.gov.tr/) adresinden alındı

Ulmishek, G. F. (2004). Petroleum Geology and Resources of the Amu-Darya Basin, Turkmenistan, Uzbekistan, Afghanistan, and Iran. *U.S. Department of the Interior / U.S. Geological Survey*, 12 09, 2023 tarihinde [Uptime Institute. \(2022\). China National Petroleum Corporation \(CNPC\). *Uptime Institute*. 11 10, 2022 tarihinde <https://es.uptimeinstitute.com/uptime-institute-awards/list/client/china-national-petroleum-corporation-cnpc/563> adresinden alındı](https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:9iBEuj8LhaUJ:hhttps://pubs. adresinden alındı</p></div><div data-bbox=)

U.S. Department of State. (2014). Joint Declaration between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America for Bringing Peace to Afghanistan. *U.S. Department of State*, 11 10, 2022 tarihinde <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/02.29.20-US-Afghanistan-Joint-Declaration.pdf> adresinden alındı

U.S. Department of State. (2022). The Death of Ayman al-Zawahiri. *U.S. Department of State*, 11 10, 2022 tarihinde <https://www.state.gov/the-death-of-ayman-al-zawahiri/> adresinden alındı

Ülker, K. (2019). Türk Şirketin Afganistan'daki Milyar \$'Lık Projesi İptal Edildi. *Ekonomim.Com*, 11 05, 2023 tarihinde <https://www.ekonomim.com/sirketler/turk-sirketin-afganistandaki-milyar-lik-projesi-iptal-edildi-haberi-458893> adresinden alındı

Varshan, A. (2018). Afganistan'ın İki Büyük Altın ve Bakır Madeninin Sözleşmesinin Washington'da İmzalanması. *VOA- Voice of America*, Erişim: [amzai qarardad du mudn bzrg tla u ms afganstan dr washtgn \(darivooa.com\)](https://darivooa.com)

VOA. (2022). Yeni Afgan Banknotları Afganistan'a Ulaştı. *VOA- Voice of America*. Erişim: [bannot hay jdud afgani be afganstan rsid \(darivooa.com\)](https://darivooa.com)

VOA. (2021). Afganistan'ın Eski Maden Bakanı 13 Ay Hapis Cezasına Çarptırıldı. *VOA- Voice Of America*, Erişim: <https://www.darivooa.com/a/waheedullah-shahrani-is-sentenced-to-13>

Wafai, M. (2022). Afghan Military Officers in India: "We Need Visa Extension and Financial Support". *Independent Persian*, Access: <https://www.independentpersian.com/node/254411/%>

Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organization*, 46(2), 391-425,

Wood Mackenzie. (2021). Afghanistan Upstream Summary. *Wood Mackenzie Global Energy Research*, 02 05, 2023 tarihinde <https://www.woodmac.com/reports/upstream-oil-and-gas-afghanistan> adresinden alındı

World Benchmarking. (2022). China National Petroleum Corporation (Cnpc). *World Benchmarking*. 11 12, 2022 tarihinde <https://www.worldbenchmarkingalliance.org/publication/oil-and-gas/companies/china-national-petroleum-corporation-cnpc/> adresinden alındı

Yeh, N. (2023). Afghanistan Inks an Oil Deal With China, But The Taliban and Beijing Don't Really Trust Each Other. *The China Project*, 11 04, 2023 tarihinde <https://thechinaproject.com/2023/01/05/afghanistan-inks-an-oil-deal-with-china-but-the-taliban-and-beijing-dont-really-trust-each-other/> adresinden alındı

Yıldızlar SSS Holding. (2022). Yıldızlar SSS Holding. *Yıldızlar SSS Holding, İnternet sitesi*. 11 05, 2022 tarihinde [Yıldızlar SSS Holding \(yildizlarsssholding.com.tr\)](http://YildizlarSSSHolding.com.tr) adresinden alındı

Yeping, Y. (2022). Talks Underway on Resumption of Afghanistan's Aynak Copper Mine. *Global Times Gazetesi*, Erişim: <https://www.globaltimes.cn/page/202208/1274046.shtml>

Yawar, M. Y. (2023). Afghanistan's Taliban Administration In Oil Extraction Deal With Chinese Company. *Reuters*, Erişim: [Afghanistan's Taliban administration in oil extraction deal with Chinese company | Reuters](#)

Young Journalist Club. (2023). The Trip of the Delegation of Turkish Religious Scholars to Kabul. *Young Journalist Club*, 18 04, 2023 tarihinde <https://www.yjc.ir/fa/news/8625336/%d8%b3%d9%81%d8%b1-> adresinden alındı

Zaki, M. (2015), *Afganistan'ın Madenleri, Sözleşmeler ve Zorluklar*. Kabul: Wazha yayıncılık.

Zia, S. (2022). War and peace in Tajikistan; Is the risk of repeating the events of 30 years ago serious? *BBC News*, Erişim: <https://www.bbc.com/persian/world-61352906>

8Sobh gazetesi. (2013), 8sobh gazetesinin tespitleri: Afganistan'ın madenleri yağmalanıyor. *8Sobh gazetesi*, Erişim: <https://8am.media/fa/8-am-report-afghanistan-mines/>

8Sobh Newspaper. (2024). The President of China Accepted the Credentials of the Taliban Ambassador. *8 Sobh Newspaper*, Access: <https://8am.media/fa/the-president-of-china-accepted-the-credentials-of-the-taliban-ambassador/>

8Sobh Newspaper. (2022). China Accepted Taliban Diplomats; Mottaqi: This is a Sign of China's Good Intentions. *8 Sobh Newspaper*, Access: <https://8am.media/fa/china-receives-taliban-diplomats-mottaqi-this-is-a-sign-of-chinas-good-intentions/>

8Am Media. (2019). India Provided Two Mi-24 Helicopters to Afghanistan. *8Am Media*, Access: <https://8am.media/fa/india-provided-two-m25-vehicles-to->

8Am Media. (2023). Taliban in the Words of Scott Smith: UNAMA Removes Restrictions and Obstacles from Our Way. *8Am Media*, Access: <https://8am.media/fa/taliban-in-the-words-of-scott-smith-unama-removes->

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Babur RAHMANI
Bildiği Yabancı Diller : Türkçe, Özbekçe, İngilizce, Farsça, Hintçe,
Uzmanlık Alanı : Siyaset Bilimi ve Kamu yönetimi

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Kamu Politikası ve Kamu Yönetimi	Balkh Üniversitesi	2016
Y. Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	

Eserler :

Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

1. Rahmani, B. (2024). Great Power Politics over the Natural Resources in Afghanistan. The Rest: Journal of Politics and Development, 14(2).